

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

SULHİ DÖLEK'İN ROMAN VE HİKÂYELERİNDE
SOSYAL MESELELER

Basri KUŞÇU

TEMMUZ-2019

B. KUŞÇU

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

2019

**T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**SULHİ DÖLEK'İN ROMAN VE HİKÂYELERİNDE
SOSYAL MESELELER**

Basri KUŞÇU

**TEZ DANIŞMANI:
Dr. Öğr. Üyesi Ali KURT**

TEMMUZ-2019

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi Basri KUŞÇU'nun "Sulhi Dölek'in Roman ve Hikayelerinde Sosyal Meseleler" başlıklı tezi 04/07/2019 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Dr.Öğr.Üyesi Yasin ÇAKIREL
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans elde etmek için gerekli olan koşulları sağladığımı onaylarım.

Doç.Dr. Yakup YILMAZ
Türk Dili ve Edebiyatı
Anabilim Dalı Başkanı

Bu tezi okuyarak içerik ve nitelik açısından incelediğimizi ve Yüksek Lisans derecesi almak için yeterli olduğunu onaylıyoruz.

Dr.Öğr.Üyesi Ali KURT
Tez Danışmanı

Jüri Üyeleri:

Doç.Dr. Mehmet GÜNEŞ
Dr.Öğr.Üyesi Ali KURT
Dr.Öğr.Üyesi Birol BULUT

Marmara Üniversitesi
Kırklareli Üniversitesi
Kırklareli Üniversitesi

BEYAN

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde bizzat elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada özgün olmayan tüm kaynaklara eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

İmza
Basri Kuşçu
04.07.2019

ÖZ

SULHİ DÖLEK’İN ROMAN VE HİKÂYELERİNDE SOSYAL MESELELER

Kuşçu, Basri

Yüksek Lisans, Türk Dili ve Edebiyatı

Tez Yöneticisi: Dr. Ali Kurt

Temmuz, 2019

Çalışmamızda 1970-2000 yılları arasında roman, hikâye türünde verdiği eserler ve bunların yanı sıra senaryolarıyla Türk edebiyatında adını sıkça duyuran Sulhi Dölek’in eserlerinde ön plana çıkan sosyal meseleler ele alınmıştır.

Çalışmamızın “Giriş” bölümünde yazarın toplumsal meseleleri konu edindiği eserlerini incelemede bilimsel bir zemin oluşturmak amacıyla edebiyat ve sosyoloji arasında ilişkiye değinilmiştir. Birinci bölümde yazarın eserlerinde ele aldığı konularla hayatı arasında tespit ettiğimiz benzerlikler sebebiyle Sulhi Dölek’in hayatı, edebi kişiliği ve eserlerine yer verme ihtiyacı duyulmuştur. İkinci bölümde yazarın eserlerinde üstünde sıkça durduğu ekonomik temelli meseleler, üçüncü bölümde değişimden kaynaklanan toplum değerlerinin yozlaşması veya bozulması üzerinden ortaya çıkan toplumsal sorunlar ele alınmıştır. Sonuç olarak çalışmamızda edebiyat ve sosyoloji zemininde Sulhi Dölek’in roman ve hikâyelerin de sosyal meselelerle ilgili bulgular ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Meseleler, Sulhi Dölek, Sosyal Sorunlar, Roman, Hikâye

ABSTRACT

SULHİ DÖLEK‘S NOVEL AND STORY SOCIAL PROBLEMS

Kuşçu, Basri

Master of Arts, Türk Dili ve Edebiyatı

Supervisor: Dr. Ali Kurt

July, 2019

In this study, the works he produced in novel, story type, as well as the social issues that came to the fore in the works of Sulhi Dölek, who frequently mentioned his name in Turkish literature with his scripts, were discussed between the years 1970-2000.

In the “introduction” section of our study, the relation between literature and sociology was mentioned in order to establish a scientific basis in the study of the author's works on social issues. In the first part, due to the similarities between the issues discussed by the author in his works and his life, the need to include the life, literary personality and works of Sulhi Dölek was felt. The second part deals with the economic issues that the author has frequently dealt with in his works, and the third part deals with the social problems arising from the corruption or corruption of the values of society resulting from the change. As a result, the literature and sociology of Sulhi Dölek's novels and stories also reveal findings on social issues in our study.

Key Words: Social issues, Sulhi Dölek, social problems, novel, story

ÖN SÖZ

Çalışmamızda eserlerinde yoğun olarak kara mizaha sıkça başvuran yazar Sulhi Dölek'in roman ve hikâyelerindeki sosyal meseleler tematik olarak incelenmiş, yazarın hayatı ve birebir tecrübe ettiği sosyal meselelerin eserlerine yansımaları arasında bağ kurulmuştur.

Cumhuriyet döneminin yazarı Sulhi Dölek'in eserleri üzerine iki yüksek lisans çalışması yapılmış olup çalışmalardan birisi yazarın çocuk kitapları diğeri ise yazarın hikâyeciliği üzerinedir. Yazarın roman ve hikâyeleri sosyal mesele boyutunda daha önce bir incelemeye tabi tutulmamıştır. Hikâyeciliği üzerine yapılan çalışmada ise sosyal meselelere yeteri kadar değinilmemiştir. Bu sebeple çalışmamızda mizahi üslubuyla eleştirel yönünü roman ve hikâyeleri üzerinden toplumsal meselelerle harmanlayan Sulhi Dölek'in sosyal hayata bakışı mercek altına alınmıştır.

Çalışmam esnasında desteğini benden esirgemeyen tez danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Ali Kurt'a minnettarım. Bu zorlu süreçte en büyük desteği veren eşime şükranlarımı sunarım. Gerek lisans gerekse de yüksek lisans sürecinde eğitimime katkı sağlayan Prof. Dr. Secaattin Tural'a ve ilk başta bölüm başkanımız olmak üzere Türk Dili ve Edebiyatı öğretim üyelerine teşekkürü borç bilirim.

Basri KUŞÇU

Temmuz, 2019

Kırklareli

İÇİNDEKİLER

BEYAN.....	iii
ÖZ.....	v
ABSTRACT	vii
ÖN SÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1

1.BÖLÜM

SULHİ DÖLEK'İN ROMANLARINDA VE HİKÂYELERİNDE SOSYAL MESELELER.....	9
SULHİ DÖLEK'İN HAYATI VE ESERLERİ	9
1.1 SULHİ DÖLEK'İN HAYATI	9
1.2 SULHİ DÖLEK'İN EDEBİ KİŞİLİĞİ	10
1.3. ESERLERİ	11

2.BÖLÜM

EKONOMİK KAYNAKLI MESELELER	15
2.1.KİRACILIK	18
2.2. İŞSİZLİK	28
2.3 MADDİYATA DAYALI BİR İKİLEM OLARAK ZENGİN İLE FAKİR	36
2.4.GEÇİM DİRDİ	47

3.BÖLÜM

TOPLUMSAL DEĞİŞİMDEN KAYNAKLANAN MESELELER	57
3.1.TOPLUMSAL DEĞERLER.....	58
3.1.1. Toplumsal Bakış Açısından Dini Değerler	60
3.1.2. Ahlaki Değerler.....	68
3.1.3 Yolsuzluk.....	75
3.1.3.1. Zimmet Mal veya Para Geçirme	77
3.1.3.2. Yetkiyi Kötüye Kullanma	81
3.1.3.3 İltimas veya Adam Kayırma	83
3.1.3.4. Politik Yolsuzluk.....	85
3.1.3.5. Rüşvet	86
3.1.3.6. Dolandırıcılık	88

3.2. GÖÇ VE KENTLEŞME	92
3.2.1 Kentleşme Olgusu	94
3.3. TEKNOLOJİ VE İNSAN	101
SONUÇ.....	107
KAYNAKÇA	112

KISALTMALAR

C	: cilt
Çev.	: çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Drl	: derleyen
S	: sayı
ss	: sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
vb.	: ve benzeri

GİRİŞ

Edebiyat, insana ait hissi ve maddi yapıları temel alarak eserler meydana getiren disiplindir. Bununla birlikte edebiyat insanın merkezde olduğu toplumu gerçek yahut gerçeğe yakın bir yaklaşımla ortaya koymaktadır. Bu sebeple edebi eserler toplumun aynasıdır ve içinden çıktığı kültürü, değerleri birebir yansıtarak okuyucuya sunar. Goldmann'ın roman için bahsettiği sosyolojik içsel ve dışsal anlayış edebiyat ve toplum arasındaki ilişkinin bir nevi özünü oluşturur. Temelde roman, tarih boyunca bir biyografi ve toplumun yaşadığı tüm olayların kaydedildiği bir günlük olduğuna göre; böyle bir günlüğün az ya da çok dönemin toplumunu yansıttığını görebilmek için sosyolog olmaya gerek yoktur. (Goldmann, 2005: 24) Bu yönden bakıldığında edebi eserler başta roman, hikâye ve şiir olmak üzere, yazıldığı dönemlere ışık tutan birer kaynaktır hatta tarihin birer kanıtıdır. Tarihsel süreçte siyasal, sosyal, kültürel farklılaşmalar meydana gelir ve her dönemin eseri bahsedilen unsurları yansıtır lakin edebiyatın doğası kurmacaya dayanır. Yani verilen eser tarihi aksettirebildiği gibi bunun üzerinde yazarın yaratma hususu devreye girdiğinden gerçeğe yakın olabileceği gibi gerçek dışı unsurlar da içerir. Yine de eserin yazıldığı dönemle ilgili genel bilgi edinilir. Edebiyatın, tarih bilimiyle ilişkisi karşılıklı olarak bu çerçevede gerçekleşir. Tarihi olaylar edebi ürünlerde kurgusal gerçeklikle birleştirilerek varlığını sürdürür.

Edebiyat, verdiği ürünlerin temelinden insanı ve toplumu ele aldığından mütevellit sosyoloji bilimiyle ilişkisi vardır. Sosyoloji disiplinin ilgi ve inceleme alanı insanla toplumdur. İki disiplininde inceleme ve konuyu ele alma hususu farklı boyutta olsa da malzemelerinin aynı olması hasebiyle aralarında yoğun bağ vardır. Ayşen Satıroğlu'nun düşünce ve tespitleri bu görüşü destekler niteliktedir:

Gerçek ister edebi metin tarafından bozulsun, isterse yansıtılsın, onunla birlikte vardır; onun en azından hesaplaştığı bir alandır. Bundan dolayıdır ki, edebi metin gerçeklikten istese de tamamen kopması mümkün değildir. edebiyatı gözleme, araştırma ve bulgulara ulaşma yolunda bir izlek olarak kabul eden sosyolojik çözümme, ele aldığı sorunu daha etraflıca görebilme imkanına kavuşacaktır. Alver,

edebiyat sosyoloji ile ilgilenen bir çok kişi, edebiyatı toplumun ifadesi olabilmesi bir veri olarak görölmüş, bu veriyi işleyerek taban/ temel atıp edebiyat sosyolojisinin çatısını oluşturmuşlardır. Edebiyat toplumun ifadesidir, belirlenmesi böylece edebiyat sosyolojisinin en esas konusu haline gelmiş olmaktadır, demektir. Edebiyat bu nedenle sosyolojiye veri sunmaktadır. Edebiyatın sunduğu veriyi işlemek için sosyoloji gereklidir. Dolayısıyla edebi metin toplumun dışında olmadığı gibi, sosyolojik çözümleme de edebiyatın insan hayatı ve toplum gerçekliğine dair gücünde bir imkan olarak yararlanmalıdır, sonucu çıkıyor. (Satiroğlu, 2012:173-174)

Ayşen Satiroğlu'nun da sosyoloji dergisinde değindiği gibi edebiyat kurmaca öğelere dayalı da olsa asıl konusu insan ve onun yaşadığı çevre olduğundan dolayı toplumu ele almasıyla sosyolojiyle ortak planda kesişir. Edebi eserler, insanı çok yönlü ele alıp işlerken sosyoloji disiplinin alanına girmekle birlikte onun öğelerini bazen bilerek bazen bilmeden kullanmaktadır. Bunun yanı sıra edebi eseri ortaya koyan yazar da toplumu oluşturan, onun bir parçası olmasından dolayı eserlerinde topluma yer vermemesi imkânsızdır. Bu aslında disiplinler arası ilişkinin en basit bir göstergesidir. Nitekim bu iki disiplin bir araya gelerek/ yakınlaşarak disiplinler arası bir yaklaşımın doğmasına sebep olmuştur:

Edebiyat ve sosyoloji bilimlerinin yakınlaşması sonucunda/sonrasında edebiyat sosyoloji alanı, 1900'lerden başlayarak; edebiyatla toplumun etkileşimin karşılıklı aydınlatmaya çalışır. Çıkış noktasında, edebiyatın toplum hayatında kapsadığı/ edindiği rol ve doğrudan doğruya toplum şartlarının edebiyatı etkileyişi yer alır. Bu nedenle, bir toplumun genel görünümünü eleştiriyi birinci plana alarak çatısını kuran toplumun romanının temelinde doğrudan doğruya sosyolojinin denemesi ve uygulama alanı söz konusudur. (Aydın, 2009: 360)

Edebiyat sosyolojisinin dayandığı ve incelemelerinde temel aldığı ölçütler mevcuttur. Ölçütlerin belli başlıları şunlardır: eserin metni, yazarı, okuyucusu, yazma sebebi, toplumdur. Metin, yazarın elinden çıktığında toplumun yani okuyucunun bir nevi eline düşer. İlk önce metin, yazar ve onun hayatı etrafında şekillenir. Hatta yazar kendi hayatını metne koyabildiği gibi eser kendinden izlerde taşıyabilir. Yazma sebebinde Todorov ve J. Paul Satre'nin görüşleri dikkat çekicidir:

Jean-Paul Sartre, *Edebiyat Nedir?* 'de (*Qu'est-ce que la littrature?*) edebiyatın hanesinde yer alan belli başlı üç noktayı tartışmaya açar:

“Yazmak Nedir?”, “Niçin Yazıyoruz?”, “Kimin İçin Yazıyoruz?”. Esasen, yazma temelinden hareket eden yazar için, idealizm, ruhbilimcilik, gerekircilik, faydacılık ve ciddiyet ilk plandadır. Demek ki, yapılmak istenen edebiyatı, insanla *açıklayan* yazma temelli bir belgeleyiştir. Buna karşılık Todorov, *Poetikaya Giriş*'te, edebî metin çözümlemesinde anlambilimsel görüşü izah ederken “edebiyat üzerine söylem edebiyatla aynı yerden çıkmıştır ve söz konusu olan şey herhangi bir düzen icat etmek değil önümüzde duran çeşitli ihtimallerden birini mümkün olan en tarafsız şekilde seçmektir” saptamalarını yapar. Daha sonra, metinde gözlemlenecek sayısız ilişkileri *hâl-i hazır* ve *gıyabi* ayırımının saplanılması ve yargıların belirlenmesinde bu püf nokta dikkatten kaçmamalıdır. (Aydın, 2009: 365)

Sartre ve Todorov'un ifade ettiği edebi eserler insan hayatını toplum ve çevreyle birlikte kurmaca bir temel üzerine gerçek hayatın sosyolojik unsurlarını da katarak inşa etmektedir. Edebiyatın işlevi insanların haz duygusuna erişebilmesini sağlamaktır. Yani edebiyatın asıl fonksiyonu insanı yansıtmaktan ziyade kurmaca ile kurulan kimi zaman birebir gerçek kimi zaman da kurgusal öğelerin bireyin sanatsal yönüne hitap etmesidir. Karpat, edebiyatın vazifesini içinde geliştiği belli bir toplumun bugünü anlatan ve onu gelecek, yani gelecek nesle devre yönlendiren kuvvet olarak ifade etmiştir. (Karpat, 1971:8) Edebiyatın kullandığı ana malzeme, yapı insan ve insana dair yaşamı içeren toplumdur. İnsan, sosyal bir varlık olmasından dolayı onu toplumdan ayrı düşünemeyiz. Bu yüzden de insanı temel alan ve onun yaşamını ortaya koyan yazarın yaşadığı toplumu, çevreyi yazmaması imkân dahilinde değildir. Stendal'ın, edebi metin olan roman için söylediği, roman sokağa tutulan bir aynadır, sözü toplum yaşamının edebiyattaki aksini verir. Realizm akımına mensup olduğundan eserlerini o akımın hususiyetlerine göre veren Stendal, bu sözü roman anlayışı açısından söylemişse de edebiyatın sosyolojiyle bağlantısını gösterir. Bununla birlikte eleştirmenlerin Fransız edebiyatı için sosyolojiyle bağını şöyle dile getirir:

Balzac'ın eserlerini değerlendiren birçok eleştirmen, eğer Balzac'ın romanları olmasaydı, 19.yüzyıl Fransız toplumunu anlamının çok zor olacağını ve Fransız toplumunu anlamaya çalışan her toplum bilimcinin mutlaka Balzac okuması gerektiğini söyler. Romanı, sosyal etkileşim hakkında bir bilgi madeni olarak tanımlayan Francis Merrill ise Balzac'ın eserlerinde yarattığı iki bin dört yüz karakter yoluyla sosyal etkileşimi en geniş şekilde incelemiş olduğunu belirtir. Bu

tür belirlemeler elbette ki sadece Balzac için geçerli değildir. Örneğin, bir dönem Fransa'sı politik ve toplumsal yaşamının tüm canlılığıyla *Kırmızı ve Siyah* 'ta karşımıza çıkar. Fransız Devrimi sonrasında, iktidarı yeniden ele geçirmeye çalışan aristokrasinin entrikalarını, ticaret ve imalatla zenginleşen burjuvazinin asillik unvanları peşinde koşuşturmasını, hâlâ imparatorluk hayali içindeki Bonapartçıları ve iktidarı yeniden ele geçirmiş durumdaki kiliseyi görürüz romanda. Abraham Lass'ın ifadesiyle, "bütün Fransa *Kırmızı ve Sabah'taki* portresi için Stendhal'in önüne oturmuş gibidir. (Kırtıl, 2012: 293)

Parçada görüldüğü üzere edebiyat ve sosyoloji bilimi hem iç içedir hem de ayrılmaz bir bütündür. Edebiyat ve sosyoloji bilimi inceleme hususu ve araştırma konularıyla birbirlerine veriler sunmaktadır. Bu görüşü desteklemek için edebiyat tarihine ve eserlerine bakmak yeterli olacaktır. Edebiyatın sosyolojiyle olan bağına Berna Moran sosyolojik eleştiri başlığında anlatmaktadır. Berna Moran'a göre sosyolojiye dayalı eleştirinin ortaya çıkmasında, edebiyatın tek başına var olmadığı, toplum içinde doğduğu ve toplumun bir ifadesi olduğu ilkesinden hareket etmesine temellendirir. Bu hususta eleştirmenlerin genel kabul ettiği görüş ve fikir H. Taine'ye aittir. Doğaldır ki eserler gökten inmez, ülkelerinin iklimi, fiziksel özellikleri, politik ve sosyal koşulları tarafından beslenerek şekillenir. Belli sebepler belli sonuçlar doğurur. Biyoloji, fizik gibi bilimlerde olduğu gibi edebiyatta da determinizm vardır. Taine bu temelle sosyolojik eleştiriye edebiyat tarihine yönelttiğinde ırk, ortam ve dönem kavramlarını ortaya çıkarmıştır. Taine'ye göre ırk, ulusun ruhu, dönem zaman, ortam ise iklim, toprak, coğrafi durum ve toplumsal koşullar olarak yer almaktadır. (Moran, 2011:83-84) Taine görüşü sosyoloji ile edebiyatın ne kadar ilişkili disiplinler olduğunu ortaya koymuştur. 19. yüzyılda bahsedilen görüş uzun süre geçerliliğini kaybetmemiştir. Sanatın toplum ile bağına sosyolojik eleştiri başlığında ele alan Moran, sosyolojik eleştirinin ivme kazandığı Marksist görüşe de yer ayırmıştır. Marksist eleştiri, tıpkı sosyolojik eleştiri gibi genellikle bir sanat olayının, edebiyat eserinin nedenini incelemektedir. Fark olarak ise sosyolojik eleştiri de nedenlerin çeşitli olabileceği iddia edilirken Marksist anlayışta ekonomik koşullar ve sınıf çatışması temeldir. Marksist eleştiri her şeyden önce içeriğin eleştirisidir. Eserin konusu, olayları, kişileri, kahramanları, sömürücü ve yönetici bir sınıfın çıkarlarını sürdürmesine

yardımcı olmamalı, ezilen sınıfın çıkarlarını gözetmelidir. (Moran, 2011: 87-88) Berna Moran'ın ortaya koyduğu görüş Sulhi Dölek'in ekonomi başlığında uyum sağladığı söylenebilir. Ekonomi başlığında yer alan kiracılık, maddiyata dayalı ikilem ve işsizlikte sosyal düzeyde sınıf farkı gözükmektedir. Sınıf ayrımında üst sınıf olarak ev sahibi, patron, zenginler ele alınırken alt sınıf olarak kiracı, işçi ve fakirler yer almaktadır. Marksist eleştiride Lukacs'ın görüşleri önemlidir. Lukacs'ın gerçeklik tanımı edebiyat ve sosyolojinin yakın ilişkisine gerçekçi bir bakıştır: Gerçeklik. Yazarın görevi toplumun belli dönemindeki gelişim doğrultusunu belirleyen tarihi güçleri, yani toplumun içyapısını ve dinamiğini kavramaktır. Başka bir ifadeyle yazarın yaşadığı dönem için tipik olan tarihi durumu anlamaktır. (Moran, 2011:55) Çalışmamız toplumsal sorunlar merkezli tematik olmasından dolayı yazarın eserlerindeki ideolojik sınıf çatışmasına derinlemesine yer verilmemiş, yalnızca bu durumun topluma yansımaları incelenmiştir.

Türk edebiyatı, araştırmacılar tarafından belli dönemlere ayrılmaktadır. Edebiyatın dönemlere ayrılmasında sosyal ve kültürel olay ve olguların etkili olduğu görülür. Edebiyat dünyasında kabul gören Fuat Köprülü'nün edebiyat dönemleri tasnifinde ölçüt olarak sosyal ve kültürel olgular temel alınmıştır. Fuat Köprülü *Türk Edebiyatı Tarihi (1921/1926)* adlı eserinde Türklerin İslamiyet'i kabulü ve Batı Medeniyetine yönelmesi gibi iki önemli hadiseyi nirengi noktaları telakki ederek, bu tarihlerin öncesi ve sonrasını büyük edebi devirler olarak görür. (Güneş, 2011: 171) Fuat Köprülü, tasnifinde sosyal bir olgu olan din ve batı medeniyeti etkisini temel almaktadır. Sosyoloji ilmi ile edebiyat arasındaki bağın kuvvetini bu tasnif ortaya koymaktadır.

Edebiyat ile sosyoloji bilimlerinin bağı, ilişkisini sadece tasnif olarak değil, Türk edebiyatının hemen hemen bütün dönemlerinde görmek mümkündür. Edebiyatın yazılı dönemlerinin ilki olan Köktürk Devri'nde sosyal hayatın ve kültürün göçebe olması ve ordu millet anlayışına dayanan bir devlet profili edebiyatta da etkisini gösterir. Göçebe kültürün etkisi ile dönemde eserler taşlara kazınmış, ordu millet anlayışından doğan eserlerde

kahramanlık ve devlet bilgisi içeren sosyal olgular yer almıştır. Uygur Devri'nde yerleşik yaşama geçilmesiyle birlikte dini arayışlar çerçevesinde farklı dinlerin benimsenmesi edebi eserlere zenginlik olarak yansımıştır. Dönemin eserlerinde sosyal bir yaşam mekânı olan ev kavramının geçmesi, farklı dini öğretilerin sosyal hayattaki karşılığı sosyolojik durumların edebiyattaki sirayetini gösterir. Bu dönemlerden sonra İslamiyet'in kabulü ile Karahanlı Dönemi'nde farklı bir kültür dairesine giren toplumun yaşayışında, kültüründe, dini değerlerinde var olan değişimleri dönemin eserlerinde birebir verilmesi sosyoloji ilmi ile edebiyatın ilişkisini temellendirir.

Farklı bir medeniyetin tesirine geçen toplumun dini anlayışındaki değişim edebiyatta köklü yenilikleri beraberinde getirmiştir. Divan edebiyatındaki edebi eserler dini alt yapıyla oluşturularak dönemin kültürel unsurlarını ihtiva etmiştir. Farklı bir kültür dairesinin etkisiyle başlayan Batı etkisindeki Türk edebiyatında ise Batı medeniyetine yönelen toplumun sosyal sorunlarını irdelemiştir. Edebiyatın her döneminde sosyal, siyasal olaylar, sorunlar edebi eserin muhtevasında yer almıştır bu hususta Cumhuriyet Dönemi'nde milli konuların yer aldığı, yeni kurulan devletin ilkelerinin sıklıkla işlendiği görülür. Edebiyatın genel olarak dönemlerinden hareketle ifade ettiklerimiz edebiyat ile sosyoloji biliminin ne denli iç içe olduğunun göstergesini temellendirir.

Yazarın yaşadığı toplumdan bağımsız olmadığına en bariz temsillerinden olan Sulhi Dölek eserlerinde yaşadığı dönemin sosyolojik unsurlarına ve meselelerine geniş bir şekilde yer ayırmıştır. Sulhi Dölek gerek yaşamından birebir tecrübe ettiklerini gerekse de yaşadığı dönemde şahit olduğu toplumun hayatını zorlaştıran sorunları irdelemiştir. Zira edebi eser yazıldığı dönemden ayrı düşünülemez bu çerçevede yazarda toplumsal görevini yerine getirerek sorunları ifade etmiştir. Sulhi Dölek bir röportajında yazma sebebini şöyle dile getirir:

Yazmak uğraşı da hayatın kendisi gibi yalnızca bir oyundur belki: Kendi fırtınaları ve kendi dalgalarından başka bir şeyden etkilenmez görünen toplum denizinin kıyısında oturmaktadır yazar. Elini suya sokup çıkarmakta ve karıştırıp bulandırdığı kumları yeniden, hiçbir şey olmamışçasına dibe çökmesini izlemektedir. (Dölek,1990: 36)

Dölek'in de ifade ettiği gibi o denizin her daim yanında yaşamıştır. Denize elini soktuğunda kimi zaman kiracılığı, geçim derdini kimi zaman kentleşen İstanbul'un sorunlarını çıkarmıştır. Bu gördüğü durumlara sessiz kalmayan yazar denizin bulanıklığını, fırtınalı dalgalarını roman ve hikâyelerinde yaşatmıştır. 1950 yılında doğan Sulhi Dölek, köyden kente göçü, kentte gelen insanların yaşadığı sıkıntılara şahit olmuştur. Ayrıyeten kendi ailesinin de kiracılık, geçim derdi, kentleşmeden doğan sıkıntılarla boğuşması toplumdaki sosyolojik meselelere kayıtsız kalmasına müsaade etmemiştir.

Sulhi Dölek, roman ve hikâyelerinde özellikle ekonomik sorunlara sıkça yer vermiştir. Dönemin sosyolojik sorunları olan kiracılık, işsizlik ve geçim derdi kalabalık bir aileye sahip olan Sulhi Dölek'in birebir tecrübe ettiği, alışık olduğu bir durumdur. Hemen hemen her romanında bahsedilen sorunlar sosyolojik olarak ele alınır. *Kiracı* romanında Kerim Kocaman üzerinden toplumun sosyal bir sorunu yansıtılmıştır. Ayrıca Kerim Kocaman'ın yaşadığı hayatın bir benzerini yazarın kendisi yaşamıştır. Sulhi Dölek ömrünü her zaman kiracı olarak geçirmiştir. *Kiracı* romanın yanında ilk eseri olan *Korugan*'da kendi yaşamından alıntı yaptığı şöyle dile getirir: "İlk romanım *Korugan*'ı yazarken çocukluk anılarımdan da yararlanmışım ama o zaman henüz yirmi yaşındaydım." (Dölek, 2001:23) Yazarın yaşamının büyük bir bölümü İstanbul'da geçmiştir. Bu sebeple kent, kentleşme, göç, kiracılık gibi belli başlı sorunları romanlarında ele almıştır. Kent yaşamının beraberinde getirdiği sorunlarla ilgili olarak yaşadıklarını şöyle aktarır:

Çocukluğumda ve gençliğimde sekiz, evlenip kendi yuvamı kurduğumdan bu yana altı taşınma yaşadım (Kiracı romanı durup dururken yazmadım) Tanıyamadığım büyükbabalarımın biri Arnavutluk'tan, öbürü Kayseri'den gelmiş olsa bile doğma büyüme İstanbullu. Yurtdışında geçirdiğim toplam beş yılı ve denizde görev yaptığım iki yılı saymazsak ben de tüm yaşamımı İstanbul'da sürdürdüm, sürdürüyorum. oktandır da kiracı değilim. Yine de kendimi göçebe gibi hissediyorum. Her şeyi koruyup saklayacak bir baba evi olanlar ne kadar talihli! Dev bir ahtapota benzeyen bu şehirde kaç kişi evlerde oturuyor acaba? Her şey durmadan yıkılıp yerine yenisi yapılıırken, toplumsal öykümüz gibi kişisel öykülerimiz de beton yığınları altında kalıyor. (Dölek, 2001:23)

Yazarında ifadeleri de insan, toplum, sosyolojik olay ve olgular onun hayatının birer parçasıdır. Roman ve hikâyelerinde bunları görmek oldukça doğaldır. Çalışmamız bu hususlar üzerine inşa edilerek kaleme alınmıştır. Sulhi Dölek'in roman ve hikâyelerini doğru analiz edebilmek için eserlerini hayatından bağımsız değerlendirmemek gerekir.

1.BÖLÜM

SULHİ DÖLEK'İN ROMANLARINDA VE HİKÂYELERİNDE SOSYAL MESELELER

SULHİ DÖLEK'İN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. SULHİ DÖLEK'İN HAYATI

Tam adı Rüstem Sulhi Dölek olan yazar, Hülya Serap Doğaner ve Rüstem Sadıkoğlu imzalarını da eserlerinde kullanmıştır. (Işık, 2004: 349) Sulhi Dölek, İstanbul'da Fatih semtinin Çarşamba mahallesinde 20 Eylül 1948 tarihinde doğmuştur. Yazarın bir dedesi Arnavutluk'tan bir dedesi ise Kayseri'den İstanbul'a göç edip yerleşmişlerdir. Bu sayede Sulhi Dölek hem İstanbul'da yaşamış hem de İstanbullu olmuştur. Bunun yanında annesi ve babası da İstanbul'da eğitim almıştır. Sulhi Dölek yurtdışında geçirdiği beş yıl ve askerliği haricinde ömrünü çoğunu İstanbul'da geçirmiştir. Eğitim hayatı Fatih ve Rami ilkokullarında başlayan yazar, Rami ortaokulunu bitirdikten sonra Deniz Harp okuluna girmiştir. (Karakaya, 2007: 22-23) 1962 yılında girdiği okuldan 1969'da Deniz Subayı olarak mezun olur. Lisenin ardından İstanbul'dan bir süre ayrı kalacağı yazarın Amerika macerası başlar. Sulhi Dölek 1975 yılında Micgihan Üniversitesi'ne giderek burslu gemi yapımı ve makineden master çalışması yapmıştır. (Kabaklı, 2010: 350)

İstanbul'a döndüğünde iki diplomaya sahip olan yazar, 7 Temmuz 1977'de eşi Nevin hanımla evlenir. Nevin Dölek eğitim alanında yaptığı çalışmalarla bilinen psikologdur. Nevin hanımla evliliğinden iki kızı olan Sulhi Dölek kız kardeşinin ölümü üzerine onun kızını kendi kızlarıyla birlikte yetiştirmiştir. Yazar 1982'de Taşkızak Tersanesinde görev alarak iş hayatına başlamıştır. Bunu takip eden süreçte 3 yıl Deniz Harp okulunda öğretim kadrosuna alınır. Daha sonraki görev yeri yine Taşkızak tersanesidir. Tersanede gemi inşa başmühendisi olarak görev yapar. Yarbaylığının ilk yılı olan 1989 yılından erken emekliliğine kadar Taşkızak Tersanesi'nde görev almıştır. 19 Ekim 2005 akşamı yüksek tansiyon belirtisiyle rahatsızlık geçiren yazarın durumu gittikçe kötüleşir ve beyin kanamasından kaynaklanan

komaya girer. GATA'ya sevk edilen Sulhi Dölek üç gün komada kalır. 7Kasım 2005 yılında saat 03.45 'te hayata gözlerini yumar. (Karakaya, 2007: 22-23)

1.2. SULHİ DÖLEK'İN EDEBİ KİŞİLİĞİ

Sulhi Dölek, 1969 yılında yirmi bir yaşında kaleme aldığı ilk eseri *Dünya Dönüyor Artık* adlı tek perdelik oyunu ile Yusuf Ziya Ortaç armağanını kazanır. Bu dönemden itibaren yazar için 1977 yılına kadar sürecek bir Akbaba dergisi serüveni başlar. Yazarın daha sonra roman ve öykülerinde sık sık yer verdiği güldürü ve kara mizah ilk olarak Akbaba'da vuku bulur. Dölek'in roman ile macerası Korugan ile başlar. Michigan'da yüksek lisans yaparken kaleme alınan roman ile edebiyat dünyasında yazar adından söz ettirmeye başlar. (Seyda,1980: 108)

Edebiyat dünyasının usta kalemlerinden olan Dölek, roman ve hikâyelerinden ziyade daha çok mizahi/karamizah yazılarıyla tanınmıştır. Gerek dergilerde yayımlanan yazılarında gerekse de roman ve hikâyelerinde güldürü unsuru her zaman ön planda yer almaktadır. Edebiyat tarihi araştırmacılarından Ahmet Kabaklı onun üslup yaklaşımını şöyle anlatır:

Dölek'in hikâyelerinde ve romanlarında, mizahlı bir anlatım hemen dikkati çekiyor. Aziz Nesin'de, Rıfat Ilgaz'da görülen, Marksizm'e dayalı sınıf kavgası ve hiciv mizahı değildir onunki. İçi dışı ümitsizlik dolu kara mizah da değildir. Fazla derinliği olan Bernard Shaw mizahından da başkadır. Belki en fazla (kendisinin de hayranlık beslediği) Mark Twain ve Eugene O'Neil mizahlarına yaklaşır. Onun çoğu yazılarındaki mizah, olaylara, kişilere, iddia ve sözlere, daha güldürücü açılardan bakmak şeklinde nitelenebilir. (Kabaklı, 2001: 350)

Sulhi Dölek'in mizahi yazılarında güldürü unsuru ağır basmakta ve güldürürken düşündürmeyi de amaçlamaktadır. Tarık Dursun K. onun mizahla olan bağına açıklarken mizahın onun değişmeyen bir karakterine büründüğünü ifade eder. Alt ilkelik çizgisine vardırılmaktan özenle kaçınılmış bir mizahın sürdürücüsü olarak onu nitelendirir. (Işık, 2004: 349) Dölek'in yazılarında ve edebi eserlerinde üslubundan başka dikkat çeken bir

diğer olgu ise yaşamından alıntılara sıkça başvurmasıdır. Bunun en belirgin karşılığı olarak eserlerindeki kahramanlarını sokak kültürü içerisinde kiracı olarak yerleştirmesinde görülür. Dölek hayatı boyunca kiracı olarak ev ev dolaşmış ve bunun sıkıntısını bildiği için eserlerinde ele aldığı kesim mahalle kültürü içerisindeki yoksul kiracılar olmuştur. Dölek, sosyolojik olgu ve sorunları mizahi yaklaşımla ele alarak eserlerinde güldürürken düşündürmüştür.

Sulhi Dölek'in yazma eylemi ve yazarın benliğiyle ilgili düşünceleri oldukça dikkat çekicidir. Genel olarak baktığımız eserlerde gerçekçi bir anlayışla toplumun sıkıntılarını dile getiren yazarın, yazma eylemiyle ilgili düşüncesi daha bencil yapıya sahiptir. Bu bencillik aslında sanatın doğasıdır. Her sanatçı diğer sanatçılardan ayrı ve kendine özgü bir eser ortaya koyma çabası içerisinde. Sulhi Dölek de toplumsal bazlı olarak eserler kaleme alsada yeni bir ürün koyma fikrine sahiptir. Kısacası toplumsal izlenimler ve yazarın zihninde yer alan yaratma eserlerinde birlikte yer alır.

Farklı edebi türlerde eserler kaleme alan yazarın edebi başarılarından biri de çocuk edebiyatına kattıklarıdır. Dölek *Yeşil Bayır* adlı eseriyle ün kazanmış ve çocuk edebiyatı içerisinde kıymetli bir yer edinmiştir. Nur İçözü'nün aktardığı gibi çocuklar için yazmak geçmiş duygularımızla günümüzü kavuşturmaktır. Sulhi Dölek'te bunu başarmış Cumhuriyet dönemi yazarlarından. (Işık, 2017: 613)

1.3. ESERLERİ

Sulhi Dölek, birçok türde eser vermiştir. Romanları yazılış sırasına göre; *Korugan*, *Geç Başlayan Yargılama*, *Kiracı*, *Teslim Ol Küçük*, *Truva Katırı*, *Kirpi*, *Küçük Günahlar Sokağı*'dir. Yazarın çocukluk yıllarından da alıntılar içeren ilk eser romanı *Korugan* Milliyet Yayınları yarışmasında üçüncü olmuştur. *Kiracı* romanı ile ise Mandıralı Roman Ödülü'nü kazanmıştır.

Yazarın roman yazma serüveni *Korugan* ile başlayarak *Küçük Günahlar Sokağı* ile son bulur. *Korugan* romanı Vedat adlı küçük bir çocuğun gözünden mahalle ve aile yaşamı arasında geçen hayatları konu edinir. Eserde çocuksu olağanüstülük yer yer kendini göstermektedir. Vedat'ı yaşadıkları ve bakış açısından hareketle Sulhi Dölek ile ilişkilendirmemiz mümkündür. İlk romanı hakkında yazar, ilk romanım *Korugan*'ı yazarken çocukluk anılarımdan da yararlanmışım ancak eseri yazarken henüz yirmi yaşındaydım demiştir. (Dölek, 2001: 23) Yazarın bizzat bahsettiği gibi Dölek kendi anılarından esintiler kullanarak ilk romanını biçimlendirmiştir.

Korugan romanından sonra *Geç Başlayan Yargılama* 'da çocuk kahraman Serhan ile yazarın kendi içselliğini ve ruh halini sorguladığı görülür. Yazar, kahramanın öz eleştirelliği ile daha bireysel bir roman tarzıyla yazın hayatına devam eder.

Geç Başlayan Yargılama romanını *Kiracı* romanı takip eder. Kerim Kocaman'ın kiracılık ve geçim sıkıntısıyla birlikte yaşadığı aşk kaçamağı romanın konusunu teşkil eder. Kerim Kocaman'ın sosyal bir sorun haline gelen kiracılığa kendini feda etmesi ile eser son bulur. Sulhi Dölek'in de ömrünü kiracı olarak sürdürmesinden hareketle romanda yazarın yaşamından izler görmek mümkündür.

Yazarın roman serüveni *Teslim Ol Küçük, Truva Katırı, Kirpi* ve son olarak da *Küçük Günahlar Sokağı* ile sona erer. *Teslim Ol* romanı bir anlamda konuyu ele alış bakımından *Geç Başlayan Yargılama* 'yla benzerlik gösterir. Romanın kahramanı Ali Özer'in aile, iş hayatı ile kendi arasında yaşadığı iç çatışma romanın konusunu oluşturur. *Truva Katırı* romanında Sinan ile birlikte devlet kademesinde ve bürokratlar arasında nasıl bir yaşam olduğunu yansıtılır. *Kirpi* romanında ise Kirpi Reşat'ın başından geçen komik olaylara yer verilerek yazarın tenkite giden üslubu romanda ağırlık kazanmıştır. Son romanı hatta son eseri olan *Küçük Günahlar Sokağı*'nda ise belli bir kahraman söz konusu olamayarak çoksesli yazılmıştır.

Yazarın hikâyeleri temelde iki kefedede ayrılmaktadır. Bir kefedede çocuklar için yazılan çocuk hikâyeleri diğeri ise çalışmamıza kaynak teşkil

eden hikâye kitapları yer almaktadır. Kitaplar yazılış sırasına göre; *Vidalar*, *Balığın Şarkısı*, *Aynalar*, *Habisin Serüvenleri*'dir. Yazarın hikâye kitaplarından *Vidalar* kitabı Sabahattin Ali Hikâye ödülü alırken *Aynalar* kitabı ise Yunus Nadi ödülüne layık görülmüştür. Çocuk kitapları ise şöyledir; *Arkadaşım Dede*, *Üçüncü Kattaki At*, *Yeşil Bayır*, *Kestane Şekeri*, *Her Şeyi Bilen Çocuk*, *Küçük Çalgıcılar*, *Kahkaha Tarlası*, *Hayvanlar Alfabesi*'dir. İnceleme kitabı olan birçok yazarın yazıları da bulunan eseri *İçimizdeki Yasakçı*'dır. Çeviri kitabı ise Ambrose Bierce'den *Karanlığın Kahkahası*'dır. Yazarın tiyatro türüne tek eseri *Kuşkucu*'dur. Bu tür eserler dışında senaryoları da olan yazar, televizyon ile de alakadar olmuştur. Senaryoları ise şunlardır: *Beyaz Gelincik*, *Yabancı Damat*, *Büyük Umutlar*, *Ah Be İstanbul*, *Koltuk Sevdası*, *Alacakaranlık*, *Unutma Beni*, *İkinci Bahar*, *Süper Baba*, *Bizimkiler*, *Kiracı*, *Külyutmaz*'dır.

2. BÖLÜM

EKONOMİK KAYNAKLI MESELELER

Ekonomi kavram olarak insanların yaşayabilmeleri için üretme, ürettiklerini bölüşme biçimlerinin ve bu faaliyetlerinden doğan ilişkilerin bütünü, iktisat olarak tanımlanmıştır. (TDK, Ekonomi Maddesi) Sorun kelimesi ise araştırılıp öğrenilmesi, düşünülüp çözümlenmesi, bir sonuca bağlanması gereken durum, mesele, problem olarak açıklanmaktadır. İki kavram birlikte düşünüldüğünde insanların yaşamasına ve yaşaması için ortaya çıkan çeşitli faaliyetlerin ve etkinliklerin değişik, türlü sebeplerle sekteye uğraması veya yapılamaz hale gelmesi ekonomik sorun olarak ifade edilebilir. Ekonomiyi soruna uğratan ve engel teşkil edenlerin başında yaşama biçiminin değişimi, göçe, savaşa ve paraya dayalı ekonominin çökmesi (kriz gibi) vb. sayılabilir.

İnsan var olduğundan beri mevcut olan ekonomi, insan ve insana dair bir faaliyet olarak yaşamda yer almıştır. Zaman içerisinde ekonominin vasfı ve değeri değişmiş ve süreç içerisinde de gelişmiştir. Ekonominin formu ve anlayışı insanların yaşayış biçimine göre değişmiştir. Özellikle yaşama biçimi ve göç bunda belli bir seyrin farklı yöne gitmesini sağlamıştır. Ekonominin bahsedilen değişimi ve gelişimi insan ve insana dair faaliyete bağlı bir temeldedir. Ekonomi insan yaşamının genelinde insanın hayata ve kendine dair en büyük uğraşdır. Tabi bu uğraş çeşitli güzellikler ortaya çıkardığı gibi zorluklar ve bundan doğan sorunları da ortaya çıkmıştır. Bu hususta savaşlar yaşanmış ve insanlar yitip hayattan göçmüştür. İnsanların ekonomiyle olan bağlantısını İbn Haldun insanı hayvandan ayıran temel özelliğın üretim olduğunu ve bu çerçevede de üretilenlerin karşılıklı tüketilmesiyle ekonomik faaliyetlerin toplumsal yaşamda zaruri olduğu şeklinde açıklar.

İbn Haldun insan varlığın devam ettirebilmesi için toplu halde yaşama mecburiyetinde olduğu, en basit ve en ilkel düzeyde de olsa insanların ihtiyaçlarını tek başına karşılamayacağını belirtir. Bu sebepten başkalarının ürettiği mal ve hizmetleri satın almak ve buna mukabil başkalarının ihtiyaç duyduğu mal ve

hizmetleri üretmek mecburiyetindedir. İktisadi faaliyet göstermek insanı hayvanlardan ayıran bir özelliktir. Çok defa insan, çevresindeki şeyleri ihtiyacını karşılayabilmesi için bir üretim sürecinden geçmek zorundadır; bu onun vazgeçemeyeceği en temel, zorunlu ve tabii işidir. (Kozak, 2014: 1)

İnsanlar yaşamak için birbirlerine ve birbirlerinin ürettiklerine ihtiyaç duyar. Dolayısıyla ihtiyaçların giderilmesi için ekonomik faaliyetler çerçevesinde etkinlikler gerçekleşir. Elbette ki ekonomik faaliyetlerin getirisinden hareketle toplumsal yapıda ekonomik güçler ve dengeler oluşur. Ekonomiye çoğunlukla hâkim olan kesimin maddi gücü elinde olur ve toplumdaki ekonomik dengeye yön verir. Ekonomik olarak kısıtlı olan kesim ise daha çok ekonomik sorunlarla baş çıkmaya çalışır ve yön verilen ekonomide yaşam savaşına katılır. Dolayısıyla toplumsal yaşamda zengin-fakir ayrımı ekonomik dağılıma tabi olarak ortaya çıkar. Ayrıca bu durumu işçi-işveren (patron), kiracı-ev sahibi gibi ayrımsal derinliği olan yapılar üzerinden de görebiliriz. Ekonomik güce oranla toplumsal yapıda da kesime göre güç dağılımı söz konusudur. Bu yapı içerisinden ezilme, dışlanma ve aşağılanma gibi faktörler baş gösterir. Toplumsal yapıdaki değişimler güç dengelerinin farklılaşmasında da etkili olmaktadır. Sanayinin bulunmasına kadarki süreçte ekonomik dengeyi sağlayan asıl unsur toprak olmuştur. Toprağa sahip olanların aynı oranda ekonomik güce hâkim olduğu görülür. Lakin Sanayi İnkılabıyla birlikte toprağın yerine fabrika ve makine almıştır. Dolayısıyla ekonomik güce dayalı olan zengin- fakir ayrımı ayrıyeten işçi-işveren olarak ortaya çıkmıştır. İşçi ve işveren ikileminden bakılırsa işçiye yönelik emek ve zaman sömürüsü de söz konusudur.

Toplumdaki ekonomik sorunlar sadece bahsettiğimiz yapı ile sınırlı kalmayarak hayatın her alanında farklı şekillerde sorun olarak varlığını gösterir. Tabii bunu tespit edebilmek için dar gelirli ailelerin yaşadığı küçük mahalle ve sokaklara oradaki münzevi insanın yaşamına bakmak gerekir. Genellikle Sulhi Dölek sosyal sorunlar içerisinde yer alan ekonomik sorunları aktarırken kahramanlarını kenar mahallelerden seçerek onların zor olan hayat şartları içerisinde geçinme dertlerini sezdirerek verir. Ekonomik sorunlar eserlerde ayın sonuna kadar parasal anlamda ihtiyacını giderebilme, çocukların masraflarını karşılayabilme, evin ihtiyaçlarını görebilme şeklinde

olay örgüsünün içine serpiştirilerek okuyucuya sunulmuştur. Bahsedilen sorunların en önemlisi ve hepsinin de kaynağı olan işsizlik olgusuna sıkça eserlerinde değinmiştir.

...Bilindiği üzere ekonomi ilminin konusu, bir toplum düzeninde yaşayan insanlar ile bu insanların hayatlarını devam ettirebilmeleri için yapmak zorunda buldukları ekonomik faaliyetler yani üretim, mübadele, bölüşüm ve tüketim gibi ekonomik olaylardan oluşmaktadır. Bu nedenle de ekonomi ilmi, genel bir biçimde sürekli olarak değişen ve çoğalan sonsuz nitelikteki insan ihtiyaçlarının giderilebilmesi için üretim ve mal hizmetler ile bunların mübadelesi ve faaliyetlerden doğan gelir paylarının bölüşülmesi biçiminde tanımlanmaktadır. (Zeytinoğlu, 1985: 1)

Zeytinoğlu'nun da dediği gibi ekonomi insanların ihtiyaçlarını giderebilmesi için zaruri insan ve insana ait bir hayat savaşıdır. Ekonomi ile insanın birbirine dair bütün bu faaliyetin altında yatan sebep insanın hayatta kalma ve yaşamını devam ettirebilme sürecinin toplumsal iz düşümüdür. Bundan mütevellit insanı ve ekonomiyi yaşamın ayrılmaz bir bütünü olarak ele almak gerekir. Toplumsal değişimlerle birlikte insanın uğraşı gittikçe güçleşen bir olgu haline gelmiştir. Bahsedilen ekonomik sıkıntılar dönemin edebi metinlerinde bazen eleştirel bazen gülünç doğrudan yansıtılmıştır. Bazense metin içerisinde satır arasında küçük nüanslar olarak ekonomik sorunlar aksetmiştir. Edebiyat dönemdeki toplumsal ihtiyaç ve sorunları aracı mahiyetinde çeşitli düzlemlerde okuyucuya yöneltmiştir. Sulhi Dölek'te edebiyatın aracı rolünden yararlanarak toplumsal, sosyal sorunları eserlerine taşımıştır. Bu çerçevede yazarın genel olarak eserlerinde ekonomik sorunlar geniş yer kaplamaktadır. İnsanın sosyal en büyük davası geçinme derdi, kiracı olmak yahut ev sahibi olabilme çabası, çocukların giyim kuşamı, işsizlik, maddiyat yoksunluğu gibi meselelerdir. Dolayısıyla Dölek'in kahramanlarının yoğun ekonomik sorunlardan hareketle iç çekişme ve bunalımlar içinde boğuştuğu görülür. Yazar bu çekişmeleri hususi bir şekilde işlerken kimi zaman gülünç kimi zaman trajik bir son ile olaya yer vermektedir. Sulhi Dölek, eserlerinde ekonomik sorunlara değinirken kendi yaşam ve izlenimlerinden yola çıkmıştır. Her romanı ya da kahramanı yazarın

hayatından izler taşır. Yazar tıpkı *Kiracı* romanının kahramanı gibi hayatı kiracı olarak, ev bulma derdi ile savaşıyor. Hayatındaki kiracılık serüveni yazar daha küçük yaşta başlar. Bir benzerini gördüğümüz tam bir çocukluk otobiyografisi olarak nitelenebilecek Korugan romanı, ana konu olmasa bile kiracılıkla geçen bir hayatın başlangıcını ele alır. Vedat'ın ailesi kiracıdır ve hep taşınma durumları söz konusudur. Romandaki Vedat'ın hayatı kısmi açıdan yazarın hayatını andırır. Çünkü yazarın kiracılık sosyal oyunu bu yaşlarda başlamıştır. Sulhi Dölek'in yaşamında sosyal sorunlardan ekonomi yazara önemli sıkıntılar yarattığı için eserlerinde farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır.

2.1.KİRACILIK

Kira sözcüğü: Bir konutun, bir mülkün veya taşıt gibi herhangi bir şeyin belli bir bedel karşılığında, bir süre için sahibi tarafından başkasına verilmesi anlamına gelmektedir. Bununla ilişkili olan kiracı ise; bir şeyi, bir yeri kira ile tutan kimse, müstecir olarak tanımlanmaktadır. (TDK Sözlük, Kira/ Kiracı Maddesi) Kira sözcüğü herhangi bir nesnenin belli bir bedel karşılığında kullanılması anlamında günümüzde kullanılmaktadır. Kira kavramının en yaygın kullanımı evdir. Buradan hareketle sosyal hayatta evin beraberinde kira, kiracı ve kiracılık gibi kavramlar yer alır ki zaten bu minvalde kavramların günlük yaşamda sosyal soruna yol açtığı görülür.

Genel olarak kiracılık bir insanın yaşamını idame ettirebilmesi için kendisine kalacak bir yer bulma teşebbüsü sonucu sosyal bir olayın yanında maddiyata dayanan ekonomik olarak da bir sorundur. Ekonomik bir sorun olarak ortaya çıkmasını sağlayan şey maddi kısıtlılık durumundan her bireyin ev sahibi olamamasıdır. Kiranın ekonomik soruna yol açmasına ev sahiplerinin olumsuz tutumları ve kira ücretlerini de eklemek gerekir. Bütün bunlar bir kefedeyken yer aldığında kira ya da kiracılık gerek maddiyata dayalı olarak ekonomik gerekse de toplumun yapısını etkilediği için sosyal bazlı sorun günlük yaşamda sıkıntılara yol açmaktadır. Evlenme yaşına erişen hemen

hemen her bireyde görülen evlenerek yeni bir ev açma telaşesi vardır. Geleneksel aile düzeninin terk edilmesinden mütevellit kentlerde evlenen bireyler için ev açma uygunluk kazanmıştır. Ayrıca köyden kente göçü ve kentleşme olgusunu da kiracılıkla birlikte düşündüğümüzde özellikle İstanbul gibi büyük şehirlerde kira ve kiracılık ufak çaplı bir sorundan zamanla kriz vaziyetine geçiş yapmıştır. Türkiye’deki kentleşme olgusu, ülkenin toplumsal, siyasal, kültürel ve ekonomik yapısını değer ve normlarını değiştiren ve biçimlendiren temel öğelerden biri olmuştur. (Yılmaz ve Çiftçi, 2011: 253) Ekonomik ve toplumsal problemler genel olarak elen alındığında sorunların arasında ilk sırada kiracılığın yer aldığı görülür.

Sosyal yaşamında çeşitli sebeplerden dolayı kira ile ilgili olarak problem yaşayan Sulhi Dölek romanlarında özellikle kira, kiracı ve kiracılık kavramları üzerinde durmuştur. Kiracılık hususunu kendi şöyle izah eder: “Yoksul sayılırdık. Yaşam koşulları güçleştikçe, açıkçası kentin merkez kesimlerinde kiralar yükseldikçe, uzaklara doğru taşınır dururduk. Birini sınıftan ikinci sınıfa geçtiğim yaz da taşındık.” (Seyda, 1980:109) Mehmet Seyda’nın eserinde paylaştığı bu kısımda Dölek hem kendi iç benliğinde kiracılığı hem dönemdeki kiracılığa dem vurmaktadır. Aynı kitapta evin sahiplerine karşı psikolojisini de izah etmiştir: “Öfkeli ev sahipleri ve alacaklı bakkallar... Ne denli uğraşırsam uğraşayım, gülünecek bir yan göremezdim bunlarda. Ürkerdim sırf. Düşlerime girerlerdi.” (Seyda, 1980:109) Yazarın kendinde uyandırdığı hisler aslında dönemdeki toplumun bir topografyası gibidir. Yazarın yaşadığı yıllarda kiracılık hem çok karşılaşılan bir vaziyet hem de çözüm getirmesi güç bir husustur.

Dönemin şartlarını da göz önünde bulundurarak yansıtan yazarın başta *Kiracı* romanı olmak üzere bütün romanlarında ve bazı hikâyelerinde kiracılık sorunun ana olgu olarak işlendiği görülür. Dölek’in eserlerinde ev sahipleriyle kiracı ilişkisi üzerinden yürütülen kurgular yer almaktadır. Roman ve hikâyelerde ev sahibi kahramanlar, evin ve aynı zamanda kiracının da sahibi algısında ve her şeyi kiracıya yaptırabilirim düşüncesi ile hareket etmektedir. Bununla birlikte evin sahibi olan kahraman ne zaman ister ve uygun görürse kiracıyı mağdur ederek de olsa evinden onu çıkarabilmektedir. Ev ve ona dair her şeyin en ufak bir çivinin bile patronuymuş gibi konumlanan

ev sahipleri ve maddi güç karşısında ezilen kiracı çatışması eserlerde sosyal ekonomik sorun olarak işlenmiştir. Kiracının kiracı olmasından doğan maddi ödeme yükü olan kira bedeli altında ev sahibine karşı ezilmesi yazar tarafında etraflıca ele alınarak sosyal sorun yansıtılmıştır. Yazar, büyüyen ve gelişen kent yaşamı üzerinde insanı esir eden zorunlu kira sorununu ekonomik olgu boyutunda ele almıştır.

Yazarın kiracılık olgusunu en iyi bir şekilde yansıttığı romanlarından biri olan *Kiracı*'da bunun bir sosyal olaydan çıkıp kriz mahiyetine dönüştüğü görülür. Romanın başkahramanı Kerim Kocaman'la eşi ve çocukları ayrıca buna annesinin de dâhil olduğu geniş bir ailenin başta kiracılık olmak üzere geçim ve yaşam dertlerini roman konu edinir. Bu dertlerin baş müsebbibi ise ev sahipleri olarak gösterilir. Ev sahiplerinin evle ilgili her şeye dolaylı hâkim olması, ekonomik olarak çeşitli şekillerde kiracıyı sömürmesi en temel sorunlardandır. Kiracı ve ev sahipleri arasındaki ekonomik sorunlara romanda yer yer değinilir:

Ah, öyle bayat bir evsahibi numarasıydı ki bu ! Bilmez miyim ev sahiplerini? Ruhlarını tanımıştı on yedi yıldır. Eski kiracı, kirayı artırsa bile, hiçbir zaman yeni bir kiracının vereceğini vermez. Bu yüzden, eski kiracı evden çıkmalıdır ki, yeni kiracı girebilsin. (Dölek, 1982 :11)

Romandan alınan parçadan hareketle de anlaşılacağı gibi eserlerde genellikle kiracının gözünden ev sahibi ele alınmaktadır. Bir ömrü ev bulmak ve ev sahipleri ile boğuşmalı bir yaşantı sürmekle geçen Kerim'in ev sahiplerine karşı fikriyatı romanda açık açık verilmiştir. Fikrin daha da sert olumsuz şekle bürünmesinin kaynağı ise ev sahibi olan Hacı Bey'den kaynaklanmaktadır. Kiracılara Duyuru adlı bir yazıyla kiracıların yapmaması gerekenleri liste halinde apartmana asan Hacı Bey, hem onları evden çıkartmaya sebep arar hem de onların üstünde psikolojik bir baskı kurar. Hacı Bey'in standart günlük yaşam içerisinde yer alan koşmak, şarkı söylemek, yüksek sesle radyo dinlemek, su israf etmemek, hayvan beslemek gibi şeyleri yasakladığı hatta gelen misafire bile sınır çizdiği bir liste oluşturduğu görülür. Romanının başkahramanı Kerim, devletin malzeme ofisinde memur olarak çalışmakta lakin kazandığı bir türlü onun geçinmesine yahut bir ev sahibi olmasına yetmemektedir. Kerim, çeşit çeşit ev sahipleri ve evler tanır, dener

ama bir türlü kiracılıkta mutlu olamaz çünkü ya kira parasına zam gelir çıkar ya da ev sahibinin oğlu evlenir, dolayısıyla evden çıkarılır. Kerimin nasıl ev sahibiyle başı dertteyse çevresindeki herkesin de kiralاریyla ya da ev sahipleri ile başı beladadır. Devirde ev sahibi olmak inanılmaz ve güç bir şey olduğundan dolayı Kerim Kocaman, ev bulabilmek umuduyla hiçbir olasılığı es geçmez. Aradığı evi bir türlü bulamaz ama milyonlar değerinde ev, ev sahibi ve kira hakkında deneyim edinmiştir. Ayrıca edindiği tecrübelerden hareketle Kerim kiracılara *Kent Göçebeleri* terimini kullanır. Bu kavram karşılığını Kerim Kocaman'ın gerek kendi hayatında gerekse de çevresindeki yakınlarının hayatlarından karşılığını birebir bulmuştur. Başkahraman Kerim'in kiracı olması hasebiyle gezmediği görmediği semt, mahalle kalmaz. Aslında bu göçebelik bir yere ait olamama sorunsallığı değildir. Her şeyin ana ve temel sebebi kiracı olmak ile birlikte bir türlü ev sahibi olamamaktır. Ev derdi ile boğuşan Kerim, romanın sonunda artık bunalım ve daralma içinde var olan sıkıntıdan kurtulmanın bir yolunu arar. Kurtulma yolu olarak ise başbakanın halka ve basına açık olarak gerçekleştireceği konuşma töreninde Kerim ilgiyi üstüne çekerek konut sorunu hakkında görüşlerini belirterek ardından intihar etmeyi bulmuştur. Bu planın gerçekleştirmek üzere başbakanın konuşma yapacağı törene katılır ve binanın üstünden başta başbakan olmak üzere bütün yetkililere seslenir. Kent hayatında var olan konut sıkıntısını dile getirerek kiracılığa dikkat çeker:

(...)Günden güne büyüyen konut sorununa karşı hükümetlerin süregelen ilgisizliğini kınamak için bu eylemi seçtim. Ben Kerim Kocaman, kırkıncı yaş günümü kiracı olarak geride bıraktım. Yaşasam, sekseninci yaş günümde de kiracı olacağımı biliyorum. Ayrıca, benden çok daha kötü koşullarda yaşayan vatandaşımın bilincindeyim. İşte bu düşüncelerin ışığında, görevim olmamasına karşın, kiracılık yazgısını benimle paylaşan vatandaşlarıma yardım edebilmek için, yaşamaktan vazgeçiyorum. Umuyorum ki, görevleri vatandaşa hizmet olan yöneticilerimiz, bundan ders alarak bu konuya eğilirler. Kimse onlardan canlarını vermesini beklemiyor. Biraz ilgi ve iyi niyet gösterebilirler, yeter. (Dölek, 1982: 275)

Kerim Kocaman'ın intihar öncesi kısa konuşması yaşanan ve herkesin sorunu haline gelen kiracılığa çözüm getirilmesine yönelik bir çağrı

niteliğindedir. Kerim bu eylemi kendisi gibi birçok insana ve hatta daha zor durumlarda olan kişi veya aileye umut olmak için gerçekleştirir. Kerim Kocaman'ın üzerinden kiracılık çözülmesi gereken bir ülke sorunu haline gelir. Çözümü kendi bulamayan bireyin sonu ölüm olmuştur. Göçebeler imgesi belki de sorunun tam açık şekilde ifadesidir. İnsan bir yere yerleşme ve oraya ait olma ihtiyacı duyar.

Yazarın *Kiracı* romanından sonra kiracılık meselesini en çok ele aldığı romanı ise *Kirpi*'dir. Eserde başkahraman Reşat'ın evlendiğinde yeni hayatına kiracı olarak başlaması ve çeşitli sebeplerden daha dolayı kayınpederinin evine taşınması anlatılır. Sivri dilli ve intikamcı bir kişiliğe sahip olması hasebiyle Kirpi denen romanın başkahramanı Reşat kiracılıkla ilgili görüşlerini romanın içerisinde ara ara dile getirilir:

...Kayınpederin evine taşınana kadar yıllarca kirada oturduk. Ev sahipleriyle geçinmek zordur, belki bilirsiniz. Kendilerini sırf evin değil, sizin de sahibiniz sanırlar. Hele son ev sahibimiz Kamil Bey tanıgım en sevimsiz insanlardan biriydi... (Dölek, 1997:22)

Romandan verilen alıntıdan da anlaşılacağı gibi Reşat'a göre ev sahiplerinin tutum ve davranışları sahip oldukları malla belirlenerek kiracıların manevi benliklerine egemen olma ve onları ezme algısı, onlara karşı üstünlük kurma fikri ev sahiplerinde mevcut olduğu verilir. Ev sahiplerinin çeşitli tavır ve davranışlarla kiracılara yönelik yıldırma politikaları eleştirilmiştir. Reşat'ın gözünden yansıtılan ev sahibi hiçbir şeyle memnun edilmeyen ve kafasına göre kararlar alarak kiracılarının yaşamlarını değiştirmektedir.

Eve özellikle de mutfak dolaplarına gözümüz gibi baktık, kirayı zamanında ödedik, her yıl istediği artışları itirazsız kabullendik, bütün kaprislere katlandık, bayramlarda ailece ziyaretine gidip elini bile öptük; gene de yaranamadık. Önce Evde onarım yaptıracağım, çıkın diye tutturdu. Onarımın biz otururken yapılmasını kabul ettik, hatta masrafların bir bölümünü üstlendik. Daha eşyalarımızdaki çimento ve boya lekesi çıkmadan bu kez de evi satacağım ama kiracı varken müşteri bulamıyorum diye kafamızı ütüledi. Yüz buldukça azıttı. Evin bütün pencerelerine SATILIK levhaları astırdı. (Dölek,1997: 23)

Romanda Reşat ve ailesinin yaşadıkları üzerinden toplumsal bir sorun olan kira ve kiracıların problemleri yansıtılmıştır. Ev sahibinin kiracı üzerinde kurduğu üstünlüğünün göstergesi olarak kafasına estikçe kiracıyı evden yollaması, kiracının görüşünü almadan evini satmaya kalkması gibi sorunlardır. Kamil Bey'in çeşitli bahaneler öne sürerek kiracıları evden çıkarma kararları Reşat'ı çileden çıkartsa da o renk vermeyerek sabreder, sessizce evden çıkar. Romanın devamında ise bu tutum ve tavra karşı başkahraman Reşat'ın ona karşı tutumu ve tavrı problemin eleştirel bir cevabı niteliğindedir. Zaman içerisinde Kamil ile samimi dost olur. Roman Kamil'in para hırsını bilen Reşat'ın onu borsa oyunları ile batırmasıyla -intikam almasıyla- son bulur. Bu olayda ev sahibi ile kiracı arasındaki uçurum ve yaşanan sorunun açık işareti mahiyetindedir.

Kiracı romanında kiracılık sorunu bir krizle yer bulmuşken *Kirpi* romanında aynı sorunun intikam ile ele alındığı görülür. Ev sahiplerinin kiracıları evleri vasıtasıyla sömürmesi eleştirilerek yazar tarafından kalem alınmıştır. Kiracılık sorununu yazar, bahsettiğimiz iki romanda yoğun olarak işlemiştir. *Kiracı* romanında kiracılık sorunu geri planda işlenirken *Kirpi* romanında merkezde kiracının ev sahibine karşı olan intikamını alarak güç eşitlemeye çalışmasıyla eleştirel olarak alınmıştır.

Kiracı ve *Kirpi* romanı dışında kirada yaşama ve taşınma sorunu (kent göçebesi) *Korugan* romanında da ele alınmıştır. Vedat adlı bir çocuğun gözünden bir mahalle hayatı üzerinden İstanbul yaşamı ele alınmıştır. Romanda Vedat'ın ailesinin geniş olması ve zamanla daha da genişlemesi, maddiyata dayalı sıkıntısı, taşınma sıkıntısı ile kiracılık sorununa değinilmiştir. Vedat ve ailesi hemen hemen her romanda gördüğümüz gibi kiracıdır ancak ev sahibi bu kez yabancı değil teyzesidir. Akraba olması teyzesinin ev sahibi statüsünde bazı farklılıkları değiştirmez. Her ev sahibi gibi teyzesi de çeşitli şekillerde kiracı olan akrabalarını sömürür, hayattan bezdirir. *Korugan* romanında kiracılık sorunu diğerlerine oranla sıradan ve normal karşılanan bir olgu olarak dillendirilmiştir. Romanın sonunda aile yeni bir eve taşınarak geride evlerini, mahallerini bırakır. Romanın başkahramanı Vedat'ın kamyona eşyalar yüklenirken iç konuşmasında kiracılık sorununa değinir:

Yeni bir eve taşınıyorduk. Annemin ve babamın çok istedikleri kız çocuğu orada doğacaktı belki. Belki orada ev sahibi her ay kapıyı aşındırmayacaktı. Belki oradan da daha uzaklara itmeyecekti bizi canavarın kolları. (Dölek, 2006:214)

Romanın başkahramanı Vedat iç konuşmasında hep belki ifadesi kullanmaktadır. Belki ifadesinden kasıtlı olarak taşındıkları evden de taşınma ihtimalleri ve yeni bir eve taşınma durumunun hep mevcut olmasıdır. Çünkü göçebe bir yaşam, şehir hayatı içerisinde kiracı olmak ile vuku bulur. Kimse yaşadığı evde kalıcı olmayacak yahut başka bir ifade ile kiracıların kalıcı olmalarına ev sahipleri izin vermeyecektir.

Korugan romanında yazarın ev ve kiracılık hususuna değinmesi *Teslim Ol Küçük* romanında da benzer bir şekildedir. Romanda başkahraman Ali Özer'in hayatının çocukluk evresinde yaşadığı ev sorunu ele alınır. Ali Özer'in ailesi akrabalarının evinde kiracıdırlar. Halıcı Dayı lakaplı akrabaları artık onlar için akrabada değil, ev sahipleridir. Ali Özer'in Halıcı Dayı'dan bahsetmesi kiracılık sorununu gözler önüne sermektedir:

Halıcı Dayı'nın üç katlı evinin giriş katında oturuyorduk. İkinci katı verdiği beslemesi Nergis'le kocasından da, bizden de dünyanın kirasını alıyordu Halıcı Dayı. Anneannemin ağabeyi olmasına karşın, katı yürekli bir ev sahibiydi bize karşı.(Dölek, 1995: 22)

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere akrabalık statüsü kira ve ev konusunda geri planda kalmıştır ve Ali akrabasının ev sahibi olmasını olumsuz şekilde aktarmıştır. Ayrıca romanda kira ücretinin fazla olması ve sürekli artması buna karşılık kiracıların çektiğini zorluklar gösterilmiştir. Romanda kiracıların ev sahiplerine karşı tavrı da ortaya konulmuştur. Kiracıların ev sahiplerine karşı nasıl bir tasavvur içinde olduğunu romanın başkahramanı olan Ali Özer'in babasının ağzında şöyle dile getirilir:

Halıcı Dayı'nın kirayla oturduğumuz evi tuhaftı biraz. Bebek kakası rengine boyanmış oda kapılarının birinde bir delik vardı. Babam bunun, bizden önceki kiracıların zamanında açılmış bir kurşun deliği olduğunu; o koca pintinin, kirayı zamanında alacağını bilirse, evini haydut çetelerine bile vermekten çekinmeyeceğini söyledi. (Dölek, 1995: 25)

Romandan alınan metinde ev sahiplerin cimri ve paraya dayalı bir bakış açısına sahip olduğunu yazar tarafından verilmiştir. Kiracı ile ev sahibi sorunu *Teslim Ol Küçük* romanında bahsedilen şekilde işlenmekle birlikte soruna çözümü başkahraman bulur. Ali kiracılık sorununu çözmek bir ev sahibi olmak ister. Yazar onun ve annesinin bu isteğini şu şekilde lisani hal etmiştir:

O günlerde Rıdvan Amca'dan tuğla ocağının yakınından bazı arsalar parsellenip satışa çıkarıldığı haberi geldi. Ödeme koşulları oldukça kolaydı. Annem sevinçten kanatlandı. Bu rastlantının kalbinin temizliğinin bir kanıtı olduğuna inanıyordu. Sonunda bizim de bir yuvamız olacaktı işte. Babamsa homurdanarak karşı çıktı: oralar dağ başıydı. Kendimizi bildik bileli İstanbul'un göbeğinde oturmuşken, şehre yeni göçmüş köylülere, fabrika işçilerine, işportacılar ve minibüsçülere komşu mu olacaktık gidip? Hem doğru dürüst yol yapılması, su ve elektrik verilmesi yıllar alırdı. Annem boş hayalleri bırakmalıydı. (Dölek,1995:121)

Romanda yazar, başkahraman Ali Özer'in ailesinin ev sahibi olma ve kiracılıktan kurtulabilme sevincinin yanında İstanbul'daki kentleşme sorununa da değinmiştir. Romanda bu husus İstanbul'un büyümesinde ve kentleşmesinin beraberine yaşanan sorun olarak işlenmiştir. Ayrıca romanda ev sahibi olma ve yaşantının değişmesi başkahraman Ali Özer'in ağzından şöyle verilmiştir: "Babam besmele çekerek toprağa ilk kazmayı kendisi vurdu. Böylece ailemiz için yeni dönem başlamış oldu." (Dölek,1995: 123) *Teslim Ol Küçük* romanında kiracılık bir ev bulma ve ev sahiplerine bakış açısı dâhilinde ortaya konulmuştur. Sulhi Dölek ev sahiplerini sert mizaçlı, cimri ve kira bedeli olan paraya düşkün tipler olarak çizmiştir. Ev sahipleri kiracıları kira bedeli karşılığında ezmektedir. *Teslim Ol Küçük* romanında yazar kiracılık sorununa bahsedilen şekilde yer vermektedir.

Geç Başlayan Yargılama romanı Serhan'ın hayatı etrafında kurgulanmıştır. Roman bir bakıma Serhan'ın geri dönüşlerinden hareketle biçimlenmiştir. Eserde Serhan'ın çocukluk, gençlik, evlilik ve iş süreci ele alır. Serhan'ın küçüklüğünde ailesi İstanbul'a ilk geldiklerinde kira bulma ve çeşitli kiracılık sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır. O ailesinin kiracı olarak nasıl zorlandığını görmüştür. Serhan'ın hayatının her aşamasında kiracılık bir sorun olarak yer almıştır. Çocukken ailesi ev bulma ve kira masrafları ile boğuşmuş, öğrencilik hayatında Serhan bunu birebir yaşamış ve en sonda evli

olduğu sırada bu sorunu bir nebze atlatsa da kardeşi hem evi hem de iş yerinden çıkartılarak bu soruna tanık olmuştur. Serhan hayatının problemi olan kiracılık sorununu aile yemeğinde dile getirir. Romanda ödenmesi gereken kira bedelinin ödenememesi durumunda sorunların büyüyerek geçim problemi, işsizlik, ailevi sıkıntılar ile birlikte kiracılar üzerinde psikolojik bir buhran yarattığı verilmiştir. Dolayısıyla bireysel bazlı görünen kiracılık- ev sahibi çatışması toplumsal bazlı soruna sebep oluşturur.

Artık kimse giysi diktirmiyor dedi Sabahat. Herkes hazır alıyor. Dükkân kirası artıyor, pantoloncu daha fazla, yanında çalışan çocuklar daha fazla istiyorlar. Dikiş ücretlerini arttırmaya kalktığında da müşterilerin kaçıyor. İşler böyle kısacası. (Dölek, 1993:29)

Romandan alınan parçada kiracılığın bireysel bazlı sorun olmasının yanı sıra toplumsal sorun olduğuna da yer verilir. Romanda sadece kişi üzerinden değil de kurum, kuruluşlarında kira ücreti ve ev sahibi yaptırımlarından dolayı toplumsal bazlı sorun yaşadığı verilmiştir. Yazarın romanlarında kiracılık, ev sahipliği meselesi, konut sahibi olma arzusu, kiracı ve ev sahibi gibi hususlarına geniş yer vermesi yaşadığı dönemde kiracılığın toplumsal krize dönüşmesinden kaynaklanmaktadır. Köyden kente göçün beraberinde kentte ev bulma sıkıntısı ve kira bedelinin karşılanması sorunu toplumda kiracıları bunalıma sürükleyerek bu durumun kiracıları intihara sürükleyebileceği gibi aynı sorunun evin sahipleri üzerinde de insani özelliklerinin yitirilmesine yol açtığı yansıtılmıştır.

Balığın Şarkısı adlı hikâye kitabında yer alan *Ah Kiracı*, *Vah Kiracı* adlı hikâyesinde toplumsal bazlı köyden kente göçle birlikte akına uğrayan İstanbul'da kentleşmesinin arttığına değinilmektedir. İstanbul'da var olan yapılarının sayıca artmasına nazaran kira bulma sorunları devam eder zira ev sahipleri kaprisli ve her şeyden daha değerli konuma gelen evlerini arzularınca dilediklerine verip dilediklerine vermezler. Çarpık kentleşmenin, gecekondulaşmanın arttığı dönemde ev sahiplerinin mali anlamda kıymetli olması, onlara kiracı seçme ve seçtiği kiracının da sahibi olma tavrını göstermelerine sebep olmuştur. Hikâyeden alınan parça dönemin genel anlayışını yansıtmaya yarayacaktır:

Bu kent bir karabasan! Sokaklar boyunca evler sıralanmış. Üç katlı, beş katlı, yedi katlı... Yüz binlerce ev, apartman dairesi, gecekondu... Bu kadar konut varken, nasıl oluyordu da biz başımızı sokacak yer bulamıyorduk. (Dölek,1990: 57)

Ah Kiracı, Vah Kiracı bir kiracının ev bulma hikâyesi üzerine kurulmuş olup dönemin İstanbul'unun yaşamını ve sosyal yapısını yansıtmaktadır. Yazar hikâyede kiracının yaşamını idame ettirebileceği ev araması bulduğu evin küçük olması gibi hususlarla kara mizahi denilen eleştirel üslup ile kiracılık sorununu işlemiştir. Yazar hikâyede bir iç konuşma ile durumu ortaya koymuştur. “Ne yazık ki kiracılık zor zanaat. Yeni evimizde eşya koyacak yer yoktu. Yani ne yatak odası ne oturma odası! Bir mutfak var, bir de balkon hepsi o kadar!” (Dölek,1990: 59) Yazar, bir ailenin yaşamının mümkün olmadığı bir evde kiracıların yaşadığı zorlukları eserlerinde çeşitli diyaloglarla ya da kahramanın iç konuşmasıyla vermiştir.

Balığın Şarkısı kitabının içerisinde yer alan *Bu Kentte Aç Kalınmaz* hikâyesinde de kira, kiracılık ve ev sorunsalına yer verilmiştir. İşten çıkartılan bir kişinin işsizlik ile başlayarak yaşadığı hayata dair güçlüklerin anlatıldığı hikâyede, kahramanın kirada olması üzerinden toplumsal hayattaki kira sorununa değinilir. “İşsizdim ama, hiç değilse başımı sokup kendimi öldürebileceğim bir yuvam vardı. Dışarda on binlerce kişi ev arıyordu.” (Dölek,1990: 48)Kahramanın iç konuşmasında yaşam şartlarının kötü olması, ev, iş bulma gibi dertlerin birey üzerindeki baskısına dikkat çekilmiştir. Yazar burada toplumsal sorunların insan üzerinde yaptığı tahribat ve bıraktığı hasarın büyüklüğüne işaret etmektedir.

Sulhi Dölek'in roman ve hikâyelerinde egemen sorunlardan biri olan kiracılık, yazarın yaşadığı dönemde sosyal problemlerden biri olduğu için sıkça eserlerinde işlendiği görülür. Köyden kente göçün başlamasıyla birlikte İstanbul'da var olan kiralar yetersiz kalmıştır. Ayrıca talebin fazla olmasından dolayı da var olan evler kıymetlenerek ev sahiplerinin farklı statülerde kiracıya yaklaştıkları, adeta kiracının efendisi gibi davrandıkları ve onları psikolojik olarak yıprattıkları görülür. Bahsedilen sosyal sorun eserlerde sadece kişi bazlı değil ayrıca toplumsal sorun olarak da kurumlarında kirayla ilgili çeşitli sıkıntılara satır aralarında değinilmiştir. Sulhi Dölek'in ömrünü kiracı olarak geçirmesi ve yaşadığı dönemde kiracılığın bireyin psikolojik

dünyasında yarattığı izlenimleri bilmesi kira problemini eserlerinde yansıtmada etkili olmuştur. Kiracılık bireysel bazlı değil toplumsal bazlı sorun haline gelmiştir ev sayısının bekleneni karşılamaması ve yüksek kira fiyatları gecekondulaşmanın da önünün açılmasına sebep olmuştur.

2.2. İŞSİZLİK

Çalışma isteği ve yeterliliği olmasına karşın, düzenli ve sürekli gelir sağlayabilecek bir işi bulunmayan kişilere “işsiz” (Altan, 2003:105) sosyo-ekonomik nitelikli bu olguya da “işsizlik” denir. “İşsiz” ve “işsizlik” kavramları, Türkçe ’de “iş olmayan”, “kendini geçindirecek bir uğraşısı olmayan” anlamlarına gelen ve “iş” kökünden türemiş kavramlardır.” (Lordoğlu&Özkaplan, 2003:393). İş, insanların yaşamını sürdürebilmesi için toplum düzenin olmazsa olmazıdır. İnsan hayatta kalmak için geçmişte nasıl avcılık ve toplayıcılıkla uğraşmışsa günümüzde de işle varlığını sürdürmeye çalışır. Sosyal yaşamdaki düzenin sağlanabilmesi amacıyla toplumda insanlar iş bölümüne yönelmişlerdir. Sanayileşmenin artmasıyla insan gücüne olan ihtiyacın azalması zamanla işsizliği ortaya çıkarmıştır. Sabahattin Zaim, işsizlik sorunun başlaması ve gelişmesini bağlayıcı olarak gelişme hızına paralel olarak ekonomi dünyada iş bölümü ve paylaşımı farklılaşarak arttığını ifade eder. Ülkelerin sanayileşmesi ve hızlı şehirleşmesi, yaşama şartlarının değişmesi, kadınların çalışma hayatına girmesi ile iş arayan sayısı artmıştır ve işsizler ordusu gittikçe çoğalmaktadır. (Zaim, 1997:132) Bahsedilenlerin bir sonucu olarak işsizlik dünyanın gerçeği haline gelmiştir. Sosyal hayatta dengelerin bozulmasıyla işin az olmasına karşın iş arayan katbekat fazla sayıda olması işsizliğin toplumsal sorun haline gelmesine sebep olmuştur.

Sulhi Dölek, işsizliği yaşadığı çağın bir sorunu görerek onun toplumsal hayata etkisini tenkitli bir üslupla eserlerinde dile getirmiştir. İşsizlik ona göre hem bir sorun hem de yaşam yolunda en büyük engeldir. Sosyolojik açıdan bakıldığında bireyin iş bulması silsile olarak ev bulmasına, evlenmesine, yuva kurmasına bundan doğan parasal sıkıntıların üstesinden gelebilmesine yardımcı olan ilk adımdır. Bu çerçevede işin olmadığı durumda

insanların sosyal yaşantılarının kısıtlandığı, temel geçim kaynaklarının temininde güçlükler çekildiği görülür. İş yaşamın sağlıklı şekilde devamının sağlanabilmesi için en temel unsur haline gelir.

Yazarın eserlerinde bilhassa üzerinde durduğu işsizlik sorununu yaşayan kahramanları genellikle kentli yaşam içerisinde yer alan bireylerden oluşur. İstanbul'da birey olma çabası içerisindeki kahramanların işe tutunma çabası romanlarının genel izleğini oluşturur. Kahramanın tutunmaya çalıştığı iş aslında onun yaşadığı kültüre ve şehre adapte olabilmelerini sağlar.

Yazarın iş ve işsizlik hususunu en yoğun olarak işlediği romanı *Teslim Ol Küçük*' tür. Romanda başkahraman Ali Özer'in iş bulma çabaları ve bundan mütevellit çektiği sorunlara yer verilir. Romanın başında Ali'nin babasının işçi olması hasebiyle işçilerin yaşamı, ailesi, evi ve sorunları anlatılır. Bunun yanında Tuğrul Bey'in iş yeri üzerinden işçi- işveren arasındaki ilişki ve işçilerin yaşama koşulları ortaya konulur.

Teslim Ol Küçük romanında Ali Özer sürekli iş arar ve türlü işe girip çıkar. Ama bir türlü iş bulamaz, sonunda çözümü iş bulma dairesine gitmekte görür. Gittiğinde fark eder ki toplumdaki tek işsiz o değildir. Toplumdaki işsizlik sorunu roman içerisinde iş bulma kurumu üzerinden şöyle verilir:

“...İş Bulma Kurumu'na başvurmayı denedim. İlk gün sabahın sekizinde gitmiştim. Kuyruktakiler çok geç kaldığımı söyleyip bana güldüler. Ertesi sabah kuyruğa çok daha erken girmeme karşın, bana sıra gelmeden kayıt durduruldu. Nedense her gün topu otuz kırk kişinin adı yazılıyordu. Son seferinde sabah ezanıyla birlikte çıktım evden, iş inada binmişti çünkü; önlere bir sıra kapmayı başardım. Bunca çaba sonunda iş değil, sadece bir niteliksiz işçi kayıt numarası elde edebildim...”(Dölek, 1995 : 214)

Bu sözlerden de anlaşıldığı gibi işsizlik büyük bir sorun haline gelmiş lakin çözüm olarak kurulan kurum bile ona fayda olmamıştır. Ali sosyal sorun haline gelen işsizliğin İstanbul'da yaşayan tipik örneklerinden biri olarak konumlanır. Romanda işle ilgili ele alınan bir başka bir boyut ise nitelikli ve niteliksiz işlerdir. İşlerin niteliğine oranla işçilere ödenen maaşta da farklılıklar vardır. Özellikle düşük maaşlı işlerin olması işsizlerin emeğinin sömürülmesine sebep olduğu romanda satır arasında verilir. Ali'ye eniştesi iş

ayarlayacaktır, lakin iş ona uygun görülmez. Bu hadise romanda şu şekilde yer alır:

...Kısacası pek umut yoktu. Ama asgari ücretle niteliksiz işçi olarak başlamayı kabul etsem, bir şey ayarlanabilirdi... Günlerim gazetelerden iş duyurularını izleyip sağa sola körlemesine telefonlar etmek ya da gidip eşikleri aşındırmakla geçti. İş yok değildi. Ama doğru dürüst ücret ya da ilerleme olanağı sağlayabilecek bir iş bulamıyordum. Karşılaştığım patronların çoğu, vurguncuların sabırsızlığı içindeydiler. Grevlerin yasaklanıp toplu sözleşmelerin askıya alındığı bir ortamda her şeyi ucuza maledip pahalıya satmaktan başka kaygıları yoktu.(Dölek, 1995: 214)

Romandan alınan parçadan da anlaşıldığı üzere işsizlik ilk olarak iş bulma sorunuyla başlar. Aranılan işin niteliği, emeğin karşısında alınacak ücret gibi işe bağlı olarak ortaya sorunlar çıkar. İş aramayla başlayan sorun, bulunan işin karşılığının alınması, işverenin işçiye yaklaşımı gibi hususlar ile çoğalır. Hatta sorun başka bir mertebeye ulaşarak iş yerinde yolsuzluk olarak da karşımıza çıkar. Yazar *Teslim Ol Küçük* romanın başkahramanına sürekli iş aratarak toplumsal sorun olan işsizliğin çeşitli boyutlarını ortaya koymaya çalışır. Ayrıca eğitimin işe girmekte bir önemi olmadığı verilerek işçi alımında dikkat edilen hususların patronların karına yönelik olduğu işlenir. Eğitim ve iş arasında ilişki romanda başkahraman Ali'nin dilinden şöyle izah edilir:

Eniştem, “ Ama bu çocuk lise mezunu !” diye çırpındı. Bunu gözümüzde büyütmememizi söyledi adam. Liseyi bitirdikten sonra tuvalet bekçiliği yapmak zorunda kalanlar vardı. Mühendisler bile düz işçi olarak çalışmaya razı oluyorlardı. (Dölek, 1995: 214)

Görüldüğü gibi yazar eğitimin işe alımlarda ikinci plana atıldığını önemli olan şeyin ise işverenin karı olduğunu vurgular. Romanda işe alımda eğitimin önemsiz olması Ali Özer üzerinden verilmiştir. Ali Özer eğitim seviyesinin günümüze oranla düşük olduğu dönemde lise mezunu olmasına rağmen istediği gibi iş bulamaz.

Yazar *Kirpi* romanda başkahraman Reşat'ın yaşamını anlatır. Reşat her türlü soruna karşı gelen bir kişi olmakla birlikte inatçı olması hasebiyle romana ismini veren kirpi hayvanına huy bakımından benzetilir. Reşat hiç

kimsenin yaptığını yanına bırakmayacak kadar kindar ve dediğinden dönmeyecek kadar inatçı bir karakterdir. Reşat evli ve eşi Nükhet'in babası Müştak Bey'le beraber yaşar. Roman Reşat'ın arkadaşlarına, yaşadığı apartman sakinlerine, İstanbul sokaklarında gördüğü çeşitli insanlara karşı hissettiği intikam duygusu ve onlardan öç almak için kurduğu planlar üzerinden şekillenir. Reşat'ın hastalıklı kişiliğinin yanı sıra romanda hem işsizlik hem İstanbul'daki sosyal yaşam gözler önüne serilir.

Reşat, çeşitli insanlarla tartışır, intikam alır ama bir türlü kendine iş bulamaz. Çeşitli iş yerlerine girer ve hep arkadaşları karşısına çıkar ve yine de iş bulamaz. Onun hayatında bir süre sonra iş bulmak arka planda kalır, asıl gayesi intikam almak olur. Bunu iş bulmak için kapısını çaldığı arkadaşı Mete'ye de yapar. Mete'nin Reşat'ı çalıştığı fabrikaya işe aldırması onun işsizliğin son bulmasını sağlar. Ancak Mete'nin üniversitedeyken Reşat'ın kız arkadaşını elinden almasından dolayı Reşat ondan intikam alır. Huyundan vazgeçmeyen Reşat, Mete'nin işten atılması için elinden geleni yapar, böylece ondan intikam almış olur. Ancak iş bulma, işten atılma birer sosyal sorundur: “Zor durumda olduğumu söyleyerek çalıştığı fabrikada bana da iş ayarladım. İlk günden başlayarak çok çalıştım. Kendiminkinden çok Mete'nin göreviyle ilgilendim.” (Dölek, 1997: 11) Romanın başkahramanı Reşat sonunda iş bulmuştur. Mete'yi zaman içerisinde görevden çıkartmış ve kendisi onun yerine geçmiştir. Ama çok geçmeden o da işten istifa ederek çıkar.

Roman boyunca Reşat birçok işe girip çıkar. Genelde her daim iş arayan, iş peşinde koşan biri olarak çizilir. Başkahraman Reşat'ın eşi ile yaptığı sohbette iş hususu hakkında: “Hangi işten bahsediyorsun? dedi huysuzca “ iş arama işinden mi?” (Dölek, 1997: 40) yaptıkları konuşma artık işi aramanın iş olduğu hususu toplumsal işsizliğin eleştirel ifadesidir. *Kirpi* romanında işsizlik sorunu diğer romanlara göre farklılık arz eder. İş bulmaya çalışan Reşat bu süreçte insanların ona yaptıklarına karşılık intikam alma anlayış ile hareket ettiğinden iş güç bulamaz ve intikam ve kin tutma asıl işi haline gelir. Reşat için işsizlik bireysel bazlı bir sorun değildir. Onun tek derdi, asıl uğraşı intikam almaktır. İşsizliğin onun hayatında sorun olarak yer alması kayınpederinin evine taşınmasıyla asıl yüzünü gösterir.

Yazar, işsizlik sorununu romanlarında olduğu gibi hikâyelerinde de bazen benzer bazen de farklı bir pencereden ele alır. *Vidalar*, Sulhi Dölek'in ilk hikâye kitabıdır. Kitap yirmi bir hikâyeden oluşur. Her hikâye sosyal ve siyasi sorunlarla birlikte küçük güzide ve basit unsurlara yer verir. Basit unsurlara yer verdiğini hikâye kitabının isminin vida olmasından da anlayabiliriz. *Vidalar* kitabında özellikle iki hikâyede ekonomik sorun olarak işsizliğe yer verilmiştir. *Bu Kentte Aç Kalınmaz* adlı hikâyede işsizlik sorununu yazar ele alır. Bir adamın işten çıkartılması üzerine yaşadıklarını mizahi bir dil ile anlatır. Bu işten çıkartılma hadisesi işsizlik hikâyesi içerisinde temel alınarak sorun olarak el alınmıştır: “İş yorucuydu, pisti, çekilir gibi değildi. Sen çok daha iyilerine yaraşırınsın deyi çıkışımı verdiler. Fazla etkilenmedim. En az ücretle sigortasız çalıştıktan sonra, nerde olsa iş bulabileceğimi düşündüm.” (Dölek, 1992:46) Yazar işten çıkarılmanın bireysel olarak kişiye nasıl bir etki bıraktığını işler. Ayrıyeten hikâyede çalışmak zorunda olma durumunu ele alır. İşçilerin çalışma şartlarının zorluğuna karşın çalışma durumunda olma zorunluluğunu karşıt biçimde ele alır. Hikâyenin devamında bireysel bazlı sorun olan işsizliğin toplumsal problem olduğunu da göstermek için kahramanını iş bulma kurumuna yönlendirir. Kahraman gördüğü manzarayı betimlerken aslında toplumsal bir sorunu yumuşak bir üslup ile dile getirir:

İş bulma kurumunun önünde bekleyen kalabalık değişmişti. Şimdiki işsizler çok daha kibardı doğrusu. Kayıt edilmeyi beklerken kimse görgüsüzce duvarlara abanmıyor, yerlere tükürmüyor, sövmüyor, kaba şakalar yapmıyor, yüksek sözle gülmüyordu. Kimse alçak sesle de gülmüyordu. Derli toplu bir kuyruk sokaklar boyunca uzanıyordu. İşsizlerin sayısı artmış değildi. Düzenli durunca sıra daha uzun görünüyordu o kadar. (Dölek,1992:46)

Hikâyede toplumsal sorunun gitgide arttığı ve kişilerin süreçte değiştiği vurgulanmıştır. Toplum içindeki sorunun gün geçtikçe büyümesi insanların ruhsal durumlarını da etkilemiştir ve hikâyede bu sorun işsiz sayısından hareketle mizahi bir üslupla ile yansıtılmıştır:

Ne oluyor burada kardeş? diye sordum birine. Denize adam mı düştü? Yok dedi. Üşenmeden anlattı. En öndekiler balık tutuyor. Onların çevresindekiler çetele tutuyor. Arada balıkların konması için leğen tutanlar, balıklar çalınmasın diye nöbet tutanlar var. Onların gerisindekiler, balık tutanlara alkış tutuyor. Bu kalabalıktan yararlanarak iş tutan yankesicileri de unutmamalı. Peki şu sessizce bekleyenler? Diye sordum. Onlar işsiz güçsüz takımı ağabey, diye açıkladı delikanlı. Sabahtan akşama dek burada dikilip dururlar. Onların durumuna çok üzülüyorum. İşine karışmak istemem ama dedim sen ne yapıyorsun burada? Boynunu büktü. Üzülüyorum dedim ya ağabey...(Dölek,1992:47)

Yazar işsizlik sorununun toplumsal çöküntü ve bunalım haline dönüştüğünü mizahi bir üslup ile ortaya koyar. Hikâyenin kahramanı, işsizlikten aç kalmam, en kötü balık tutarım tasavvurunu kurarken balık tutanları görür. Bu görüntü dâhilinde işsizlik sorunun toplumda ne derecede olduğu insanların en ufak bir işe bile sıkı sıkıya sarıldığı anlatılır. Yazar roman ve hikâyelerinde mizahi unsurlara yer verir. *Dölek, Bu Kentte Aç Kalınmaz* hikâyesinde kara mizaha yer vererek hem durumun ne vahim bir vaziyette olduğunu hem de insanların psikolojik ve ruhsal hallerinin kötüleştiğini ortaya koymuştur. Sulhi Dölek'e göre işsizlik toplumsal bir sorundur ve insanlarda psikolojik, ruhsal, sosyolojik yönlerden sarsıntıya bağlı derin izler bırakır. Hikâyede de olduğu gibi insanlar işsizlikten kendilerine bir iş çıkarmayı ve bununla avunarak mutlu olmaya çabalar. İnsan hayatına iş bulamasa da devam etme mecburiyetindedir. Hikâyenin kahramanı iş arayıp da bulamamasına kendisi birtakım çözümler üretir. Kahraman çözümü evindeki eşyaları satmakta bulur. Lakin onlar da bir süre sonra tükenir ve kahraman çözümü kiracı olduğu evi başkalarına kiralamakta bulur.

Vidalar kitabının içinde *Bu Kentte Aç Kalınmaz* hikâyesinden sonra *Çözüm* adlı hikâyede de işsizlik temeli üzerine kurulmuş ekonomik bazlı sosyal mesele ele alınmıştır. Hikâyede bir kişinin işsiz olması ve iş araması anlatılır. Kahramanın iş aramak için bindiği otobüsler, gittiği yerlerdeki çalışanların durumuna karşılık verdiği tepkilerle hikâyede iş ve işsizlik sorunu işlenmiştir. Kahramanımız otobüse biner ve toplumsal sorunu kendi üzerinden değinir:

Her sabah gibi sabah otobüse bindim, işime gidiyordum. O sıralar işim, iş aramaktı. Zaten kendimi bildim bileli bir şeyler arar dururum. İş aramışımıdır, eş aramışımıdır, ev aramışımıdır, doktor aramışımıdır. (Dölek,1992: 71)

Hikâyenin kahramanı işsiz olup kendi işinin iş aramak olduğunu dile getirir. İşsizlik sorunu kahramanın iş bulmak için uğradığı yerlerdeki görevlilerle girdiği münakaşalar üzerinden de verilir. Her görevli kendi maaşının az olmasını dile getirirken hikâyenin kahramanı işsizdir. Görevlilerin bu kötü tutumuna karşın kahramana çözümü şöyle bulur: "... Sen aylık aldığına şükretsene nankör ay! diye çınlattım garı. Elimde değildi, bağıryordum. Ben aylardır işsizim, ona ne buyurulur?" (Dölek, 1992: 74) Toplumsal mesele olan işsizliğe işi olan ve işi olmayanı karşı karşıya getirerek farklı bir yaklaşım sağlamıştır. Böylece işsizlerin durumu sosyolojik olarak ortaya konmuştur. Sulhi Dölek'in eserlerinde genellikle bir işi aramak bile iştir. Çünkü toplumsal hayatta işsizlik yoğun ve ağır bir meseledir. Bu sebeple onunla ilgilenmek, iş aramak bile yoğun bir meseledir.

Sulhi Dölek'in *Vidalar*'dan sonra kaleme aldığı hikâye kitabı, *Balığın Şarkısı* kitabıdır. Bu kitabında da işsizliğe toplumsal mesele olarak *Güle Güle Gitti Rahmetli* hikâyesinde yer verilir. Hikâyede Sulhi Dölek, işsizlik sorununu bu kez işsiz olan kişi tarafından değil de işveren olan patronun gözünden yansıtır. Eserde bir iş yeri ve patron profili çizilir. Patronun işsizlik hakkındaki görüşleri ele alınır:

...Birkaç ay önce, yine her zamanki gibi ülkesine hizmet için çırpırken, işsizlik konusunda uzun uzun düşündü. Haksız değildi. Hükümetin çözümleyemediği sorunlardan belki en önemlisi bu işsizlik sorunuuydu. Beni çağırıldı. Sulhi Bey, Sulhi Bey! Dedi. İşsizliğin kökünü kurutmak için biz de kendi payımıza düşeni yapmalıyız. Ama beyefendi, daha geçen gün personel giderlerimizin kabardığını, elli altmış kişi kadar çıkarmamız gerektiğini söylediniz. Canım onları yine çıkarırız elbet.(Dölek, 1990: 65)

Patronun çıkarımlarına göre sorunun oldukça büyük bir hal aldığı ve devletin buna bir çözüm getirememesi verilmiştir. Sulhi Dölek'e göre

toplumsal sorun olan işsizlik meselesinin sadece bireylerin üstüne bırakılmaması gerekir ve buna yönelik devletin önlem alıp bu soruna el atmalıdır. Aslında hikâyede asıl verilmek istenerek dile getirme söz konusudur. Patronun kendince bulduğu çözüm geçicidir. Asıl problemi yok edecek olan devletin ta kendisidir.

Güle Güle Gitti Rahmetli 'de patronun çevresinde gelişen iş, işsizlik, eğitim sorunları, eğitilmiş insanların üzerinden dönemin sosyal temelli tenkiti söz konusudur. Patronun işsizlik konusuna eğilmesi ile birlikte iş yerine üç kişilik bir eleman alımı olacaktır, adli bir ilan yayımlanır. İşe bu kadar az kişi alınacakken başvuru oldukça çoktur. İş için başvuran kişilerin çoğu üniversite bitirmiş eğitilmiş bireyler olması hem işsizlik meselesine hem de eğitim ile işsizlik arasındaki durumu çarpıcı şekilde gözler önüne sermektedir. Hikâyede yazar, toplumdaki eğitim, gençliğin durumu, insanların psikolojik yapısı ve sosyal bir sorun olan işsizlik meselesini işlediği görülür. Ayrıca iş alımlarında bazı olgu ve kazanımların bir önemi kalmadığı da öne çıkarılmaktadır. Toplumsal mesele olan iş ve eğitimle birlikte işsizliğin topluma yansımaları şu şekilde verilir:

Fabrikanın bahçesinde her yaşta ve başta insan vardı. Temizlik işçisi olmak için bile birçok üniversite mezunu başvurmuştu. Patronla birlikte, güvencesizliği yatırdıktan sonra hepsini tabura aldık. Yani, askerlikten kalma alışkanlıkla böyle dedim; aslında sıraya soktuk demek istiyorum. Daha sonra adaylara birer karton dağıttık. Hepsini bitirdiği okulu buna yazıp boynuna astı. (Dölek,1990:66)

Parçadan da anlaşılacağı gibi işsizlik hem fazlasıyla artarak işsizler çoğalmış hem de iş için eğitimin bir önemi kalmamıştır. Eğitimi ne olursa olsun herkesin sadece iş peşinde koştuğu görülür.

Sulhi Dölek'in son hikâye kitabı Habis'in *Serüvenleri* 'nde Habis ve onun en büyük yardımcısı Haldun yaşadıkları anlatılır. Habis komik karakterin etrafında gelişen olay ve olaylar dizini roman kurgusu içerisinde merkeze konularak aktarılmıştır. Romanın başlarında Habis'in ailesi ve büyümesi anlatılır. Yazar, istenmeyen ve başa bela bir çocuk olarak çizdiği

karakteri ailesinden koparır. Tek başına kalan Habis çeşitli işlere girer çıkar, TV programlarına katılır. Kendi adında iş yeri kurar ve kısa sürede kapatır. *Habis'in Serüvenleri*'nde Habis çeşitli işlere girer ve orada çalışanların durumlarını kendi üzerinden anlatır. Habis bir gün markette çalışır, bir gün radyo açar, reklam işine girer, şişe firmasından iş alır, doktor olur, televizyonda işe başlar. Habis'in çeşitli işlere girip çıkması iş ve iş çevrelerinde nasıl bir yaşam olduğunu ortaya koymak içindir. Toplumun sorunu olan işi bulmak zor olduğu gibi onu devam ettirebilmek daha da zordur. Bunu gören ve bilen Habis kendisine uydurma işler bulur yahut işler üretir. İnsanları, özellikle patronları kandırmayı başarır ve iş sahibi olur. Ancak o da tam istediği gibi olmaz ve işlere çözüm getiremez. Sonunda yapması gereken bellidir ve iş konusunda hikâyede şöyle yer verilir:

Kahramanımız, yaşadığı son yenilgi duygusunun ardından, büyük düşler peşinde koşmaya kısa bir ara verip yaratıcı güçlerini tazelemek gereği duymuştu. (Türkçesi, karnını doyurabilmek için geçici bir iş bulmak zorundaydı.) Yüzüne birkaç kapı kapandıktan sonra, hatırlı tanıdıklarından birine başvurmaya karar vermişti. (Dölek,1997:47)

Habis en son kurtuluşu, yanına bir diğer işsiz olan Haldun'u alıp onun yaşlı teyzesinin evinde zaman geçirmekte bulur. İşsizlik tek Habis de değil Haldun gibi birçok insana aynı sorunu yaşatır. *Habis'in Serüvenleri* ekonomik sorun olarak işsizliği farklı bir bakış açısından ele almıştır.

2.3. MADDİYATA DAYALI BİR İKİLEM OLARAK ZENGİN İLE FAKİR

Zengin ve fakir sözcükler birbirlerine zıt manalara sahiptir. Birbirine zıt anlamları olan bu sözcükler toplumsal yaşamda da farklı hayatları doğurmuştur. Toplumdaki insanlar belli ölçüde mallara veya maddi değere sahip olma durumuna göre zengin ya da fakir ifadelerini kullanır.

İlk olarak zengin kelimesini açıklayacak olursak zenginlik sözlükte varlıklı olma, fakir ve muhtaç olmama anlamında yer alırken Arapça 'da

birden fazla karşılığı olmakla birlikte gına kelimesi ile ilişkili olarak kullanılır. Fıkıhta zenginlik asli ihtiyaçlardan fazla mala sahip olma olarak geçer. Zenginlikle bir başka kelime servet kelimesidir. Mal mülk sahibi olma anlamını taşır. (Erkal, 2014:275). Belli bir madde olarak paraya, mala (ev, araba vb.) gereğinden fazla sahip olma ifadesiyle zenginlik ilişkilidir. Borçlar hukukunda ise kişinin borcunu ödeyebilecek güce sahip olması olarak ifa edilmiştir. (Erkal, 2014: 276)

Zenginlik, ihtiyaç hâsıl olduğunda hem mal hem de para hususunda kimseden bir beklenti içerisinde girmeden insanın kendi durumunu çözebilir durumda olabilme halidir. İnsan doğası gereği dünyadaki maddeye dayalı unsurlara gereksinim duyar. Bu gereksinimler en temelde yeme, içme ile başlayarak barınma, kendini güvende hissetme vb. gibi devamında sıralanır. İnsanın temel ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için çalışması elzemdir. Süreç içerisinde maddi anlamda büyüyen bireyler ihtiyacından fazlasına sahip olarak zengin olur. İnsanın elindeki imkânlar onun zengin ve fakir olarak yaşamını idame ettirmesini sağlar. Toplumdaki bireyler imkânları doğrultusunda bundan hareketle ayrılır: imkânları fazla olanlara zengin; imkânları az veya yok derecesinde olanlara fakir denir. Bu iki kavram toplumda iç içedir.

İslami boyutuna bakıldığında Allah'ın vergisi olarak ifade edilen zenginlik, helal ve haram kelimeleri ile birlikte ele alınmıştır. Dinde zenginliğin hem kesb hem de Vehbi yönü olduğu dile getirilir. (Şen, 2008: 70) Fakir kelimesine bakarsak zengin kelimesinin zıttı olmakla birlikte Osman Eskicioğlu'na göre şöyle açıklanır:

Fakir kelimesi Arapçada delmek, kazmak, kırmak anlamına gelmektedir. Fakr kelimesinden omurgası kırılmış anlamı ifade eder. Bu durumda insan bir işe gücü yetmeyen ve bunun yanında muhtaç olandır. Fakir kelimesi Kuran'da on iki yerde fukara kelimesi ilişkili olarak geçmektedir(Eskicioğlu, 2004:129) .

Fakir kelimesi Arapçadan gelen bir kelime olup fukara, fukaralık, fakir, fakirlik kelimeleri ile benzer ve ilintili manalar taşır. Bunların dışında yoksun, yoksunluk, yoksulluk kelimeleri ile mana olarak ilişkisi vardır. Yok kelimesiyle birlikte düşünüldüğünde fakir olan kişi bir şeyin eksikliğini yaşar.

Bu eksiklik maddesel boyuttadır. İnsan onun eksikliğini yaşar ve hayatını devam ettirmekte zorluk çeker, bu güçlüklerin sonucu ise fakirliği ortaya çıkarır. Fakirliği ve zenginliği beraber düşündüğümüz zaman fakirlik yokluktan çıkmışken zenginlik ise varlıktan ortaya çıkmış olur. İkisine sahip olan kişiler arasında yaşam, tarz, davranış ve anlayış kültürü birbirinden farklı hatta uçuruma sahip bir boyut vardır. Bu boyut beraberinde iki tarafın oluşmasına sebebiyet verir. Taraflar arasındaki temaslar sosyal yaşamda ezen ve ezilen yapısı doğmuştur. Sulhi Dölek roman ve hikâyelerinde zengin ve fakir karşılaştırmalarına sıkça yer verir. Onun eserlerinde zengin ile fakir arasında uçurum söz konusudur, lakin bu sınıfsal ayrım Marksist eleştiride yer alan ezen ve ezilen değildir. Zengin ve fakirin zıtlığı eserlerde hal, hareket ve tavırlara bağlı imalarla yapılmıştır. Bunun sebebi yazarın sorunu ele alış şekli, üslubu ve işleyişiyle alakalıdır.

Zenginlik ile fakirlik kavramları geçmişten günümüze kadar olan süreç zarfında farklı hüviyette olsa da toplum içerisinde sürekli görülen, hissedilen bir olgudur. Ekonomik temelli olan kavramlar arasındaki uçurum iktisadi yaşam anlayışının temel düsturu olan güçlü zayıf ezen anlayışının hayatın içindeki göstergesidir. Pozitivist dünya görüşünde madde ve maddesel unsurlar değer taşır. Bu sebeple maddeye dayalı olan toplumun algısında zenginlik önemli bir ölçüttür. Maddeci yaşama göre zengin ve patron dünya düzeninde üst tarafta yer alırken fakir ve işçi alt kısımda yer alır. İkisinin de birbirine bakışı olumsuzdur. Bahsedilen algı üzerinden hayatları şekillenir. Sulhi Dölek, roman ve hikâyelerinde bu algıyı ve bakışı açık bir üslup ile dile getirmez ancak ev ihtiyacı, ev sahibi, kiracı, geçim derdi gibi fonksiyonellerle ele alarak yansıtır. İlk kitabından son kitabına kadar yazar kimi zaman belirgin olarak kimi zaman da satır arasında zengin-fakir insanları konu edinmiştir. Yazar zenginlik ve fakirlik kavramlarına romanlarında değinirken hikâyelerinde ise onları daha mizahi üslupla ve belirgin bir dille ortaya koymuştur.

Sulhi Dölek, roman ve hikâyelerinde fakirlik ile zenginlik kavramlarını toplumda kişi bazlı bir yapıda gösterir. Zengin kavramı, patron, yönetici, ev sahibi ve iş adamı üzerinde verilir. Fakir kavramı, hemen hemen

yazarın her roman ve hikâyesinde görülen işçi, devlet kurumunda çalışan memur ve işçi statüsündeki hizmet görevlisi, ev bulma derdi ile başı her vakit dertte olan kiracı olarak çizilir. Memur ve işçiler görevleri gereği, hayatın şartlarından doğan durumlardan dolayı patron, iş adamları, yöneticiler ile aynı mekânı paylaşır. Bundan dolayı zenginlerle fakirlerin çatışması ve sosyal yaşamdaki ayrımı yazarın hem romanlarında hem de hikâyelerinde ele alınmıştır.

Romanlarında zengin ve fakir ayrımına baktığımızda ilk olarak *Teslim Ol Küçük*'te bu husus ele alınmıştır. Ali Özer'in hayatını anlatan *Teslim Ol Küçük* adlı roman geriye dönüşlerle ilerler. Romanda Ali Özer'in hayatına değinilirken onun iş arama ve işe girme hususunda mülakata girdiği yöneticilerle münakaşa ettiğine değinilir. Bu münakaşalarda kendisi iş aradığından dolayı fakiri temsil ederken yönetici sıfatındaki kişi zengin kişiyi temsil eder. Romanın başkahramanı Ali Özer'in yönetici ile yaşadıkları Ali'nin gözünden bakılarak şöyle aktarılır:

Geç dedi. Otur bakalım dedi. Senli benli konuşmasında yakınlıktan çok küçümseme sezdim... Bu sefer apaçık alaycı bir gülümsedi. Zamanın değeri neyse söyle, ödemeye çalışalım. Sesindeki "Biz her şeyin fiyatını biliriz" havasından nefret ettim.(Dölek,1995: s.33)

Romanın başkahramanı Ali Özer yönetici ile iş hususunda gerçekleştirdiği konuşma esnasında üzerinde psikolojik ezilme hissederek. Ali'nin ezilmesi iş görüşmesinin başında açık açık olmaz. Yöneticinin tavırları, ifadeleri Ali'nin ezilmesine sebep olur. Sadece bu romanda değil, yazar zengin/fakir uçurumunu ele aldığı romanlarında ezme ve ezilme ima ve tavırlar ile verilmekte açık bir dille vurgulamamaktadır. Yazar *Teslim Ol Küçük romanında* da ayırım konusunda açık bir anlatım sürmez ama devamında alaycı bir tavır ile işveren yöneticinin ve iş arayan işçiye yönelik aralarında geçen diyaloglarda zengin/ fakir ayrımının varlığını verir. Romanda zengin/fakir arasında ayırım sadece Ali Özer'in iş hususunda değil ayrıca Ali'nin ailesinin ev sahibi olan Halıcı Dayı lakaplı öz dayısı ile ailesi

arasında geçen olaylar üzerinden de verilir. Bu hususu Ali Özer şöyle dile getirir:

Halıcı Dayı çoktan zengin olup buradan uzaklaşmıştı. Boğaz surlarındaki görkemli köşkünde; erken bunamış karısı, eşinden ayrılmış kızı ve kızının kızıyla birlikte oturuyordu. Kocaman halı mağazası ise yakında Fatih'teydi. Babamın “koca pinti” diye anmasına karşın, köklü sülalemizin en saygın kişisi oydu. Yaşayan bir söylenceydi.(Dölek,1995: 22)

Halıcı Dayı üzerinden parçada zengin/ fakir ayrımı verilir. Halıcı Dayı sülalede zenginliğiyle ün kazanır ve bununla kendini herkesten üstün görerek bütün akrabalarından uzaklaşıp ayrı bir eve(köşk) taşınır. Bu taşınma aslında zengin ile fakir arasındaki ayrımı gösteren bir imadır. Halıcı Dayı sosyal anlamda zengin konumunda yer almaya başlar başlamaz yaşadığı evi mahalleyi de değiştirir. Fakir olarak gördüğü bütün herkesten uzaklaşır onlara üstünlük taslar. Halıcı Dayı zengin olduğu gibi bir o kadar da cimridir, bütün sülalesine hatta kendi beslemesine bile evini kiralar. Halıcı Dayı kahramanı üzerinden yazar toplumdaki zengin-fakir ayrımını, zengin fakire bakışını işlemiştir. Romanda zengin-fakir ayrımı Ali Özer'in iş bulma hadisesi ve Halıcı Dayı'nın tavrı ve yaptıkları üzerinden verilirken bunun yanında Ali'nin babasının çalıştığı iş yerinin sahibi ve Ali'nin ailesi arasında farklarla da zenginle fakir arasındaki uçuruma değinilmiştir. Ali kendini yaşamını zengin olan aileyle kıyaslar. Kıyaslamalar romanda farklı sosyal koşullarda yaşayan iki ailenin yaşamı, evleri, giyimi kuşamı ile derinleştirilerek ele alınır.

Teslim Ol Küçük 'ten sonra en yoğun zengin/fakir ayrımı *Korugan* romanında işlenir. Romanın başkahramanı Vedat adlı bir çocuktur romanda onun gözünden İstanbul yaşamı, sokağı, insanları ait yaşam izleri yansıtılır. Romanda Vedat'ın serüvenleri diyebileceğimiz, olaylar dizisinde Vedat'ın ailesinin çektiği geçim derdi ve kiracılık üzerinden zengin- fakir ayrımına değinilir. Vedat'ın ailesi bir evde kiracıdır ve ailenin giderinin çok olmasından dolayı babası geçimlerini sağlamakta zorlanır. Bütün bu durumlar romanda zengin/fakir ayrımın gösterecek bir hadiseyi doğurur. Romanda zengin ile fakir arasında uçurum, romanın Vedat'ın babasının kirayı ödeyememesi üzerine ev sahibi ile yaşadığı diyalog görülür: “Elim biraz dar

Fikret Bey, Kira için birkaç gün bekleyebilir misin? Ne demek eli dar olmak? Selam söyle bakkala, yakında gidip göreceğim onu. Biraz elim genişlesin de...” (Dölek, 2006: 14) Ev sahibi ile evin kiracısının yaptığı konuşma aslında hem kiracılık sorununu göstermekte hem de zengin/fakir ayrımını işlemektedir. Romanda ev sahibi zengini ve Vedat’ın babası ise fakiri temsil eder ve bundan dolayı eserde zengin/fakir ayrımına ya da çatışmasına yer verilir. Zengin kişi olan Fikret Bey’in eli dar olmak deyimini bilmemesi ve kiracısına yönelik tavrı zengin/fakir arasında uçurumun toplumdaki karşılığının yansımadır.

Korugan romanından sonra en yoğun olarak zengin ile fakirin ele alındığı roman *Küçük Günahlar Sokağı*’dır. Belli bir kahramanın olmadığı çoksesli bir yöntem ile yazılmış olan *Küçük Günahlar Sokağı*, İstanbul’un bir mahallesinde yaşayan insanların hayatlarını anlatır. Mahalle hayatını sürdüren insanların belli sorunlarını el alan romanda zengin/fakir ayrımını da değinilir. Mahallenin zenginlerinden olan Müfit Çelikel’in yaşamı, evi, malı, çocuklarının davranışı ile zenginlik kavramı onun üzerinden işlenir. Mahallenin genelinin durumu kötü olmasa da mahallede zengin aileler de yoktur. Romanda kamyoncuya yer verildiği gibi polisin, işçinin, esnafın yaşamından da kesitler sunulur. Anlatılan bu yaşam kesitlerinde zengin/fakir yaşamına değinilir. Bunların arasında Müfit Çelikel’in zenginliği anlatılırken yapılır:

Mahinur Hanımlar da kiracı. Bu iki evin ve bahçenin sahibi olan Müfit Çelikel, böyle yerlerde oturmayacak kadar zengin. Sokağın otobüs yoluna açılan köşesinde, altında küçük bir nalbur dükkanı olan bir evi daha vardı. (Dölek, 2005: 50)

Alınan parçadan hareketle kira, kiracılık ve sahip olunan ev üzerinden romanda zenginlik vurgusuna yer verilir. Kiracı olan Mahinur’ la Müfit Çelikel’in evi ve varlığı arasındaki uçurum ortaya konur. Zengin olan Müfit Çelikel’in mahalledeki mal varlığı üzerinden zengin/fakir ayrımına yer verilir.

Romanlardan son olarak zengin/fakir ayrımı *Kiracı*’dadır. *Kiracı* romanın içeriği çalışmamızın Kiracılık bölümünde detaylı olarak anlatılmıştır. Bu sebeptendir ki romanın sadece özetine değineceğiz.

Romanda Kerim Kocaman'ın kira üzerinden çektiği sorunlu ve zorlu hayatı aktarılır. Memur olan Kerim ev sahiplerinden sürekli türlü dertler çeker. Ev sahiplerinin evlerine yönelik hissettikleri aidiyet duygusundan hareketle kiracılarında sahibi gibi davranması, eserde aslında zengin ile fakir arasındaki ayrımı yansıtır.

Sulhi Dölek romanlarında zengin/ fakir ayırım sorununu belli hususlarda el alarak sosyal yapı içerisinde ortaya koyar. Romanlarında değindiği sorunlara hikâyelerinde de yer verir. Yazarın hikâye kitaplarına baktığımızda romanlara nazaran sorunları daha açık bir dille ele aldığı görülür. Yazar zengin/fakir hususunu ele alırken sorunları mizahi öğelerle birleştirerek eleştirel bir dille aktarır. Maddiyata dayalı ikilemin yoğun olarak işlendiği *Vidalar* kitabı yazarın ilk hikâye kitabıdır. Yazar *Vidalar* kitabında bulunan iki hikâyede zengin/fakir arasında ayırım ve ikileme değinir.

Kitapta yoksulluğa değinen ve maddiyata dayalı bir ikilem olan zengin/fakir ayırımını gösteren hikâyelerinden biri *İyilik Perisi*'dir. Hikâyenin içeriğinde küçük bir çocuğun yaşadıkları anlatılır. Eserin kahramanı bir sokak çocuğudur ve çocuğun üstü başı eski ve yıpranmış haldedir. Çocuk bir mağazanın önünden geçerken iyilik perisi onun yanı başında belirir. Ona yardım edeceğini söyleyen peri, devamında yok olur. Daha sonra mağazanın sahibi ve müşteriler çocuğu, içeri çağırıp ona giysiler giydirir. Üzerinde yepyeni giysiler olduğu için çocuk çok mutlu olur. Lakin aslında zengin tipi temsil eden müşteri kendi çocuğuyla aynı boy ve kiloda olduğu için ona yeni kıyafetleri denettirmiştir. Hikâyenin sonunda bu gerçeği öğrenen çocuk büyük bir hayal kırıklığı yaşar. Bu hayal kırıklığı romanda zengin/fakir arasında ayırımını mizahi şekilde el alınır. Eserdeki maddiyata dayalı ikilem açık bir dille çocuğun hayal kırıklığında şöyle verilir:

Satıcı çocuğa döndü “tamam, sen gidebilirsin artık” “Sana da zahmet oldu oğlum” dedi şişman adam. Zahmet? Yok canım. Taş atmış da kolu mu yorulmuştu? Sıcak dükkan, çay, sandviç, ceket, sandviç, çay, palto, sıcak, soğuk, aç, tok... “Gitsene oğlum, ne bekliyorsun?” Ayakları birbirine dolaşarak kapıya yürüdü. “Hasta mıdır nedir? Duymamı gibi bakıyor adamın yüzüne.” “ Keşke eline birkaç

kuruş sıkıştırırsaydım,” dedi şişman adam. “ Belki bahşiş falan ummuştur.”(Dölek,1992:s37-38)

Hikâyede şişman adam ve mağaza sahibi zengini temsil eder ve fakiri temsil eden sokak çocuğuyla aralarında kurulan ilişkide maddiyata dayalı ikilem, ayırım ve uçurum ortaya konmuştur. Fakir çocuk elinde sahip olmadığı kıyafetlerle yaşadığı sevinç ve mutluluk bir anda hayal kırıklığına dönüşür. Yaşanan hayal kırıklığı, zengin olan müşteri ve mağaza sahibi tarafından anlaşılmaz. Ayrıca üstene üsluk çocuğa fakir kisvesi altında verilen küçük iyiliklerle ezilir. Ayrıca hikâyede mağaza sahibinin değindiği aç/ tok ikilemi de zengin/fakir ayırımının başka bir boyutudur. Kısacası zengin/ fakir arasındaki uçurum çocuğun gözünden yansıtılarak eleştirel bir anlatımla verilmiştir.

Vidalar kitabında maddiyata dayalı bir ikilem olan zengin/fakir ayırımını ele alan bir diğer hikâyeye *Elimizden Geleni Yaptık*’ tır. Eser bir kasabada kaymakam, doktor, veteriner ve aç olan bir kişi arasında geçer. Yazar kahramanlar üzerinden sosyolojik bir tablo çizer. Hikâyede sosyal bir sorun olan açlık ele alınmakla birlikte açlık üzerinden zenginin bu duruma karşı yaklaşımı ve tepkilerine yer verilir. Olay örgüsü aç kalarak yolda bayılan bir adamın doktor, kaymakam gibi zengin kişiler tarafından bulunup hastaneye getirilmesi üzerine kurulmuştur. Bayılan adamın hastanede çeşitli hastalıklarını bulmaları rağmen doktorlar gerçeği bir türlü anlayamazlar. Hastanede odacı ve aç adam fakiri temsil ederken odacının üzerinden maddiyata dayalı ikilem şu şekilde verilir:

Odacıyı bir kez daha kovdular odadan. Gazeteci anlatılanları not defterine geçiriyor, fotoğrafçı durmadan resim çekiyordu. Herkes açlığın ve yoksulluğun bütün kötülüklerin başı olduğunda birleşiyordu. “Gazetenin ön sayfasına koymalısınız bu haberi,” diyordu kaymakam. “Herkesin kulağına küpe olmalı. Herkes ders almalı ki, birileri çıkıp bir şey yapsın” “Açlık evrensel bir sorundur,” diyordu. Ortaokul öğretmeni. “Bir kişinin karnını doyurmakla iş bitmez. Açlığın yeryüzünden silinmesi için herkes üstüne düşen görevi yerine getirmeli” Resmi çekilenler yüzleri üzgün, düşünceli ve bütün insanlığa kızmış bir görünüş veriyorlardı. (Dölek, 1992:69)

Görüldüğü gibi açlık üzerinden maddiyata dayalı bir ikilem olan zengin/fakir arasındaki uçuruma değinilir. Açlık sorunu fakir insanlara ait bir sorundur ve acil olarak çözümlenmesi gerekir. Aç kalan adamın açlık yüzünden ölmesi ve hikâyede zengin/fakir ayırımında zengini temsil eden doktorun ve kaymakamın asıl sorunu anlayamaması maddiyata dayalı ikilem çerçevesinde düşünüldüğünde zenginin fakirin halinden anlamaması olarak okunmaya müsaittir.

Yaşamın maddiyata dayalı olgusunda zengin/fakir arasındaki ayrımı ele alan otuz hikâyeye ile teşekkül eden *Balığın Şarkısı* adlı hikâyeye kitabı yer alır. Sulhi Dölek, *Balığın Şarkısı* öykü kitabında zengin/fakir arasında maddiyat dayalı ayrımı iki hikâyeye ile doğrudan yansıtır. Kitapta ekonomik sorun olarak yer alan zengin ile fakir arasındaki uçurum *Ateşten Gömlek* hikâyesinde değinilmiştir. Sulhi Dölek, *Ateşten Gömlek* adlı hikâyesinde, zengin ve fakir arasındaki ayrıma dayalı yaşamın vurgusunu bir gömlek üzerinden yapar. Ayrıca yazarın sıkça kullandığı mizah ve kullandığı eleştirel üslup bu hikâyesinde yer alır. Hikâyeye bir adamın yolda yürürken mağazanın vitrininde gördüğü gömlekle başlar. Eserin kahramanı gömleğin fiyatı ile kendi üstündeki giysilerinin değerini kıyaslama yoluna giderek ekonomik bir sorun olan maddiyatı ortaya koyar. Hikâyede bu hadise şöyle yer verilir:

Üstümdeki bütün giyeceklerin değerini hesapladım. Pantolon, kazak, çorap, pabuç, don... Hepsinin toplamı bile gömleğin fiyatının yarısını bulmuyor. Giydiğim her şeyi satsam, üstüne bir o kadar daha versem; gömleği alsam... Yalınayak, kıçım açık gezsem... Hastalanıyor muyum ne? (Dölek, 1990: 45)

Hikâyenin kahramanının iç konuşmasında gömleğin değerinin çok yüksek olması ve bütün üstündeki elbiseleri satması hatta üzerine para eklemesi gerektiğini dile getirerek fakirlik vurgusu yapılır. Bir gömlek üzerinden zengin/fakir arasındaki yansıtılır. Zira mağazadaki gömleğin fiyatı zenginlere hitap eder, fakir bütün her şeyini satsa dahi bir gömleğin fiyatının yarısının anca çıkarabilir. Dölek sosyal yaşamdaki maddiyata dayalı ikilemi sezdirerek eserlerinde okuyucularına vermiştir. *Ateşten Gömlek* hikâyesinde de doğrudan olmasa da dolaylı olarak zenginlerle fakirlerin ihtiyaçları ve yaşamları arasındaki farklarını işlemiştir. Fakir adamın iç konuşmasında bir

gömlek için her şeyi gözden çıkarabilmesi üzerine kendisinin hasta olabileceğinden şüphelenmesi manidardır. Zira fakir için yüksek fiyatlı bir gömlek lüks, zengin içinse ihtiyaçtır. Elbette sosyal şartlar maddiyata dayalı olarak şekillendiği için fakirin zengin gibi bir anlayışına gömleğe sahip olmayı düşünmesine kendisi de şaşırır ve bu nedenle bu düşüncenin hastalıklı bir zihnin ürünü olabileceğini söyler.

Ateşten Gömlek ‘den sonra aynı kitapta ekonomik anlamda maddiyata dayalı ikilemi teşkil ettiren *Kılık Kıyafet* adlı hikâyedir. Hikâyede iş yerinde patronun kıyafet üzerinden insanlara bakışı ele alınır. Kıyafetin her detayına dikkat eden patronla işçisi arasında yaşanan diyalog maddi bir unsur olan kıyafet üzerinden zengin/fakir uçuruma yer verir. Zengin ile fakir arasındaki ayırım patronun ağzından eserde şöyle dile getirilir:

Sırf satış bölümünde çalışan elamanların değil, bütün işçilerimin iyi giyinmelerini isterim. Neden? Çünkü kılıkları düzgün olmazsa, onları gören beni suçlar. “Ne biçim patron bu herif? derler. “Kendisi Mercedes’le gezerken işçilerinin ayağında pabuç yok.” (Dölek,1990:100)

Hikâyeden alınan parçadan hareketle işçi ve patron arasındaki maddi ve yaşamsal farklar dış görünüşüyle şekillendirilmiştir. Eserde insanların dış görünüşü ve kıyafetleri üzerinden ayırma tabi tutulduğu görülür. Kıyafetlerden hareketle insanlar arasında algısal bir ayırım ve ayrıştırma söz konusudur. Dölek, kişiyi görünüşüne göre değerlendiren ve eleştiren kişilere yönelik eleştirel üslupla yaklaşarak hikâyesinde mizahi bir dil kullanılmıştır. Maddiyata dayalı bir dünya algısında hareketle insanlar ikiye ayrılıp ele aldığı zengini, patron temsil ederken maddesel boyutta zayıfı ise işçi temsil eder. Maddi anlamda iki ayrı dünyada yaşayan ve sosyal yaşamlarında farklılıklar arz eden yapı dâhilinde zengin ve fakir patron/işçi olarak hikâyede karşılığını bulmuştur. Hikâyede de zengin/fakir ayırımını patron/ işçi üzerinden ele alınmıştır. İki dünya arasındaki ayırımı işçi ve patronun konuşmaları daha iyi gösterir:

Yüzüme bön bön baktı. “Ben asgari ücretle çalışıyorum” dedi. “Aldığım para ev kirasına zor yetiyor. Karım evlere temizliğe gitmeseydi, bu sırtımdakileri bile bulmayıp işe donla giderdi.” Bilmez miyim, hepsi aynıdır bunların.

Çenebazlıkta kimse ellerine su dökemez. “Böyle Medine dilencisi gibi gezmeye utanmıyor musun peki? (Dölek,1990:101)

Alınan parçadan hareketle maddiyata dayalı bir dünya yapısında zengini temsil eden patron, asgari ücretle çalışan işçisine karşı gösterdiği tutumu ve davranışı iki dünyanın arasındaki uçurumu ve çatışmayı işler. Hikâyede paraya sahip olduğu için işçiye her şeyi söyleme ve yaptırabilme hakkını kendinde gören patron hem zengin/ fakir ayrımında fakiri ezer hem de onun yaşamını hor görür. Dölek zengin/fakir ayrımını ortaya koyarken zenginin gözünden olayları aktarmakla birlikte mizahi öğelerle alt metni doldurup sosyal mesaj içerikli eleştirel bir dille eserini işlemiştir. Hikâyenin son bölümünde patron işçiye perdeden kendine elbise yaptırmasını söylemesi üzerine işçinin onun peşinden koşmaya başlamasıyla son bulur. Hikâyede zengin/fakir arasında ayırım bu şekilde verilmektedir.

Sulhi Dölek roman ve hikâyelerinde maddiyata dayalı olarak işlediği zenginlik ve fakirlik kavramlarını kahramanlar üzerinden somutlayarak verir. Bu sebeple hikâyelerinde kahramanların belirli bir ismi yoktur onların sadece ön plana çıkan özellikleri söz konusudur. *İyilik Perisi* 'nde sokak çocuğu, *Elimizden Geleni Yaptık* hikâyesinde hasta adam, *Ateşten Gömlek* ' te fakir adam, *Kılık Kıyafet*'te ise işçi, hikâyelerde isimleriyle değil fakir olmalarıyla yani maddiyata dayalı olarak verilir. Bu çerçevede Dölek, kahramanlara isim vermeden onların maddi hususlarını ön plana çıkarmayı amaçlar. Zira yaşadığı dönemde şartlardan dolayı fakir, zorlukla geçinen, açlıktan ölen insanlar mevcuttur. Bu nedenle döneminin sosyal sorununu yansıtırken ismin önemi yoktur. Kahramanlar isim bakımından değişse de toplumda değişmeyen tek sorun zengin ve fakir arasındaki uçurumdur. Yine Dölek'in üstünde bilhassa durduğu husus iki yaşantı arasındaki uçurumun gittikçe derinleşmesidir. Zira hikâyelerde zengini temsil edenler gerek patron, müşteri gerekse doktor, kaymakam bir türlü fakirin ihtiyaçlarını anlayamaz. Onları psikolojik açıdan ezmeye çalışırlar.

2.4.GEÇİM DERDİ

Güncel Türkçe Sözlük'te geçim, yaşama için gerekli olan aracı ve çareyi sağlamak olarak açıklanır. (TDK, Geçim Maddesi) Dert kelimesini ise bela ve sıkıntıyla birlikte ele almamız mümkündür. Geçim belası, geçim sıkıntısı ifadeleri aynı anlama işaret eder. Bela kelimesi Arapça bir kelime olup Allah'ın insanları denemek için verdiği maddi ve manevi sıkıntı, dert, külfet olarak tanımlanır. (Uludağ, 2004: 380) Bütün kavramlar birlikte değerlendirildiğinde insanın hayatını idame ettirme gayreti içinde yaşadığı, çektiği zorluklar olarak düşünülebilir. Toplumda ya bireysel bazlı geçim mücadelesi vardır ya da ailelerin geçim mücadelesi söz konusudur. Toplumun en temel yapı birimi olan aileler geçim derdiyle en yoğun biçimde savaşırlardır. İnsan tek olarak doğar ancak ailenin vasıtasıyla yaşadığı topluma yönelik aidiyet hisseder. Her birey evlenip yuva kurarak aile kurumuyla hayatını devam ettirmek ister. Tabii olarak beraberinde aile kurumu birçok derdi getirir. Kısacası insan doğumdan ölüme kadar devam eden bir süreçte mücadele içindedir. Bu mücadele ağırlıklı olarak geçim derdi üzerine kuruludur.

Geçim derdini yoksulluk ile eş düşünmemek gerektir. Yoksulluk tamamen muhtaç hale düşmek olarak ifade edilir. Geçim derdiyse yoksul olmamak için mücadele vermek ve ondan kurtulmaya çalışmak olarak açıklanabilir. Hayatının büyük bir bölümünde kiracı olarak oradan oraya savrulan, geniş aile yaşamında geçimin güç olduğu zamanları birebir yaşayan Sulhi Dölek, roman ve hikâyelerinde bunlara değinmemesi mümkün değildir.

Bu sebeptendir ki yazarın hemen hemen her romanında geçim derdini görürüz. Hikâye kitaplarında ise kısmi olarak bahsedilen konular yer almaktadır.

Sulhi Dölek romanlarında çizdiği kahramanların genel özelliği evli olmalarıdır. Ailesinin geçimini sağlarken zorluk yaşayan tipler onun eserlerinin vazgeçilmezidir. Bahsedilen başkahramanlar şehir hayatında toplumda bir şekilde kabul görmüştür yahut kabul ettirme çabası içindedir.

Tıpkı Sulhi Dölek'in kendisi gibi kahramanlarının da yaşamında zorluklarla mücadele etmek, hayatlarını devam ettirmek önemli yer alır.

Korugan romanı kentsel yaşam içinde geçim tasası olarak ekonomik sorunu işler. Geniş bir aile içinde yetişen Vedat adlı romanın başkahramanı olan çocuğun gözünden aktarılan romanda, bir mahalle yaşamı içerisinde insanların çeşitli dertlerine yer verilir. Bu dertlerin başında ailelerin yaşamı dâhilin zorlandıkları geçinme problemi vardır. *Korugan* romanında ekonomik temelli geçim sorununu yazar çocuğun gözünden yansıtarak romanın etkileyicilik gücünü arttırmıştır. Zira geçim sıkıntısı yetişkinlerin dünyasına ait bir sorundur. Bu şekilde çocuğa akseden sorunun aile fertlerine olan etkisini de yazar romanda vermiştir. Vedat geleneksel geniş bir aileye sahiptir. Ailenin kirada yaşamaları ve geçimini temin eden babanın işçi olmasından dolayı geçim derdi önemli sorunu oluşturur. Romanda geçinme derdi ilk olarak şöyle dile getirilmektedir:

Babama da kızılıyordu dayım. Babam ona “kafanı kullan kardeşim,” dediğinde kızılıyordu en çok da. “Bir baltaya sap olmanın sırası gelmedi mi daha? Bu kaçınıcı girip çıktığın iş?” “Senin gibi mi olayım yani? Çoluk çocuk, bakkala borç, kasaba borç, ev sahibi ile takışma...” (Dölek, 2006:11)

Roman kahramanı Vedat'ın babası ve dayısının arasında geçen sohbette sosyal bir sorun olan geçinme derdinin aile içinde yansımaları verilir. Geçinme, yaşam içinde bir evin idaresi olarak el alınır. Evin geçimi, onun ekonomi yönünden lideri olan babaya aynı zamanda belli bir yüke neden olur. Geçinme, kira, evin temel gereksinimlerine olan ihtiyaç gibi sorunlar toplumsal bir kurum olan ailenin geçimini temin eden babanın çektiği zorluklar üstünden romanda işlenmiştir. Romanda geçim derdi, ailenin her ferdi tarafından hissedilir. Yazar, romanda geçim derdi baş gösterdiğinde ailenin çözümünü şu şekilde anlatır:

Ne zaman eli daralsa babamın, annemin bileziklerinin bozdurulması yaklaşmış demektir. Eli genişleyince de eskilerin benzeri iki yeni bilezik alırdı anneme. Güneşin doğup batması ve aynı sırayla yeniay, yarımay, dolunay olması gibi annemin süs takıları da belirli evrelerden geçiyordu. Bu değişimi etkileyen doğa gücü, babamın elinin eniydi. (Dölek, 2006:14)

Parçada çocuğun gözünden ailesinin geçimle ilgili sıkıntılarını mizahi bir üslupla anlatan yazar, Vedat'ın ağzından, sosyal bir sorun olan geçim derdinin ailesel bazlı ne denli önemli olduğunu ortaya koyar. Yazar geçim derdini bir başka boyutta bakkal ve onun müşterileri arasında geçenlerle ele alır. Romanda bakkal, mahallenin genelinin borçlu olduğu bir kurumdur. Bakkala borçlu olan mahalle halkı genel olarak ay sonunu nasıl getireceklerinin korkusunu düzenli olarak duyar. Romanda geçim derdi, bakkal ve müşterisi arasında şöyle aktarılır:

Tartı ağırlıklarının tartılmasını büyük bir ilgi ile izliyor Pijamalı Adam. Bir yandan da denetmenlerin zamanında yetişip eksik peynir almasının önüne geçtiklerine seviniyor olmalı. İki adam gittikten sonra bakkal İsmail yemin ettiriyor Pijamalı Adam'a olanları kimseyi anlatmaması için. (Dölek, 2006: 40)

Parçadan hareketle bakkalın geçim sıkıntısı yaşayanlara karşı tavırları ve davranışlarının olumsuzluğu yansıtılır. Bakkalın mahalle halkına yönelik tartıda usulsüzlük yapması ve herkesin borçlu olduğu için ses çıkaramaması söz konusudur. Bakkal mahalle sakinlerinin geçim derdi olduğunu bildiği için yaptığının kendince haklı olduğunu düşünür zira herkes borcunu geç vermekte ve veresiye almaktadır. Romanda geçim derdi bakkal üzerinden anlatılmasının yanında farklı hususlarda anlatılır. Vedat'ın kardeşlerinin olması aynı zamanda başka geçim sorunlarını da beraberinde getirir. Çocukların kiracı oldukları eve sığabilmesi, onların kıyafet gibi ihtiyaçlarının giderilmesi, babanın onlara yetebilmesi gibi sorunlar genişleyerek büyür. Bu durum romanda şöyle yer bulur:

...Vedat, babasının pardösüsünden kendine dikilmesi üzerinden yaşanan sorunu dile getirir. "...Boyu bana göre çok uzundu. Babamın eski pardösüsünü bozarak yapmıştı onu annem. Boyun uzayacak. Hep bu kadar kalacak değil ya. Üstelik ıslanınca çeker kumaş. Islanınca çekermiş! Yıllardır çekmiştir çekeceği kadar babamın sırtında..." (Dölek, 2006: 103)

Özellikle parçadaki son ifade geçim derdinden çekilen sıkıntılı durumları özetler niteliktedir. Vedat'ın babasının üzerindeki yük; çocukların beklentileri, büyüyerek genişleyen aile ve onların bitmeyen ihtiyaçlarıdır Roman küçük Vedat'ın gözünden sorunlara irili ufaklı değinerek sürüp gider.

Tabii geçim derdi baba üzerinde bir yük olarak gözükmemesinin yanında anne ve çocuklarda bu geçim olayını destekleyen bir yapıya sahiptir.

Geçim derdi, ev ve aile içinde yaşanan yaşamda kalma uğraşdır. Her bireyin kendini bu hayatta devam ettirip onda yer edinme çabası en büyük yaşam savaşıdır. Bu uğraş ekonomik sorunların temeli olarak Sulhi Dölek'in romanlarında da işlenmiştir.

Yazarın geçim derdinin el aldığı diğer bir romanı ise *Geç Başlayan Yargılama* 'dır. Romanda ilk olarak Serhan'ın kardeşinin işi üzerinden sanayi kollarının gelişmesi ve özel tüketimin artması ile küçük esnaf ve sanatkârların çökmesi aktarılır. Sinan küçük bir esnaftır ve sanayileşen toplumun beraberinde işleri kötü gitmeye başlar. Zamanla Sinan eve ekmek getirmekte ve kira ödemekte zorlanır. Kısacası dükkânı batmaya yüz tutmuştur:

...Toplumdaki gelişmeleri dikkatle incelediğimizde. Tüketime yönelik özel girişimcilerin sırtını sıvazladıkça. Büyük paraların bir araya gelip türlü sanayi dallarını tekellerine almaları sonucunda. Küçük esnaf ve sanatkârlar batağa saplandıkça. Bunu çok iyi anlıyorum...(Dölek, 1993: 29)

Görüldüğü gibi geçim sorununu yazar farklı bir pencereden ele almıştır. Romanda hızla sanayileşen ve kentleşen toplumda esnaf gibi küçük işletmelerin kendi kiralarını bile karşılamayacak duruma gelerek batmasıyla yaşamdaki geçimin başka bir boyutuna değinilmiştir.

Geçim derdinin sorun haline geldiği bir diğer roman *Teslim Ol Küçük* 'tür. Roman ev temini, evlenerek kurulan ailenin devamını sağlama, çocuğun ihtiyaçlarını karşılama gibi geçinme sıkıntılarını işler. Romanda başkahraman Ali Özer ve ailesinin çevresinde geçim, geçinme hususuna yer verilir. Ali Özer'in babasının Rıfki ile yaptığı konuşmada geçim derdi yer alır:

Babam, Rıfki'ya evlenmeyi hiç düşünüp düşünmediğini sordu. Rıfki'ya buna elbet istediğini, ama bu zamanda aile geçindirmeyi göze alamadığını, babamın biri hasta dört çocuğa nasıl bakabildiğini anlamadığını söyledi. Millet çocukları sıraladıkça şişman başbakan "Büyük Türkiye" teraneleriyle yangını körüklüyordu. Gittikçe artan bir coşkuyla konuşuyordu Rıfki: işsizliğin alıp yürümesi, geçimin durmadan zorlaşması kimsenin umurunda değildi. (Dölek,1995:74)

Romanda evlenmek, geçim derdi ile ilişkilendirilerek yer verilmiştir. Parçadan hareketle Rıfkı ve Ali Özer'in babası geçim sıkıntısının toplumsal bir kurum olan aile üzerindeki etkisine değinir. Aile kurma aşamasında sosyolojik olarak bireylerin bir geçim sıkıntısında olduğunu ve buna çözüm getirilmediğini yazar Rıfkı'nın ağzından eleştirel bir dille işler. Geçim derdine çözüm devletten beklenir. Ama buna bir yaklaşım söz konusu olmadığı için eleştirel bir biçime ele alınmıştır. Devlet nüfus politikası açıdan çocuk sayısının önemini vurgularken diğer taraftan çoğalan ailelerin geçim sıkıntısını görmezden gelir. Yazarın eleştirdiği durumda gün geçtikçe artan çocuk sayısının şişman başbakan tarafından cılız aile bireylerine yardımının olmamasıdır. Zira işsizlikten geçim derdinin günden güne artmasından dolayı insanların hayatı zorlaşmıştır.

Kiracı romanında geçim sıkıntısı kiracılıkla birlikte ele alınmıştır. Romanın başkahramanı Kerim Kocaman ailesine bir türlü ev bulamaz balsa dahi geçimi zorlaştığından evin kirasını ödemekte zorlanır. Hatta yeri geldiğinde kaynanasının bileziklerini bozduracak konuma gelir. Bütün uğraşlarına rağmen Kerim ailesini rahatça yaşatacak bir ev bulamaz. Romanda kira, kiracılık, ev bulma durumu üzerinden şehir içi göçebelikle birlikte geçim belası ele alınır. Romanda geçim derdiyle kiracılık ile birlikte yer alır ve ikisi de birbirini tetikler. Kiracılık ve geçim derdi arasındaki ilişki romanda Kerim'in yaşamı üzerinden verilir:

Yıllardır düşünüyör, ev sahibi olmanın yolunu kestiremiyordu. En ucuz dairenin fiyatı, on yıllık kazancımdan daha fazla. On yıl, hiçbir harcama yapmadan para biriktirmem gerek. Kira vermeden, eve yiyecek getirmeden; çocuklara bir defter, Perihan'a bir çift pabuç, kendime bir paket sigara almadan tam on yıl. Bunun olanaksızlığı bir yana, on yıl sonra yere batası dairenin fiyatı şimdinin kaç katı olur, kim bilir... Hayır, hayır. Başından umutsuz bir yarış bu. Uygun bir kooperatif bulsam. Krediden yararlanarak... of, of! Yoksa yeniden mi başlamalı piyango bileti almaya? (Dölek, 1982: 18)

Kiracılığın insan yaşamını en büyük parçasından en küçük parçasına kadar nasıl ve ne denli etkilediği Kerim'in iç konuşmasıyla aktarılır. Kerim'in maddi yetersizliği karşısında ev fiyatlarının, geçim derdinin giderek artması

sorun oluşturur. Romanda toplumsal hayatta geçim derdinin insanın belini bükmesiyle insanların yaşam mücadelesi yansıtılmıştır. Romanın kahramanı Kerim, ömrü boyunca kiracıdır ve bundan kurtulmak isteyip bir türlü kurtulamamaktadır. Bunun sonucu olarak da kira fiyatları geçimini güçleştirmektedir ve romanda toplumsal bir sorun olan geçimle kiracılık sorunu birleşmektedir. Yazar romanda geçim ve kiracılık sorunlarını romanın kahramanı olan Kerim ve ailesi üzerinden işlemiştir.

Romanda kiracılıkla geçim derdine yer verilmesinin yanı sıra evlenecek olan Kerim'in akrabası Fehmi'nin evlilik, evlenme, ev, yuva kurması üzerinden de toplumsal yaşamın içinde geçim sorunun ne derece olduğu verilmektedir:

Herhalde biraz birikmişin vardır, diye ağzını aradı Kerim delikanlının. Eh biraz. Pek var sayılmaz, dedi kız. Fehmi askerlikten döneli pek fazla olmadı. Nedense nişanlısına daha fazla yaklaşamıyordu. Her şey ateş pahası dedi Fehmi. Davetiyenin bile tanesi... (Dölek, 1982:138)

Toplumsal yaşamda gençlerin evlenip aile kurumunun içine dâhil olmalarının şartları ve zorlukları yazar tarafından Fehmi'nin yaşadıklarıyla verilir. Evlenmenin toplumsal hayatta beklentiler ile sorunları beraberinde doğurması vurgulanır zira geçim sıkıntısı yaşayan bireyler için davetiye basımı bile maddi sorunu oluşturur. *Kiracı* romanında bir diğer geçim derdiyle mücadele eden kişi Kerim'in akrabası olan öğretmen Şükrü'dür. Şükrü İstanbul dışında bir şehirde yaşarken tayininin İstanbul'a çıkması sonucunda İstanbul'a yerleşir. İstanbul'un zorlu hayat koşullarının ortasında kalan kahramanın yaşadıkları sosyal bir sorun olan geçim derdini yansıtır. İstanbul'da yaşam koşullarının diğer şehirlere göre daha zor olması ve bir ailenin İstanbul'da düzen kurmakta yaşadığı geçim derdi romanda ele alınmaktadır. Kerim'in akrabası Şükrü yaşadığı derdi kendi ağzı ile şöyle ifade eder: "Ne yapacağım ağabey? Çoluk çocuk dünyanın öbür ucunda kaldı. Daha ev yok, bir şey yok. Ne halt edeceğiz. Perişan olduk." (Dölek,1982:231) Şükrü devlet memuru olan öğretmenlerin tayin olduklarında yaşadıkları zorlukları ve bundan doğan geçim derdini anlatır. Şükrü eşini ve çocuklarını başlangıçta İstanbul'a getirmez. Çünkü şartlar uygun değildir, sonradan ailesi

gelse de barınamazlar ve Mardin'e geri dönerler. Romanda öğretmen üzerinde bir sosyolojik sorun olan geçim derdi ele alınır. Hem öğretmenin maddiyata dayalı ekonomik sorunları yansıtılmıştır hem de dönemde İstanbul'a olan yoğun göçlerden hareketle kazancın kirayı karşılamada yetersiz kalmasından dem vurulmuştur.

Kiracı romanından sonra toplumsal düzen içerisinde sorun teşkil eden geçim derdini yazar, *Kirpi* romanında ele alır. *Kirpi* romanı daha önce değinildiği gibi Kirpi Reşat olarak bilinen kahramanın İstanbul'da çeşitli inat ve intikam maceraları arasında kurduğu yaşamı ve aile hayatını ele alır. Yazar Kirpi Reşat kahramanı üzerinden sosyal yaşamı, geçim sorunlarını işler. Çünkü romanda eleştirel ve mizahi üslubun temsilcisi olan Reşat, Kirpi lakabına yakışır şekilde sosyal aksaklıkları hem yalın hem de içsel bir bakışla yansıtır. Romanda başkahramanın üzerinden işsizlik, kiracılık sorunlarının yanında geçim derdine de yer verilir. Zaten işsizlik ve kiracılık geçim derdini tetikleyen unsurlardır. Geçim sıkıntısı, romanda kiracılık, kayınpedere taşınma ve iş bulamama üzerine sosyal enflasyon birlikte sorun olarak yer bulur. Romanda sürekli iş arayan Reşat, geçimin ne kadar ve ne derecelerde güç olduğunu sözleri ile şu şekilde özetler:

Bir yandan kafamdan iki yüz elli bin doların kaç Türk Lirası ettiğini hesaplamaya çalışıyordum. Gerçi bu hızlı enflasyon ortamında böyle hesaplar yapmaktan vazgeçmeliydim, çünkü her gün yeniden hesaplamak gerekecekti. Zaten adam gibi mağazaların çoğunda da fiyatlar artık dolarla söylenmeye başlamıştı. (Dölek, 1997:72)

Yabancı paraların enflasyon yaratmasının topluma yansımaları metnin içinde aktarılır. Kısacası enflasyon üzerinden halkın maddi zorluğunun artması ve piyasalardaki ekonomik dalgalanmaların geçim derdine etkisi gözler önüne serilmiştir. Geçim sıkıntısı çekenler enflasyonun dalgalandığı anca mağazadaki fiyatların değişmesinden anlayabilmektedir. Yazar bu sebeple kahraman üzerinden toplumdaki enflasyonun dar gelirlere yönelik olan etkisini mağazadaki ürün satış fiyatları üzerinden vermiştir.

Sulhi Dölek, genel olarak romanlarında geçim derdini toplumsal düzende aile yaşantısında kiracılıkla eklenen sıkıntı, işsizlikle ortaya çıkan problemlerle ele alarak işler. Yazar ele aldığı meselelerde mizahi ve eleştirel

üslup kullanır ve romanlarında yaptığının benzerini hikâyelerinde de yapmaktadır.

Vidalar kitabı içinde yer alan *Kurtarmaz* adlı hikâyede mahalle yaşantısını sürdüren insanların halleri mizahi dille aktarılmıştır. Mahallede herkesin kendine özgü dertleri vardır ve bu da onların birbirinden farklı davranışlar göstermesine neden olur. Değişen toplumsal şartlardan dolayı insanlarda farklı farklı yaşam sıkıntılarını getirmiştir. Bunları yazar delilik tabiriyle ifade etmiş ve sosyal bir sorun olarak sunulmuştur: “Manavımız da deliydi. Domates seçmeye kalksanız tepesi atıverirdi. “Elleme!” diye bağırdığında sesi iki sokak öteden duyulurdu. “Senin gibi iki kişi daha sıkarsa yarın salça diye eşek kafalı” (Dölek,1992:30) Parçadan hareketle manavcı üzerinden mizahi bir dille geçim derdi verilir. Domates manavcı için geçim derdinin çözülmesine aracı olan nesnedir. Bu sebeple domateslerine gözü gibi bakar çünkü onlar ziyan olursa geçim derdi yaşayacaktır. Sosyal sorun olan geçim derdi böyle dile getirilmiştir.

Vidalar kitabında yer alan *Araba* adlı hikâyede de toplumsal bir mesele olan ekonomik sorunun geçim derdine yol açması ele alınır. Hikâyede bir kişinin falında araba sahibi olacağını çıkması üzerine umut kapılması ve hayata bakışındaki değişimi anlatılır. Toplumsal anlamda insanlar ekonomik sıkıntılarla boğuşmaktan dolayı hayallerine ulaşabilme ihtimallinin başkası tarafında dile gelmesi bile onlara yetmektedir. Geçim sıkıntısını hat safhada yaşayan kahraman geçim derdini kendince ele alınır:

Ne yapabilirdim sahi? Çoluk çocuğu kendi yazgılarıyla baş başa bıraksam, yemesem, içmesem, ev kirası vermesem; yola, sigaraya, giyime kuşama, gazeteye kitaba hiç para ayırmadan elime geçen her kuruşu biriktirsem; en ucuzundan bir yerli arabayı alabilmek için yıllarca çalışmam gerekirdi. Demek ki, bu yoldan araba edinebilmem uzak olasılık sayılırdı. (Dölek,1992:98-99)

Hikâyeden alınan parçada araba üzerinden insanların geçim derdi ve umut dünyası anlatılır. Sürekli arabayla ilgili hayaller kuran adama hikâyenin sonunda araba çarpar. Geçim sıkıntısı çeken adam çarpan arabanın hasarını da ödemek zorunda kalır. Geçim sıkıntısı yaşayanların falında araba çıksa da arabaya sahip olacağından değil en fazla kazada ona çarpacağındandır.

Toplumsal mesele olan ekonomik temelli geçim sıkıntısı hikâyede bireysel bazı yansıtılırken aslında toplumsal düzende eleştirilmiştir.

Balığın Şarkısı kitabında ekonomik sorunlardan olan günümüzde de yer alan tüketim sektörünün hızla artması üzerinden geçim sıkıntısına değinilmiştir. Yazar sorunları yansıtırken sokağı ve sokaktaki sıradan bir insanın başından geçen olaylar dizini verir. *Sokaklarda Pazar Var* adlı hikâyesinde tüketim sektörünün sokaklara yansması ve müşteriler üzerinden toplumun ekonomik durumu anlatılır. Hikâyede sokak birden kasap dükkânına dönmesi birer başlangıçtır. Adamın sokağı gezmesinde ilk karşısına kasaplar çıkar, arkasından çeşitli satıcılar sokakta ürün satmaya çabalar. Herkes bir şeyler satıp geçiminin derdinde ama tüketici zor durumdadır. En sonunda iki kadın koluna girer ve kurtulan adam. Aslında onlarda satıcıdır.

Dölek'in *Sudan Bir Öykü* adlı hikâyesi apartmana gelen yüksek su faturasıyla birlikte ortaya çıkan tasarruf adı altında kara mizah öğeleriyle doludur. Apartmanda tasarruf gerekçesiyle sular hep az miktarda açılır ve artık apartman sakinleri yıkanmaz. Herkes durumdan şikâyetçi olduğu için su vanalarının açılmasını talep etseler de yönetici bunu kabul etmez. Ay sonunda fatura daha da kabarık gelir. Geçim derdi çekenlere bir de ilave olarak apartman su faturasının yüksek gelmesi var olan sıkıntılarına yenilerini eklemiştir. Hikâyede su faturası üzerinden geçim derdine değinilir.

Dayanıklı Tüketim adlı hikâye teknolojik aletlerin bozulması üzerine kurulmuştur. Hem teknoloji hem de geçim derdi üzerinden eleştiri yapılmıştır. Herkesin teknolojik aletleri bozulup durur. O kadar para harcanan aletlerin garantisi süresi dolunca bozulması tüketim sorunlarının birer eleştirisidir. Sulhi Dölek teknolojik aletlerin insanın hayatını kolaylaştırdı mı yoksa masrafları arttırıp geçim sorunlarını çoğalttı mı sorusuna cevap arar. Bu kurgu üzerinden ekonomik sorunlar bazı geçim sıkıntısı ele alınır.

Aynalar hikâye kitabında, ekonomik sorun olarak geçim derdine değinen tek hikâye *Selim Polat'ın Yedi Günü*'dür. Emekli olan Selim Polat'ın yedi günü üzerine kurulan hikâyede geçim derdiyle hayalleri arasında kalan Selim'in yaşamını aktarır. Selim Polat'ın yedi gününü içeren ve bu günlerin sonunda emekli ikramiyesine kavuşacak olan kahramanın ikramiye üzerinden

kendi münzevi hayatının değişimi ve hayalleri anlatılır. Hikâyede geçim derdi şu şekilde aktarılır:

Sırf kendisi değil, başkaları da dūřunuyordu ikramiyeyi. Herkesin bu parayla ilgili değişik tasarıları vardı. Oęlan bilgisayar istiyordu sōzgelimi, kız da bir video aygıtı. Anneleriye epeydir koltukları ve perdeleri yenilemeyi koymuştu kafasına. Ayrıca tūm ailenin yeni giyeceklere gereksinimi vardı. (Dōlek,2004:15)

Selim 'in emeklilik ikramiyesi ūzerinden dōnen geçim ve yaşam şartları eleştirisi vardır. Selim Polat'ın maaşı, metinden alınan parçadan da hareketle çalıştığı sūrece ailenin giderlerine gitmiştir. Maařtan sonra sıra ev, aile giderleri için emekli ikramiyesine gelir. Eserde baba olan Selim Polat'ın ūzerinden toplumdaki ailelerin nasıl bir geçim derdi içinde savaştığı ve uğraşı olduğu vurgulanmıştır.

Genel olarak Sulhi Dōlek roman ve hikâyelerinde ekonomik problem olarak ele aldıęı geçim derdini aileler ūzerinden iřlemiřtir. Toplum hayatında geçimin zorluęu eserlerde bireysel bazlı olay ūrgūleriyle kurgulansa da alt metinde sosyal sorun olarak da ele alınır. Geçim sıkıntısına sebep olan řeyler ise bařta kira, iřsizlik, temel ihtiyaçların var olmasına karřın giderek artan enflasyona dayanır. Toplumda gōzle gōrūnūr sorun haline gelen geçim derdini yazar kendine has ūslubuyla gerek roman gerekse de hikâyelerinde eleřtirel olarak iřlemiřtir.

3. BÖLÜM

TOPLUMSAL DEĞİŞİMDEN KAYNAKLANAN MESELELER

Değişim kelimesi, genel manada mevcut olan, elde bulunan yapıdan farklı boyutta anlam kazanmak olarak tanımlanır. Değişimin tanımı ile ilgili birçok tanım ve ifade vardır. “Değişim, bir şeyleri farklı hale getirmektir. Değişme, belli bir sürede meydana gelen farklılaşmadır.” (Güçlü ve Sehitoglu, 2006: 241-242) Değişimin en temel karşılığı olarak belli bir zaman ve o zaman dâhilinde mevcut formun farklılaşmaya maruz kalması veya farklılaşmanın meydana gelmesi olarak görülür. Değişimi kelime anlamının dışında, konumuzla bağlantılı olarak toplumsal bazlı tanımlamak gerekir. Değişim nasıl ki insanlar için olmazsa olmaz kademeysen insanın oluşturduğu toplum içinde kaçınılmaz sonuç bunun tabii unsurudur. Bahsedilen tabii unsur geçmişteki toplulukların yaşamlarında vuku bulmuştur. Toplum bilim olan sosyoloji açısından değişim tanımı ele alındığında onun toplumda süreç bazlı meydana gelen farklılaşmalar olarak değerlendirildiği görülür. “Toplumsal değişme, hem toplumun maddi kültürü denilen ekonomik, teknolojik gelişmelerin, hem de toplumun manevi kültürü denilen değerlerin, ideolojilerin etkileşimi sonucunda meydana gelmektedir.” (Sehitoglu, 2006: 242) Her değişim beraberinde yeniliği doğurduğundan toplumsal açıdan hem faydalı hem de zararlı unsurlar içerir. Değişimin çizdiği doğrultuda yöndeki yenilikler gelişim; eksi yönde çizdikleri ise gerileme olarak değerlendirilir.

Değişimin bir boyutu olan gelişme kelime manası olarak ileri yönlü farklılaşmayı ve yeniliği içerir. Gelişme kelimesi, Türk Dil Kurumu tarafından inkişaf, neşvünema, tekâmül, evölüsyon olarak tanımlanmıştır. (TDK Güncel Türkçe Sözlük, Gelişme Maddesi) Değişim ve gelişim sosyolojik olarak ele alındığında toplumun bütün unsurlarında etkili olduğu görülür. Her nesilde ve zaman dairesinde farklı yaşayış ve anlayış söz konusudur. Toplumsal unsurların belli noktalarına değinen değişim toplumun benliğine yansır. Bu yansımalar içerisinde yer alan unsurlar ve bazı kültürel faktörler sağlam bir yapıya sahip olup kendini her dönemde gösterir. Kimi

zaman ise ufak değişimlerle birlikte toplumdaki farklılaşmaları oluşturur. Değişim bazen faydalı bazen de zararlı olarak kendisini göstermesi mümkündür. Kısacası değişim ve değişimin dâhilinde ortaya çıkan gelişme toplumun değişmez olgusudur.

3.1.TOPLUMSAL DEĞERLER

Toplumsal değerlerin kavramını belirlemek amacıyla ona yönelik yapılan tanımların çeşitliliğinden bahsetmek gerekir. Öncelikle toplum birçok insanın oluşturduğu sosyal bir olgu olarak ele alınır. Taplamacıoğlu, toplumu ayrıca geçici veya sürekli bir araya gelen insanların birtakım gelenek, görenek ve yasalara bağlı olmaları olarak da tanımlar. (Taplamacıoğlu,1969: 20) Bu sebeptendir ki toplum sadece insanlar ğruhu değildir ortak paylaşımları bulunan insanlardan oluşur. Beraber oluşturulan gelenekler ve görenekler dairesi etrafında toplumun değerlerini kuşanmış bireyler toplumu şekillendirir. Değer kavramını ele aldığımızda ise toplumun tanımıyla ilişkili olduğu görülür. Değer gelenek ve yasaların oluşturduğu kavram olarak tanımlanır. Mehmet Yazıcıya göre değer, sosyal bir grubun veya toplumun kendi varlık, birlik, işleyiş ve devamını sağlamak için üyelerinin çoğunluğu tarafından doğru ve gerekli oldukları kabul ve tasdik edilen, onların ortak duygu, düşünce, amaç ve çıkarını yansıtan genişletilmiş temel ahlaki ilke ve inançtır. (Yazıcı, 2014:3) İki kavramı birlikte düşündüğümüzde birbirini tamamlayan ortak bir tanım ortaya çıkar. Toplum ve değer kavramları anlamsal boyutu iç içedir.

Değer kavramının birçok tanımı mevcuttur. Türk Dil Kurumu sözlüğünde değer kavramı belli bir toplumda ya da toplumsal kümede bireylerin olumlu tepki gösterdikleri düşünceler, kurallar, uygulamalar, özdeksel nesnelere vb.() olarak tanımlanmıştır. (TDK Sözlük, Değer Maddesi) Tanımlardan hareketle toplumun en küçük birimi olan ve bir araya gelerek toplumu inşa eden aile, değerlere ve genel geçer normlara dayalı toplumsal düzen içinde yaşar. Her toplumun kendine özgü kültürünün etkisiyle değer yargılarına sahiptir. Kültürden kültüre, toplumdan topluma değişim ve farklı unsurlar olsa dahi evrensel değerler ve normlar hemen hemen aynı çizgidedir.

Değer kavramı için, genel bir kaide ve düzen içerisinde uyulması gereken yazılı olmasa dahi bir grup insanın bir araya gelerek oluşturduğu topluma ait geçmişe dayalı günü de içerisinde de alan normatif bir yaklaşım demek tanımlardan çıkan maddesel bulgular demek mümkündür. İnsan elbette toplumsal varlıktır. Bu sebeple diğer insanlar ile kişi var olduğunu hisseder. Kişi dünyaya ait olma içgüdüleriyle gelir. Özelde bir aileye ait olan kişi genelde topluma aittir. Bütün bunlar toplumu ve toplumsal kurumları doğurmuştur. Toplumsal kurumlar aile, akraba gibi insana dayalı olguları içerir. Bütün bu kurumlar hem kendi arasında hem de toplumsal normlarla ilişki halindedir.

Toplumsal değerlerin gelenek ile sıkı sıkıya bağlı bir yapıya sahiptir. Gelenek ile ilişkisi aslında kültürel bir meseledir. Çünkü geleneğin oluşturduğu düzenin belli toplumsal değerleri vardır. Bu değerler norm ve kaideler kültürün salt yapısının temelidir. Gelenek kavramı benzer inancaların, pratiklerin, kurumların ve eserlerin birbirini izleyen nesiller boyu devam eden istatikselsel bir terennümdür. Bu terennüm normatif sonuçlar doğurmaktadır. Yani yaşayan kuşak ile ölen kuşakların toplumun oluşumu içinde birbirine bağlayan normatif intikaldir.(122)

Sulhi Dölek roman ve hikâyelerinden toplumsal kurumları ve toplumsal değerleri ironi olarak ele almıştır. Toplumun ele alışına bakıldığında yazarın çocuktan yetişkin bireye kahramanlarında aile üzerinden yahut bir sokak ve mahalle kurumu üstünden sosyolojik yaklaşımla hayatlarını işlenmiştir. İlk romanı olan *Korugan*'da bir çocuk olan romanın başkahramanı Vedat ve ailesi üzerinden toplum ve toplumsal değerler ele alınır. *Kiracı* romanında ise romanın Kerim'in çektiği sıkıntı ve zorluklar aile ile birlikte sırtlar ve değerleri, normları onun üzerinden ele alınması ve aile kurumu ile yansıtılmıştır.

Toplumsal değerler bir arada yaşayan fertlerin ortak düşüncelerini yansıttığı gibi onların birliğinin güçlenmesini sağlar. Toplumsal değerler ahlaki, dini inanç ve ilkelere dayanarak kuşaktan kuşağa aktarılır. Bu çerçevede toplumun bir arada yaşamasını kolaylaştıran, birliğini sağlayan değerler kültürden kültüre bu sebeple toplumdan topluma farklılık gösterir. Toplumların yaşama biçimi, ahlaki tutumları, dini inançları, hayata bakışları

onların değerlerini belirler. Toplumsal değerlerin sosyal mesele olması durumunda değerlerin yozlaşması, içeriğinin boşaltılması, fertlerin ihtiyaçlarına cevap vermemesi, yaşamlarını zorlaştırması ve toplumun değerleri taşınamaması görülür. Toplumdaki değerler kişi ya da kurum bazlı özellikler taşımaz lakin fertler dini ya da ahlaki tutumunu kişiye yönelik farklılaştırdığında değerlerin yozlaştırıldığı görülür. Elbette böyle durumlarda değerler toplumda sorun haline gelir. Sulhi Dölek, roman ve hikâyelerinde toplumsal değer unsurlarını aile çevresinde işler. Dini, ahlaki ve maddi yolsuzluğun toplumsal yansımalarını, değerlerin yozlaşmalarıyla ele alır. Roman ve hikâyelerinde toplumsal değerlerin mesele mahiyetine gelmesini kimi zaman güldürü unsuruyla kim zaman da acı bir tebessüm yaratarak eleştirel üslupla ele alır.

3.1.1. Toplumsal Bakış Açısından Dini Değerler

Din hem insan yaşamı açısından hem de toplumun düzeni açısından önemli bir unsurdur. Fert için hem inanma hem de yön ve yol bulmanın hayattaki değeridir. “Din, akıl sahibi insanları kendi tercihleri ile bizzat hayırlı olan şeylere götüren ve peygamberlerin bildirildiği gerçekleri benimsemeye çağıran ilahi bir kanundur.” (Önder ve Bulut, 2013:17) İnsan yaratıldığından itibaren bir şeye inanma ihtiyacı hisseder. İnanma ihtiyacının en temellendirilmiş ise sistematik bir dine dayanır. Biliyoruz ki tarihte insanın inanma ihtiyacına dayalı olarak birçok din, anlayış ortaya çıkmıştır. İnsanoğlu bir şekilde belirli bir yola girip kendine inanma kapısı bulmuştur. İnanma ve inanç meselesi açtığı yolların sonucunda varılan yerler değer ve normları beraberinde getirmiştir. Toplumsal yaşamın belirli bir düzende sürdürülebilmesi için bazı kurallar ve normlar vardır. Toplum normlarını oluştururken yaşama biçimi, kültür, hayata bakış açısı ne kadar önemliyse fertlerin inandığı din de o kadar kuralların belirlenmesinde etkilidir. Bu sebeptir ki daha önce değindiğimiz toplumu bir arada tutan değerlerin dini inanç ve ilkelere dayanması esastır. Her toplum değerlerini inanışlarıyla

şekillendirdiğinden Türk toplumu da çoğunluğunun İslam dinine mensup olmasından mütevellit toplumsal normlarını İslamiyet dini temelli oluşturmuştur. İslam dini değerleri “Zaruriyat” olarak ele alır. Bunun temelinde de dinde beş zorunlu ilke vardır. Dinin korunması, canın korunması, malın korunması, neslin korunması, aklın korunmasıdır. (Önder ve Bulut, 2013: 20-21) Koruma kelimesi ile değer kavramı din ile birleşince insanın kötü yola yönelmesinden korunması yahut çevresindeki her şeyin bir nevi gözetilerek korunma sağlanması olarak açıklanabilir.

Her dönemde insanlar bir dine inanma yaklaşımında bulunmuştur. Din inşalar için kimi zaman sığınılan bir liman kimi zaman bir kurtuluş kimi zaman bir kaçış kimi zaman da hayatın anlamı ve ona değer katan unsur olarak yaşamın temelinde yer almıştır. Tabii olarak bunun yanında din toplum içinde kimi insanlar tarafından kendi çıkarlarını gözetmek maksadıyla farklı gayelerle kullanılmıştır. Dinin manevi boyutunda uzaklaşarak maddesel boyutta çıkar kazanma gayesi ile kullananlar vardır. Özellikle inceleyeceğimiz husus dinin toplumsal algısının sosyal hayattaki yansımalarıdır.

Din ile toplum arasındaki ilişki, genel olarak karşılıklı etki esasına dayanmakta olup, bu etki, birinci derecede dinin toplum üzerindeki etkisi şeklinde tezahür etmektedir. Şüphesiz her yeni din, az ya da çok değişmiş bir toplum modeli sunmakta; sunulan bu değişim modeli, toplumsal hayatın, hatta bireysel davranışların yeniden şekillenmesine sebep olmaktadır. Bu bağlamda, örneğin, toplumsal örgütlenme, biçim ve davranışların şekil ve karakteri ile doğal ve yerel birlikler, dinin yoğun etkisi altında bulunmaktadır. Aynı şekilde din, toplumlara belli bir zihniyet kazandırma, toplumsal kontrol, toplumu yeniden yapılandırma ve sembolik bütünleşmeyi sağlama gibi bir takım temel toplumsal fonksiyonları da üstlenmektedir. (Keskin, 2004: 18)

Mustafa Keskin'nin de değindiği gibi toplum değerlerini, kurallarını oluştururken din yaslanır. Zamanla değişen toplumsal davranış tarzlarının altında da din yatmaktadır.

Dini toplumdaki toplumu dinden ayrı düşünmek mümkün görünmemektedir. Toplumsal değişim ve dönüşümlerde din hep başat rol üstlenmiştir. Dinlerin birçok medeniyetin yükselişinde ve çöküşünde önemli rolleri

olduğu görülmüştür. 17. yüzyıl aydınlanma hareketiyle birlikte her ne kadar din karşıtlığı çerçevesinde dinin toplumsal fonksiyonları kimi aydınlar tarafından göz ardı edilse de, din varlığını hep devam ettirmiştir. 19. ve 20. yüzyıllar modernizmin etkisiyle dinin toplumdan dışlandığı dönemler olarak karşımıza çıkar. 21. yüzyılın yeniden dinlerin yüzyılı olacağına dair öngörüler olsa da modernizm, bütün dinleri etkilemiş ve pasifize etmiştir (Abuzar, 2011:152)

Toplumsal değişim ve dönüşümler toplumun değerlerinde de değişimleri beraberinde getirir. Zamanla ortaya çıkan yeniliklere oranla toplum yeni kurallar oluştururken artık ihtiyaç duyulmayanlara ise başvurmaz. Sulhi Dölek'in roman ve hikâyelerinde genel olarak kahramanlar, modern bir toplum dairesi içerisinde dinsel algıyı ve toplumsal dine bakışı mizahi üslupla verir. Eserlerde dine bakış kimi zaman sorgulamaya tabi tutulur ve eleştirilir kimi zaman da olağanüstülük derecesinde kutsanır. Bazen bireyler kendisi ile din arasında sorgulama yaparak çıkarımda bulunur. Yazar işlediği bulguları kahramanlar üzerinden ya da kısa olaylarla toplumu yansıtarak değinir. Dölek'in eserlerinde dikkat çeken unsur toplumsal dine bakışın sadece din temelli değil onun etkisi altında kalan kültür, yaşayış, sanat, medeniyet, siyasal anlayışla iç içe verilerek roman karakterleri üzerinden bireysel bir çözülmeyi işlemesidir. Bunu yazar bazen sembolik ifadelerle aktarırken bazen de açık açık kaleme almıştır.

Dinin birey üzerinden topluma yönelik sorgulayıcı bir tavırla zıtlık üstüne kurulması *Teslim Ol Küçük* romanında kahraman Ali Özer'in başından geçenler aktarılır. Birinci şahıs ağzından aktarılan roman Ali Özer'in Güher adlı bir kişiyle konuşmasıyla başlar. Aslında Güher ya Ali'nin psikoloğu yahut da kendi iç benliğidir. Roman geri dönüşlerle zamanda yolculuk izlenimi verir. Bütün bu izlenimlerin çerçevesinde başkahraman Ali Özer küçük aile yaşantısından bahseder ve çocukluk yıllarından sonra lise hayatını aktarır. Daha sonra birden üniversite yıllarına döner ve yazar Ali'nin hayatından bize kesitler sunar. Ali Özer sürekli çeşitli mesleklerle uğraşır, işe girip çıkar, okulla başlar bitirmeden bırakır. Ayrıca çeşitli kadınlar ilişkisi yaşar. Romanını başkahramanı Ali Özer'in kadınlarla yaşadıklarından toplumsal dine bakış ve bireysel bakış açısı yansıtılır.

Romanda, toplumsal ve bireysel açıdan dine bakış romanın kahramanı Ali Özer'in üniversite zamanlarında hareketle verilir. Üniversite öğrencisi olan Ali, okulda Hande adlı bir kızla tanışır. Onun dinine bağlı olan Hande'yle tanışması din olgusuyla da karşılaşmasını sağlar. Hande ile konuşmaları, sohbetleri, dinledikleri ve çaldıkları müzikler, aileyi tanıma süreci gibi sosyal olayların hepsinde onlara yaklaşım ve bakış açısından arasında din ve dine ait olgulara farklılıklar vardır. Romanda görüşler bireysel bakışla anlatılarak başlanır lakin toplumun din, dine bakışına doğru indirgenerek devam eder. Romanda bireysel bazlı başlayan dine bakış ilk olarak Hande üzerinden verilir. Hande, dinine bağlı, dini vazifeleri ve gerekli yerine getiren, ud çalan yani müzikle haşır neşir, Doğu kültürüne ve yaşayışına hâkim ferdi temsil eder. Ali ise onun zıddı misali daha Batı kültürüne hâkim ve dini olgusu daha hafif yaşayıştadır. Din boyutunda karşılıklı konuşmalarında aslında iki medeniyeti ve kültürü ele alır. İslam dinine mensup Hande dinin hayata dair görüşlerini ve yaklaşımlarını Ali'yle paylaşır:

...Eğer ruhsal sorunların varsa, böyle gevezeliklerle vakit öldürmek yerine, ibadet etmenin daha yararlı olacağını söyledi. Anlayacağınız, namaz kılmamı falan öneriyordu. İmansızlığımı, daha doğrusu inancımın belirsizliği açıkça anlatmaya çekindim. Kendisinin namaz kılıp kılmadığını sordum. Benim ruhsal sorunum yok dedi. Ama yine de buna vakit bulmak isterdim. Sık sık dua eder, Ramazan'da oruç tutarmış. Güvenli ve kendisiyle barışık görünüşü bende tepki uyandırdı. Erkeklerin sofu olmasını bir ölçüde anlayabildiğimi, çünkü İslam'ın erkek dini olduğunu, ama akli başında her kadının Müslümanlıktaki aldatıcı hükümlere karşı çıkması gerektiğini söyledim. Sinirlenmedi. İslam'ın günlük yaşamı büyük ölçüde düzenlemeye çalışan bir din olduğunu kabul ediyordu. Düzenliliğin temelinde, otoritenin kimin elinde olduğu yetmiyor muydu? En küçüğünden en büyüğüne bütün insan topluluklarında son ve kesin kararı verecek bir önderin bulunması gerekmez miydi? Müslümanlık, büyüğe saygı telkin ederek bunu pekiştiriyordu. İşte. Kendi babasını örnek gösteriyordu (Dölek,1995: 156)

Romandan alınan kısımda din anlayışının topluma yansımaları ve onun toplumsal düzendeki yeri birbirine zıt kahramanların fikirlerinde hareketle işlenir. Dinine bağlı Müslüman kızın, toplumsal düzenle dini bağdaştırması ele alınır. Günlük hayattaki kurallarla dinin bağlantısını açıklayan Hande dini normların devamının sağlayıcısı konumunda

sosyal hayatta babanın olduğunu belirtir. Ali Özer ise dini belirsizliğinden hareketle arkadaşının din anlayışını sorgular. Zira ona göre İslam dini kadınlar hakkında aykırı hükümlere sahiptir bu da onların sosyal yaşamda hayatını kısıtlar. Sulhi Dölek, kahramanları üzerinde toplumdaki dini değerlere yönelik yaklaşımlardaki farklılıkları yansıtır. Bir tarafta dinin toplumsal düzenin asıl sağlayıcısı olduğu görüş varken diğer tarafta dini olguların sosyal düzenin yıkıcısı konumunda yer alması söz konusudur. Yazar toplumdaki dini algılayıştaki ikileme değinerek toplumda din algısı ve ondan doğan değerlerden kaynaklı davranışların sosyal düzen oluşturduğunu ortaya koyar. Sosyal düzeni sağlayan tek bir yönetici temel alınmıştır. Yazara göre, dini değerler günlük hayatı düzenler, ayrıca insanın ruhsal bakımdan rahatlamasını sağlar ve bunun yanında sosyal yaşamda erkeği ön plana çıkarır. İki zıt karakterin dini değerlere olan yaklaşımları toplumun bir kesitini aktarır. Din hususu romanda birey üzerinden topluma yansıtılarak Hande ve Ali'nin yanı sıra siyasi toplumsal bölünme olarak da yani sağ- sol ayrımı olarak verilir:

Ertesi gece, şehre elektrik veren iki santral birden arızalanmış; karanlık, patlamalarla inlemişti. Camiler bombalanıyor, bunlar kızıkların işi olduğu söyleniyordu. Sabah vakti, afişler taşıyan kalabalık bağıra bağıra meydana dolmuştu. Tüccar arkadaşının yazıhanesinden, bunların çoğunun genç olduğunu görebiliyordu Halıcı Dayı. Arkalarından gelen takkelilerin kelimeyi şehadetleri dünyayı inletiyordu. Sonra dizginler biraz elden kaçmıştı. Asfaltlara yağlıboya Moskovası piçlerinin evlerine dönmesi yazılmış, vitrininde Kur'an bulunmayan kitapçı dükkanları talan edilmiş, insanlar tartaklanmıştı. Galevana gelen halk, öğretmenler sendikasının kongresinin yapıldığı sinema salonunu basmış, içerdekileri kovalamıştı. (Dölek,1995:54)

Parçadan hareketle siyasi bölünmenin toplumsal yansıması olarak din olgusu çatısı altından bakıldığı kızıklar olarak bahsedilen komünist anlayışa sahip olan Rusya'ya hayran ve dine uzak kişiler ve onların karşısında takkeli dini savunan, koruyan kişiler ele alınır. Bahsedilen iki grubun da sosyal bir sorun olarak eylemlerde bulunması toplumsal hayatı müşkül durumu düşürür. Romanda yaşanan bu ayrımla toplumsal bakış dairesi içerisinde din ve dine karşı tutum, tavır bir mesele etrafında ortaya konur.

Teslim Ol Küçük romanından sonra dine bakışa en çok değinen *Kiracı* romanıdır. Kerim Kocaman'ın kahramanı olduğu roman kiracılık sorununun bir nevi manifestosu olmakla birlikte kiracılığın sosyal kriz haline geldiği de görülür. İstanbul'da memur olarak çalışan evli Kerim kiracıdır. Romanın temeli ve en büyük sorunu ev sahipleridir. Roman kiracılık üzerine kurulmuş ve kahramanı Kerim'in en son dayanamayarak intiharı ile son bulmuştur. *Kiracı* romanında sorunun temelini ev sahipleri oluşturur. Kerim ikinci kiralık evine çıktığında ev sahibi hacca gitmiş ve dini vazifelerini yerine getirmiş olan hacı biridir. Ev sahibi kiracıya yaklaşımı ve tavırlarıyla toplumda eleştirilen din kisvesi altında iyi gözükken lakin paragöz biri olarak çizilmiştir. Hacı yardımdan uzak, iyilik nedir haberi olmayan bundan daha da ilginç dini somutlukta arayan bir karakterdedir. Romanda Kerim Kocaman'ın dini görüşü birebir verilmez. Fakat böyle dini kullananlara da karşı cevap verir. Kerim bir sabah işe giderken yolda ev sahibi ile karşılaşır. "...Günaydın diyen Kerime Hacı bey; "Günaydın da neymiş Yahudi icadı" diye cevap verir ..." (Dölek, 1982:149) Hacı Bey'in Kerim'e olan yaklaşımı dinin yalnızca yüzeysel algılanmasının toplumdaki algısını yansıtır. Bunun yanında romanda dinsel olgu olan hac vazifesini ele alan yazar, toplum içinde onun konumunu ortaya koyar. Din vazifesini yerine getirerek hacca gitmiş olmasına rağmen Hacı Bey, dinin aksi yönünde tavırlar sergiler insanlara karşı kaba, paragöz ve vicdansız davranışlarda bulunur. Bunun dışında Hacı Bey'in kızının Yahudi biriyle evlenmesi günaydın cevabına verdiği ters tepkinin yazar tarafından bir bakımdan eleştirisini içerir.

Din ve toplum arasındaki bağa vurgu yapan diğer bir Sulhi Dölek romanı *Küçük Günahlar Sokağı*'dir. Roman 1950 yıllarında Adnan Menderes'in iktidarda olduğu bir zamanda geçer. Yazar, mahalle ve sokak kültürü dairesinde sosyal ve siyasal yansımalar çerçevesinde bir yaşamışlığı aktarır. Özelinde roman sokak kültürünü ve yaşama dem vururken genelinde dönemin gündemine yer verir. Dini konulara gündem üzerinden yer verilen romanda hem sosyal hayatta dinin nasıl bir yere sahip olduğu hem de eleştirel olarak dinin nasıl algılandığı işlenir.

Romanda dini değerlerin ele alınması Adnan Menderes'in uçakla gittiği Londra'dan sağ salim dönmesiyle verilir. Zira Adnan Menderes sağ salim yurduna eriştiği için dini törenle kurban kesilir. Yazar Menderes için romanda "Ahiret Peygamberi" (Dölek, 2005:191) ibaresini kullanır. Siyasi lidere dini bir ibarenin yakıştırılması toplumdaki din ve siyaset arasında bağının yansıtır. Romanda ayrıca dini değerlerin önemine ve Ramazan ayının toplumsal açıdan üstünlüğü gibi hususlara da değinilir. Ayrıca Ramazan ayında ortaya çıkan dilenci sorunlarına yönelik tepkiler de ele alınır. Bir kadın dilencinin mahalleli tarafından evliya kimi zaman ermiş kimi zaman cadı olarak görülmesi toplumun dini konulardaki algısını ve cahilliğini de ortaya koyar. Romanda bu husus şu şekilde el alınır:

Sokak sakinlerinden bazıları bu cadaloza iyi davrananların talihinin açıldığını, hatta onun evliya olduğuna inanmaya başladı. Sözde herkese bir başka şekilde grnyrmuş. Mesela Pi Melih onu melek gibi geç kız olarak görüp peşine takılmış, tatlı tatlı dil dökerken kadın asıl haline dnverince ğrmeye başlamış. Bakkal İsmail, dükkanına giren karaltıyı rahmetli babasına benzetmiş. Neredeyse aklını kaıyrmuş. Acuzenin istediği her şeyi bedava vermiş. Söylentiler bakılırsa dilenci kadını bir beyaz bir güvercin, nur yüzlü bir dede, bir elektrik tahsildarı, hatta şampiyon Fenerbahçe'nin forveti Lefter olarak görenler var. (Dölek,2005:196)

Parçadan da anlaşıldığı gibi toplumun din algısı ve dine yönelik bakış açısı dilenci kadın üstünden ironiyle verilmiştir. Romanda sıradan bir dilenci kadının halk tarafından evliya, melek, nur yüzlü ermiş gibi benzetmelerle üstün tutulması şeyh uçmaz mürit uçurur atasözünün haklılığını verir. Zira sadece insanların dini duygularından yararlanarak onları smrme amacında olan kadına halk farklı yaklaşarak kendilerince ona kutsallık atfetmiştir.

Sulhi Dölek'in hikyelerine bakıldığında toplumdaki dini değerleri ele alışı bakımından dikkat çeken ilk *Habis'in Serüvenleri*'dir. Hikye kitabı Habis ve onun yardımcısı Haldun'un başından geçen olaylar ile doludur. Olaylar Habis'in isteklerine göre şekillenip değişmektedir. Olayların konusu olan Tv., radyo, market, sağlık, din vb. merkezinde Habis'i görmek mümkündür.

Dini değerleri sanatsal olarak ele alan Habis, Kara arşaf balesiyle dini açıdan kadınların örtünmesi hususunu eleştirir. Kadınlara kara çarşafın giydirilmesinin zorunlu olmasını eleştirel üslupla ele alınmıştır. Bu sebeple Habis sanatla dini hükümü mizahi olarak ele almak amacıyla Kara arşaf balesini oluşturur. Eserde toplumun dine yönelik bakışı, yanılsamaları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bale üzerinden toplumun din olgusunu hikâyede şöyle yer alır:

Kuşkusuz bunları Ankara'ya götürmeden önce ufak tefek değişiklikler yaptırmış, orijinal biçimlerinde İstanbul'un fethini konu edinen minyatürlerin ve yazılı, sözlü, müzikli diğer ürünlerin cümlesini bu sefer Miraç gecesinde Kaniye savunmasına kadar hemen hemen bütün büyük milli ve manevi hadiselere uyarlatmıştı. Ortaya çıkan güzelliklerin hepsi de, Ankara'nın şeriatçı belediye başkanınca belirlenmiş olan Sanatın Altı Şartı'na harfiyen uyuyordu. (Dölek, 1997: 91)

Parçadan hareketle din olgusunun sanatla ilişkisi kadımsal bir kıyafet olan ve dini değer arz eden çarşaf üzerinden inşa edilerek toplumsal algı ve anlayış yansıtılmıştır. Eserin devamında dini konu eden bale toplumsal bir ayrışmayı ise şöyle dile getirip eleştirir:

Bazı din kardeşlerimizle yaptığın müşterek çalışmaları biliyoruz. Tesettüre uygun *Kara arşaf Balesi*, İslam tarihindeki önemli hadisatı konu alan minyatürler serisi ve İstanbul'un fetih merasimin zenginleştirmesi gibi faaliyetlerini elbette yakından takip ettik. Ama bunların hepsini maddi çıkar için yaptın. Aslında dinimize de, davamıza da inanmıyorsun. Sen kâfirsin. (Dölek, 1997:130)

Dini ibareler, hikâyede siyasete büründürülmüş insanları bölerek toplumda ayrışma yol açmış olarak işlenmiştir. Habis'in dini bir ifade olmasa da kadınların üzerindeki dini örtü olarak görülen kara çarşafı böyle ele alınması bazı kesimlerin dikkatini çeker. Burada karşımıza siyasi ve sosyal bir anlamda toplumdaki dine yaklaşımlara göre insanların ayrıldığı çıkar. Bir tarafta dini yaşayışı arzulayan Habis'e göre şeriatçılar diğer taraftan da Habis gibi bunları hafife alanlar vardır. Habis'in sosyal yaşamı ve ele aldığı sanat eserlerinin İslam dinine uygun olamamasından dolayı şeriatçılar onu kâfir ilan eder. Bu durumsa dinin ve değerlerin normal vasfından çıktığını bir zümre ve grubun tekeline geçerek toplumda sosyal bir sorun haline geldiğini gösterir. Sosyal yaşamda bazı grupların dini değerleri kendi tekelinde ele

olarak toplumsal düzenin bozulmasına yol açtığı ve insanları din temelli ayırdığı hikâyede ele alınmıştır. Böylece dini değerlerin toplumda yozlaştırıldığı verilmiştir. Yazar bu yozlaşmayı sanat ile birlikte ifade haline getirerek eleştirmiştir.

3.1.2. Ahlaki Değerler

Ahlakın kavram olarak pek çok tanımı mevcuttur. Ahlakın konusu insan ve onun davranışları üzerinedir. Temelinde insan yattığı için toplum ve toplumsal düzeni sağlayıcı özelliği vardır. Bir tanıma göre ahlak: “Genellikle insanların kendilerine göre yaşadıkları bir ilkeler topluluğu, bir kural toplamıdır.” (Baktır, 2001:1) Ahlakın ana teması insan ve insan davranışları üzerine odaklıdır. Ahlakın insanların davranış, hal ve hareketlerini toplumsal yapı içerisinde derleyici ve yönlendirici tarafı vardır. Bunların yanı sıra felsefeyle yakından alakalıdır. Felsefe ahlakı nesnel ve görecelik yönü ile ele alır. Ahlaki anlayışın toplumdan topluma farklı unsurlara göre değişimi söz konusudur. Lakin ahlak her toplumda belirli kalıplar içerisindedir. Onun kaynağını oluşturan unsurdan bazıları şunlardır: inanç, gelenek, eğilimler, törenler vb. duygusal ve manevi kökler vb. (Yönden, 2015:10) Toplumdan topluma inançlar, gelenekler, eğilimler değişiklikler gösterdiğinden toplumsal ahlak anlayışlarında da farklılıklar yaratır.

...Ahlakın herkesin yaşamında az ya da çok, normların kabul edilebilirliğiyle, bu kabulün özneler veya toplumlar arasındaki değişkenliğiyle, öznel ve nesnel olarak tüm zamanlar boyunca var olduğunu biliyoruz. Tüm zamanlarda var olan ahlak anlayışı toplumlar, kültürler arasında farklılık göstermiştir. Çağlar arasında da, aynı çağda farklı toplumlar arasında da ahlaki doğrular ve kabuller değişkenlik göstermiştir. Bu değişkenlik, her toplumda farklı ahlaki doğrular ve kabullerle ahlaki göreceliğin yaşandığını içermektedir (Yönden, 2015:42)

Hasan Yönden ahlakın tabiatını, yapısını, girebildiği formu ve değişkenliğini toplumsal bazlı olarak değerlendirir. Ahlaki doğruların hem içerisinde nesnellik hem de görecelik barındırdığı aşikârdır. Bir toplumda doğru olan diğer bir toplumun bakış açısına göre farklı ve değişik bir form

içerisinde olabilir. Bu durum kültür, gelenek, yaşayış gibi pek çok unsurun temelinde ahlakla ilgisinin bulunması ve ahlaki öğeleri belirlemede kurucu olmasından ileri gelir.

Ahlakın bir boyutu olan değer boyutu içerisinde seçimi barındırır. Ahlak insanların davranışları ile yakın ilgilidir. Bu davranışlar insanların davranış süzgecinde bir seçimi oluşturur. Bu da doğru mu, iyi mi, yanlış mı kötü mü, gibi vicdani bir muhasebeye tabi olur. İnsanın seçiminden doğan ayrıyeten sorumluluk da söz konusudur.

Ahlakın, ... “temel sorusu “Neyi seçmeliyim?” ise, bunun yanıtı “Doğruyu seçmelisin.” dir. Ama sen, yalıtılmış, sorumsuz ve kaprisli Ben olarak doğruyu seçemezsin; ancak bir insan topluluğunun sorumlu bir üyesi olarak, birlikte yaşadığın insanlar için ortak bir sorumluluk üstlendiğin sürece, “doğru” yu seçebilirsin. Sonra, sen, sadece birlikte yaşadığın insanların seslerine kulak vermekle de kalmazsın; hatta aynı zamanda “toplumsal üst-ben” in, yani toplumun nasıl olması gerektiğini fısıldayan sese de kulak vermelisin. Bir ailenin, bir halkın ya da devletin üyesi olan herkes, böylece, sadece haklara sahip olmakla kalmaz; başlıcası toplumsal ve hukuksal düzenin temeli olarak bir ahlaksal düzeni gözetmek olan görevleri de üstlenir. (Yönden, 2015:50).

Ahlak görev olarak değerlendirildiğinde onu toplumsal bir görev olarak ifade etmek mümkündür. Çünkü davranışlarımız toplumun zihin yapısı içerisinde değer bulur dolayısıyla davranışı sürdürme eylemi de artar. Bunun sebebi doğru olanın toplum gözünde değerlendirilmesidir. Ahlak toplumla değer kazanan bir yapıya sahiptir. Bundan doğan iyi, kötü, doğru, yanlış gibi kavramları da vardır. Toplumda ahlaki anlayışını iki kefeye koyabiliriz. Birincisi insani davranış olarak diyebileceğimiz günlük hayattaki toplum tarafından yapıldığında olumlu bulunan davranışlarla ilişkilidir. Ahlak toplumda ikinci olarak namus kavramı ile birlikte ele alınır. Bir nevi insanın davranışlarından çok cinselliğe dayalı ve toplumun temel olgusu olarak karşımıza çıkar. Toplum ahlaka mugayir davranışları sergileyenleri kendince cezalandırarak aynı tavırların sergilenmesini engellemeye çalışır. Ayıplama, kınama gibi basit düzeyde yaptırımları vardır. Toplumsal ahlaki sadece cinselliğe dayalı namus olarak değerlendirenler ise ahlak adına insan

yaşamına son vermeyi ceza olarak kabul etmektedir. Bu da toplumda ahlak kavramı üzerindeki kavram kargaşasının varlığını gösterir.

Sulhi Dölek ahlaki değerlere roman ve hikâyelerinde hem toplum üzerinde hem bireylerin bakışından değinir. Yazar eserlerinde ahlaka müstakil olarak yer ayrılmaya da onu aldığı kısımlarda hem eleştiriye yönelik hem de toplumsal ahlak algısını yansıtmaya dikkat eder. Dölek'e göre toplumda yardımlaşma, çikarsız iyilik olması gerekir. Muhtaç olan insanlara yardım ahlaki açıdan elzendir. Bunun yanında çeşitli bakımdan toplumda engele sahip olmuş kişilerin sahiplenilmesi ve topluma kazandırılması toplumsal ahlaki bir erdemdir.

Dölek'in romanlarında ahlak kavramının toplumsal hayat düzenin sağlanması, aile birliğinin oluşması ve namusun korunması üzerine kurulmuştur. Sulhi Dölek, *Teslim Ol Küçük* adlı romanında Ali adlı kahramanın teyzesi üzerine ahlaki öge kurgulanır. Kıza yönelik toplumsal baskılar üzerinden yaşanan bir ailedeki olaylar, ahlaki öge olarak namusun sosyolojik yansımaları işler. Romanda Keriman teyze genç ve güzel bir kızdır. Biri tarafından beğenilir. Keriman kendisini beğenen adamla görüşür, adamın arabasıyla onu eve bırakması başta ağabeyi olmak üzere ev halkı tarafından bu olayın ahlaksızlık olarak adlandırılmasına neden olur. Bunun üzerine Keriman evden kaçır ve adamla evlenir. Daha sonra ise ailesinin evine nikâhli olarak gelir. Romanda dayının Keriman' a karşı olan tutumu toplumun ahlaki bakışını yansıtır. Romanda olay şu şekilde dile gelir:

Akşam ablasının ne ahlaksızlığını bıraktı ne sokak yosmalığını Anneannemin aldırışsız tutumu ve belki düşündüğün gibi değildir oğlum deyip durması büsbütün çıldırtıyordu onu... Bir çarşamba günü, anneannem pazardayken, evin önüne dayanan otomobil bütün bohçalarıyla birlikte alıp götürdü Keriman Teyzemi...Mahallede herkesin dilindeydi: Keriman Teyzem, evli bir adama tutulmuştu. Sözde adam da onu seviyordu, ona ev açmıştı. Yakında karısını boşayıp onu alacaktı. Bütün yazı, ablasının izini aramakla geçirdi Fikret Dayım. Zengin semtlerde, gösterişli insanların arasında güvensizlik ve yabancılık duyarak dolaştı. Adamı bulmalı, suratını dümdüz etmeliydi. Ablasının saçlarından tutup sürükleyerek eve getirmeli, bunu yapabileceğini herkese göstermeliydi. (Dölek,1995: 50)

Romandan alınan parçada Keriman üzerinden toplumun ahlaka yönelik bakışını görmek mümkündür. Evlenmeden biriyle görüştüğü için

Keriman'ın ahlaksız, yosma gibi çeşitli ithamlara maruz kalması toplumdaki ahlak anlayışının tek bir öğeye indirildiğinin göstergesidir. Romanda yer alan Fikret Dayı figürü aslında toplumun ahlaki bakış açısını yansıtan namus algısıdır. Kadın üzerinden toplumun ahlak anlayışını bir mesele olarak ele alan yazar, sosyal kurum olan ailenin zihinsel ahlak şematiğine vurgu yaparak namus sosyal olgusunu kardeş ağabey arasında yaşanan ahlaki sorunu olarak işlemiştir. Keriman karakterinin yaşadığı olayının benzerini romanın sonunda teyzekızı Cavidan da yaşar.

Ali'nin Akrabalık bağı olmasına rağmen teyzekızı sıfatında olan Cavidan'a yakınlaşma ahlaki bir sorundur. Vasfiye Yenge'nin fark etmesi sorunun şeklen giderilmesini sağlar. Ama fiilen bir ahlaki bozulmaya işaret eder. Olay romanda şu şekilde yansıtılır:

Kilitli olduğuna güvendiğim kapının çatırdayarak açıldığını Vasfiye Yenge'nin kulağımın dibinde, kızımı rahat bırak sapık! Dediğini duydum. Dönmeye fırsat bulamadan, bastonu ense köküne yedim. Cavidan da yakında duran lambayı yakalayıp bununla başıma vurmaya başladı. (Dölek, 1995: 229)

Sulhi Dölek'in hikâyelerine ahlaki hususu ele alması açısından bakıldığında *Vidalar* kitabı dikkat çeker. *Vidalar* kitabında ahlaki bir değer olan yardım, yardımlaşma hususunda durulur ve sosyal bir sorun olarak da ortaya konularak toplumun bakış açısı verilir. *Deprem Yardımları* hikâyesinde deprem bölgesinde insanların yaşadıkları dile getirilir. Sık deprem yaşanan bölgede deprem yardımları haliyle de sık sık gelir. Ama gelen yardımlar bölge halkının ihtiyacı dışındadır veya tüketilemeyecek olan bozuk, çürümüş mallar gönderilmiştir. Hikâyede deprem yardımları üzerinden toplumsal yardımlaşmanın nasıl algılandığı ve araçların yalan yanlış ürünlerle iyi niyeti kötü kullanarak çıkar elde etmeleri eleştirilir. Ahlaki bir değer olan iyilik ve sosyal yardım toplumsal bir sorun olarak deprem üzerinden işlenmiştir. Romanda bu durum şöyle dile getirilir:

Derken bir deprem daha oldu. Bir hafta geçmeden de yine yardım sandıkları sökün etti. Bu kez bayat konservelerden zehirlendik. Kimin hangi akla uyararak gönderdiğini anlayamadığımız Kangal cinsi çoban köpeğinin de kuduz olduğu ancak dört kişiyi ısırmasından sonra ortaya çıkar. Bizi depremler değil, deprem yardımları öldürecek. (Dölek, 1992: 24)

Vidalar kitabında *Deprem Yardımları*'ndan sonra ahlaki unsurları işleyen *İyilik Perisi* diğer bir hikâyedir. Hikâye zengin ve fakir ayrımı üzerinden ilerleyerek yardıma muhtaç olan çocuğa sözde yardım üzerine kurulmuştur. Bir sokak çocuğunun melekliğine ve saflığına işaret eden hikâye, gerçek ve gerçek dışı bir olay zincirinde insanları sosyal yaşantı içerisinde yardımlaşma duygusunun değişimine değinir. Hikâyede iyilik perisinin yardım ettiği sokak çocuğu bir anda kendisini bir mağazada ve üzerinde yeni paltoyla bulur ve bu sebeple dünyalar onundur. İlk başta iyi niyetli ve yardımsever gözükten müşteri ve mağaza sahibi çocuğa kıyafetler denetir, onunla yakından bilgilenir daha sonra ise çocuğa yönelik tam tersi bir hal ve hareketler takınırlar. Mutlu olan küçük çocuk her şeyi kendi hissiyatına göre düşünür. Oysaki zengin müşteri kendi çocuğuna alacağı kıyafetleri sokak çocuğuna denetir ve kıyafetlerin beden kontrolünü yapar. Mağaza sahibinin de asıl ilgisi sokak çocuğuna değil de zengin müşteriyedir. Sokak çocuğu her şeyi anladığında hem açlığına hem de yitip giden kıyafet hayallerine derman bulamaz. Sulhi Dölek hikâyesinde toplumdaki muhtaç insanların nasıl görünmez olarak algılandığını eleştirir. Toplum olarak ihtiyaç sahiplerine yardım elini uzatmaması aksine onları görmezden gelmesi eleştirilir:

Satıcı çocuğa döndü “tamam, sen gidebilirsin artık” “Sana da zahmet oldu oğlum” dedi şişman adam. Zahmet? Yok canım. Taş atmış da kolu mu yorulmuştu? Sıcak dükkân, çay, sandviç, ceket, sandviç, çay, palto, sıcak, soğuk, aç, tok... “Gitsene oğlum, ne bekliyorsun?” Ayakları birbirine dolaşarak kapıya yürüdü. “Hasta mıdır nedir? Duymamı gibi bakıyor adamın yüzüne.” “Keşke eline birkaç kuruş sıkıştırırsaydım,” dedi şişman adam. “Belki bahşiş falan ummuştur.” (Dölek, 1992:37-38)

Parçadan hareketle, ahlaki bir husus olan yardımlaşmanın toplumsal hayattaki durumu kesit üzerinden mağaza sahibi, müşteri ile yardıma muhtaç çocuk arasında sorun odaklı yansıtılmıştır. Buna benzer bir hikâye olan ve toplumun yardımlaşmayla ilgili yaklaşımını yoksul bir kişinin açlığı üzerinden anlatan *Elimizden Geleni Yaptık* hikâyesi de aynı kitabın içinde yer alır. Hikâye bir kasabada kaymakam, doktor, veteriner ve aç olan bir kişi

arasında geçer. Sosyal bir sorun olan açlık anlatılırken ona üst kesimin yaklaşımına ve tepkilerine yer verilir.

Odacıyı bir kez daha kovdular odadan. Gazeteci anlatılanları not defterine geçiriyor, fotoğrafçı durmadan resim çekiyordu. Herkes açlığın ve yoksulluğun bütün kötülüklerin başı olduğunda birleşiyordu. “Gazetenin ön sayfasına koymalısınız bu haberi,” diyordu kaymakam. “Herkesin kulağına küpe olmalı. Herkes ders almalı ki, birileri çıkıp bir şey yapsın” “Açlık evrensel bir sorundur,” diyordu. Ortaokul öğretmeni. “Bir kişinin karnını doymakla iş bitmez. Açlığın yeryüzünden silinmesi için herkes üstüne düşen görevi yerine getirmeli” Resmi çekilenler yüzleri üzgün, düşünceli ve bütün insanlığa kızmış bir görünüş veriyorlardı. (Dölek, 1992:69)

Hikâyede aç adam bir gün açlıktan bayılır. Onu hastaneye götürenler ve doktorlar bir türlü hastalığını bulamazlar. Oradan oraya onu tahlillere sokarlar ama bir şey çıkmaz. En son adam açlıktan ölür. Bu durumda bile gazeteciler adamın resmini çeker, kameralar gelir ama kimse soruna çare bulmaz. Kimsenin aklına aç adama yemek vermek gelmez. Yardıma ihtiyacı olan kişinin yaşadıkları ve toplumsal boyutu yazar tarafından eleştirel üslupla işlenir. Toplumsal hayatta hem dinen hem de ahlaken insanların birbirini gözetmesi yardım etmesi ve destek olması lazımdır. Buradaysa toplumsal bir yozlaşmanın sonucu olarak insanların birbirini görmemesi eleştirel bir dil ile yazar ortaya konulur.

Ahlaki değerlere *Aynalar* kitabı içerisinde yer alan *Leke* hikâyesinde yer verilir. Bir insanın yüzündeki doğum izinden dolayı hayata, çevreye ve kendine karşı olan algısının yansıtıldığı eserde kahramanın sosyal hayatta çektiği sıkıntılar anlatılır. Lekenin iş hayatına etkisi şöyle aktarılır:

Bu leke tüm yaşamımı etkiledi. Onun yüzünden sayısız fırsat kaçırdım. Onun yüzünden hem özel hayatımda hem de çalışma yaşamımda bir yığın başarısızlığa uğradım. Çocukluğumda ve gençliğimde çok az arkadaşım oldu. Şimdiye hiç yok gibi. (Dölek, 2004:7)

Hikâyenin kahramanı sırf yüzünde leke olmasından dolayı otobüste, çalıştığı yerde insanlık dışı davranışlara maruz kalır. Toplumun insanlara karşı bakışının yansıtıldığı hikâyede en son kahramanın kendine benzeyen lekeli biriyle yemekte karşılaşması ve insanların tepkisiyle sona erer. Hem

psikolojik hem de sosyolojik açıdan insanı rahatsız eden lekenin ferdin başına açtığı durumlar olay örgüsünü oluşturarak toplumun değerlerinin yozlaştığını da sergiler. Zira kişilerin dış görünüş üzerinden değerlendirilmemesi gerektiği gibi onlara hoşgörüle yaklaşarak onların sosyalleşmelerinin sağlanması gerekir. Lekeli kişilerin sosyalleşerek sosyal yaşamda yer edinebilmeleri için toplumun onlara insani olarak değer göstermesi gerekir. Hikâyedeki insanların onları dışlamaları bazen onlarla alay etmeleri toplumda var olan ahlaki açıdan çözülme sorununu yansıtmıştır.

Ahlaki değerler insanların toplumsal hayatından kendi hayatına kadar uzanan yaşantıdadır. Değişen toplumsal değerler ve kültürel unsurlarla zaman içinde ahlakın toplumda yok olduğu ya da yozlaşarak varlığını sürdürdüğü görülür. Aynalar kitabında yer alan *İki Zaman Arasında* Emel hikâyesi de bunun üzerine kurulmuştur. Hikâye Kur'an-ı Kerim okumayı öğrenen kahramanın başından geçen anılar üzerine kurulmuştur. Fikrîye hanım ve kızı Emel Arapça 'ya ve Kuran'a gayet hâkimdir. Bir gün Fikrîye Hanım öğrencisine kızının ders vermesini ister. Emel ise öğrenciye ders verirken cinsel yönden ona yaklaşır. Cinsellik üzerinden ahlaki olgular olan namus, saygı gibi hususlar eserde yansıtılır. Kur'an dersinin Emel tarafından hazza dönüştürülmesi aşağıda verilmiştir:

Parmaklarını parmaklarımın arasında kaydırdı. Elimin üstünü ayasını okşadı, sonra kaldırıp kendi yanağına yasladı. Güzelim, güzelim... diye fısıldıyordu bir yandan. Bunları yapanın, böylesi sevgiyle davrananın Emel abla olduğuna inanmıyordum. (Dölek, 2004: 26-27)

Hikâyede yaşça büyük olan ve öğretmenlik yapan Emel'in ders verdiği öğrencisine yöneliminin farklılaşması üzerinden toplumdaki ahlaki yozlaşma göz önüne serilir. Zira dine gayet hâkim olan birinin bile dinin yasakladığı ve ahlakın aykırı kabul ettiği yönelimde bulunması toplumdaki ahlaki yozlaşmanın yansımasını içerir. Yazar toplumdaki ahlakla dinin bir tutulması zihniyetini eleştirmek amacıyla gayet dindar birinin de ahlak yoksunu olabileceğini Emel karakteriyle sergilemiştir.

Sulhi Dölek toplumun ahlaki değerlerinin günden güne çözülmesini, yozlaşmasını eserlerinde ele aldığı konularda mizahi yöntemle işlemiştir. Zira

Dölek'in yaşadığı dönemde işsizliğin ve geçim derdinin hat safhada olmasından dolayı pek çok insan toplumdaki bu sorunlara gözlerini kapatarak onları yok saymayı tercih etmiştir. *Deprem Yardımları* hikâyesinde ahlaki olarak yardım adı altında kişilerin insanlarla alay edercesine gönderdikleri ürünler sırf yardım edildi denilmesini için yapılmıştır. Oysaki bu yardımlar ahlaki açıdan uygun ve doğru değildir zira hem yardım bekleyenlerin onurlarını kırıcı hem de sağlık açısından onları zor durumda bırakmaktadır. *İyilik Perisi* hikâyesinde de sokak çocuğunu manken olarak kullandıktan sonra işi bitince gönderenlerin yaptıkları da ahlaki açıdan yanlıştır. Çocukla işlerinin bitmesi üzerine alay eder gibi eline para sıkıştırılmasının düşünülmesi de toplumun çoğu şeye artık göz yumduğunun göstergesidir. *Elimizden Geleni Yaptık* hikâyesinde açlıktan bayılan insanın halinden kimsenin anlamaması ve yardımda bulunmaması da ironiyle işlenir. Aç tokun halinden anlamadığı gibi dönemde pek çok açın varlığı görmezden geldiğinin işaretidir. Leke Hikâyesinde fiziksel farklılığından dolayı toplumun insanları ahlaka aykırı şekilde dışlaması ele alınır. *İki Zaman Arasında* hikâyesinde ise dini bilginin ahlaki değerlere sahip olmak için yeterli olmadığını ifade eder. Dölek hikâye ve romanların pek çok açıdan toplumdaki ahlak sorununu işler. Kimi zaman ahlakın salt cinsellikle bağdaştırılmasını kimi zaman sadece dinin ahlak olarak anlaşılmasını eleştirir.

3.1.3 Yolsuzluk

Yolsuzluk, bir görevi bir yetkiyi kötüye kullanma anlamına gelir. (TDK Sözlük, Yolsuzluk Maddesi) Bu kelime servete servet katmak ya da sebepsiz zenginleşmeye yol açan yöntemle yönetici konumunda kimselerin devlet yahut özel de yaptığı kanun dışı işlemleri de kapsar. Aslına bakılırsa yolsuzluk zengin ve mevki sahibi kişilerin yetkilerini çıkarları doğrultusunda kullanarak yaptığı ve zengin fakir arasındaki farkı derinleştiren toplumsal sorundur. Dünya Bankası'na göre yolsuzluk, kamu gücünün özel menfaatler

için kötüye kullanmadır. Buna göre kamu görevlisinin kişisel menfaati için rüşvet istemesi veya kabul etmesi durumunda bir görevin istismar edilmesidir. (Berksoy ve Yıldırım, 2017: 4) Görevlinin yetkilerini çıkarı doğrultusunda kullanması, görevi ifa etmek için rüşveti kabul etmesi ahlaki açıdan doğru değildir. Toplumdaki en büyük sorunlardan biri olan yolsuzluk sebepsiz zenginleşmeye yol açtığı gibi fakirin daha da fakirleşmesine sebep olur. Yolsuzluğun tek şekli yoktur, sosyal hayatın pek çok alanında farklı farklı türlerde yolsuzluklar mevcuttur.

Yolsuzluğun başlıca biçimleri; kamu görevlilerinin aldığı rüşvet, zimmete geçirme, dolandırıcılık, irtikap ve iltimastır. Yolsuzluk, politik ve bürokratik-adli yolsuzluk diye iki şekilde de ayrılabilir. En yüksek siyasi karar vericilerin oluşturduğu yolsuzluk, politik veya büyük yolsuzluk olarak bilinir. Politik yolsuzluk, büyük sözleşmelerde özel menfaatin lehine oluşan getirileri ve politika oluşturmayı etkilemek için ödenen büyük rüşvetleri içerir. Bürokratik ve adli yolsuzluklar, mevcut politikaları uygulamakla görevli bürokratlar ve adli görevlilerin vatandaşlarla günlük etkileşimi sonucunda ortaya çıkan yolsuzluklardır. Kamu görevlilerinin yozlaşmış davranışlarının firmaların ve hane halkının maliyet yapısını etkilediği göz önüne alındığında, ekonomistler uzun süredir yolsuzluğun bir ekonominin performansını nasıl etkilediği konusunda analizler yapmış, özellikle yolsuzluğun büyüme oranını etkilediğini ileri sürmüşlerdir. (Berksoy ve Yıldırım, 2017: 6)

Yolsuzluk toplumun yapılarında çeşitli şekillerde görülür. Ayrıyeten yolsuzluk kavramı ismen kendi çıkarı doğrultusunda kişinin yolunu bulması anlamına da gelir. Bu ifade bazen adam kayırma bazen rüşvet gibi bürokratik bazense siyasilerin yaptığı gibi politik olarak toplumda yer edinir. Yolsuzluğun ayrıca tasnifi de mevcuttur.

Literature, yolsuzluğun üçlü sınıflandırması daha yapılmaktadır. 1-sınırlı (parochial) yolsuzluk; sadece akrabalık, eş-dost vb. bağlarla iktidar sahiplerinin desteğine erişilen durumu ifade eder. 2-piyasa yolsuzluğu; kim olduğu önemli olmaksızın, en çok para ödeyebilecek olanlara tanınan ayrıcalığa dair bir süreçtir. 3-sistemik yolsuzluk; kamuda gücü elinde bulunduranların kendilerine / müşterilere yasadışı fayda aktarmak için kullandıkları siyasi bir olgudur. Yolsuzluğun sınıflandırılması değişik biçimlerde de olsa hepsinde ortak olan nokta, yolsuzluğa taraf olanların maddi / manevi haksız kazançlar sağlamasıdır. (Berksoy ve Yıldırım, 2017: 6-7)

Bütün bir şekilde ele aldığımızda dini ve ahlaki olarak da yolsuzluk bir kimsenin haksız kazancı olarak ifade edebiliriz. Yolsuzluk en küçük kurum olan aileyle başlayarak toplumda genişleyerek büyür. Tıpkı üste belirtildiği gibi sırasıyla aile, akraba, dost ve arkadaş, yakın çevre insanları ve daha sonra uzak çevre gibi bir silsile izler. Yolsuzluğun ne kadar yakını kapsadığı önemli değildir zira amaç ve yöntem aynıdır. Sonuçta yolsuzluk toplumsal ahlaki değerlerin yozlaşmasına yol açarak haksız kazanç sağladığı için sebepsiz zenginleşmeye neden olur. Bu da toplumsal hayatta sorunların ortaya çıkmasına sebebiyet verir. Zira yolsuzluk hangi tür sınıflandırma içinde olursa olsun haksız bir durumda fakir kişilerin hakkını elde edememesine ve kazancını kaybederek ekonomik durumunun daha da kötüleşmesine sebep olur. Çünkü yolsuzluğun bir sınırı olmadığı gibi her zemin ve tabakadan insan dolandırılabilir, rüşvete, iltimasla hakkına ulaşamayabilir.

Sulhi Dölek, romanlarında ve hikâyelerinde yolsuzluğa yer yer değinir. Eserlerinde yolsuzluğu mizah öğeleriyle birleştirerek eleştirel üslupla ele alır. Dölek'in eserlerinde yolsuzluğa özellikle toplumun devlet kademelerinde memuriyet görevinde bulunanların başvurduğu görülür. Çoğunlukla olaylar müdür ve sıradan bir memurun çevresinde verilir. Dölek toplumun kanayan yarasının düzeltilebilmesi için çözümü bulma yoluna girer. Toplumun yerleşen ahlaki sorun teşkil eden yolsuzluk algısının hata olduğu bu sebeple vurgulanır. Yolsuzluğun sosyal mesele haline gelmesini *Geç Başlayan Yargılama*, *Truva Katırı* ve *Kirpi* romanlarında görmek mümkündür. Hepsinde benzer yanlar olduğu gibi farklılık da vardır. Yolsuzluğun farklı çeşitleriyle okuyucunun gözünün önüne serildiği görülür. Romanlarda haksız mal ve kazanç sağlayan müdürlerle birlikte memurlar da yer alır. Bunlar detaylı olarak alt madde başlıklarında değinilecektir.

3.1.3.1. Zimmete Mal veya Para Geçirme

Zimmet kurum ve kuruluşlarda çalışanlara veya para işleri ile uğraşan görevliye imza karşılığı teslim edilen para veya eşya anlamında ele alındığı gibi bir kimsenin yasal olmayan yollardan üzerine para geçirmesi manasına

da gelir. (TDK Güncel Sözlük, Zimmet Maddesi) Kısacası kişinin üzerine zimmetli olan bir şeyin kendi çıkarına göre bunu kullanması zimmeti geçirmedir. Ayrıca hukuki bir terim olarak kullanılır. İslam Ansiklopedisinde kısaca zimmet şöyle aktarılmaktadır:

İnsanın hak ve borçlarının varlık zemini anlamına gelen ve büyük ölçüde modern hukuktaki kişilik kavramına tekabül eden fıkıh terimi. Sözlükte “antlaşma, ahid, taahhüt, altına girme, eman, güvence” gibi anlamlara gelen zimmet. Kuran-ı Kerim’de antlaşma ve antlaşmadan doğam yükümlülük anlamında kullanılmıştır (Kaçar ve Hacıoğlu, 2014: 424)

Zimmet anlaşma karşılığı kişiyle para ya da eşyayı uygun şekilde tutması veya kullanması için yapılan sözleşmedir. Bu sebeple kurum ve kuruluşlarda çalışanların üzerine zimmetli belli şeylerin olduğu görülür. Hem iş etiği hem de ahlaki açıdan bireyin üzerine zimmetlenen şeyleri amacına uygun kullanılması gerekir. Oysaki toplumdaki bazı kişiler üzerine zimmetli olan eşya ya da paraları kendi çıkarları doğrultusunda kullanarak zimmetine geçirir. Böylece sebepsiz zenginleşme söz konusu olur, kurum ya da kuruluşlar zarar eder. Türk ceza hukukunda zimmetin karşılığını daha çok mal üzerinden ele alındığı görülür: “Görevi nedeniyle zilyedliği kendisine devredilmiş olan veya koruma ve gözetimiyle yükümlü olduğu malı kendisinin veya başkasının zimmetine geçiren kamu görevlisi, beş yıldan on iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır...” (İtişgen, 2013:639) Zimmeti kötüye kullanma bir görev veya yetkiyi kendine yönelik kullanma ve gözetme olarak el alınmış suç olarak tarif edilmiştir. Hem fiilen hem hukuken hem de ahlaki açıdan ele alındığında zimmeti usulsüz kullanma doğru bir davranış değildir.

Yazarın ikinci romanı *Geç Başlayan Yargılama*’ da kahramanın Serhan’ın yaşam hikâyesinden hareketle zimmete para geçirme hadisesi işlenir. Romanda yolsuzluk Serhan’ın çalıştığı fabrikanın müdürü tarafından gerçekleştirilir. Müdürün mal varlığının birden yükselmesi yani sebepsiz zenginleşmesi söz konusudur. Romanda sebepsiz zenginleşmesiyle gerçekleşen yolsuzluk müdürün görev ve yetkilerini çıkarı için kullanmasından kaynaklanır. Romanda müdürün zimmete geçirdikleriyle ilgili işçiler arasında geçen diyalog aşağıdaki şekildedir:

...Ah sen buna çalmak mı diyorsun? Genel müdür kendine yazlık ev yaptırdı bu fabrikada. O evi başka nasıl yaptırmış olabilir? Aylığıyla mı? O aylıklardan bir tanesiyle o arsanın bir metrekaresini belki alır. Hafta sonlarında yüklü giden boş dönen kamyonlar. Kerestesinden çimentosuna. Bununla kalsa. Her ihalenin ardından fısır fısır ortaya çıkan yolsuzluk söylentileri... (Dölek, 1993: 6)

Serhan'la çalışma arkadaşı Orhan arasında geçen konuşmada yolsuzluğun aleni şekilde görüldüğü halde ona bir çözüm getirilemediği görülür. Romanda gözle görülecek derece açık olan yolsuzluğun işçiler tarafından engellenemez sadece kabullenilerek görmezden gelinir. Bu sebeple fabrika müdürü zimmetine çeşitli mallar geçirerek haksız kazanç sağlayarak zenginleşmiştir herkes tarafından bilinen yolsuzluk göz ardı edilir ve ona çözüm bulunamaz. Fabrika müdürünün kıdem bakımından işçilerin üstünde yetkileri olmasından dolayı geçim sıkıntısı çeken işçiler işlerini de kaybetmemek için yolsuzluğa göz yummak durumunda kalır. Toplumsal hayatın pek çok yapısında bulunan zimmete para ya da mal geçirme olgusunu yazar işçi-müdür ilişkisinden hareketle işlemiştir.

Aynalar hikâye kitabının içinde yer alan *Yapayalnız Etem'* de yolsuzluk zimmete para geçirme olarak işlenir. Hikâyede Necmettin'in çalışanı Etem onun her işini koşulsuz yapar. Patronla işçinin aralarındaki güven bağının yüksek olmasından dolayı patronun bir gün tatile giderken evini işçisine emanet eder. Etem ise patronun güvenini boşa çıkarır ve evdeki olanları çalar. Yolsuzluk üstüne zimmetlene eşyaya da paranın kişinin kendi çıkarı doğrultusunda kullanmasıdır. Etem'de yazılı olarak üstüne zimmetlenen herhangi bir şey olmada da sözlü olarak ona emanet edilen malları kendi çıkarı doğrultusunda kullanarak yolsuzluğa başvurur. Zimmete para ya da mal geçime hadisesi olayı yapan kişinin zihninde yaşananlar hikâyede şu şekilde anlatılır:

Necmettin Beyi yine saygın, varlıklı ve büyük kalacak; Ertem'se herkesin ve kendinin gözünde büsbütün küçülecek, yokluğa doğru hızla yuvarlanacaktı. Kimi pazarlar izlediği filmlerdeki kötü adamlara benzeyecekti. Hiçbir zaman böyle bir evi, böyle bir yaşamı, böyle odalarda böyle geceliklere bürünerek uyuyan bir karısı ya da kızı olmayacaktı. (Dölek, 2004:81)

Hikâyenin kahramanın Etem yaptığıının suç olduğunu, yaşadığı zorlukları ve bütün bunları kendi yaşamıyla birlikte düşünerek bir nevi iç hesaplaşma yaşar. Toplumsal değerlerdeki çözülme ve yozlaşmanın ileri boyutta olduğunu yansıtan hikâyede emanete hıyanet edildiği görülür. Etem'in yozlaşmış bir toplumun değerlerini yitirmek zorunda kalan bir ferdinden sadece biridir. Zengin ve fakir arasındaki ayrımın gittikçe artması, işçilerin geçim derdinin hat safhada olması değerlerin değerini yitirmesine hikâyede sebep olmuştur. Zira işçi maaşıyla Etem asla böyle bir evin ve eşyaların önünden bile geçemez dolayısıyla kendince sisteme karşı çıkarak onları birkaç günlüğüne kullanır.

Balığın Şarkısı adlı kitapta yer alan *Bari Ucuza Gitmesin* hikâyesinde yazar konu olarak yolsuzluğu işlemiştir. Yazar hikâyede ahlaki bakımdan değerlerine sahip çıkan dürüst, güvenilir ve onurlu bir kişinin üzerinden toplumun yozlaşmasını yansıtır. Hikâyenin kahramanı ahlaki değerlere sahip olan adam yolda para dolu çanta bulur. Dürüst adam arkadaşlarıyla bulunan para üzerine sohbet ettiği onun düşüncesine tepki göstermeleri toplumsal açıdan ahlaki değerlerin yozlaştığını gösterir ve dönemin köhne yapısını yansıtır. Herkes para ile neler yapılır diye düşünürken adam çantayı sahibine teslim eder. Para teslim ettikten sonra rüyasında babasını görür ve babası nasihat olarak aldığı dürüstlüğü bırakması gerektiğini ve vurguncu olmasını dönemin şartlarının bunu gerektirdiğini öğütler. Dürüst adam babasının nasihatine uyararak vergi kaçır, bir süre sonra zengin olur. Ama vergi kaçırmaktan hapse girer böylece hikâye nihayete erer. Dölek mizahi olarak toplumsal değerlerin yozlaşmak durumunda kaldığını işlemiştir. Hikâyede toplumun değerlerinin artık kalmadığı vurgulanarak yozlaşmış toplum yapısı yaratılmıştır. Hikâyede dürüstlük ve yolsuzluk arasındaki uçurumun tenkidi aşağıdaki şekilde ele alınır:

Oğlum, dedi. Artık büyüdün, koca adam oldun. Seni etkileyerek ailenin zor durumda kalmasını istemem. Dünyanın çivisi iyice çıktı. Dürüstlük enayilik oldu. Bundan böyle kararlarını kendin ver. Ben kararımı çoktan verdim baba. Ne yapacaksın? Aile mülkümüzü satışa çıkaracağım. Yani dürüstlüğümüzü.
(Dölek,1990: 77)

Bari Ucuza Gitmesin hikâyesinde yolsuzluk yasal olanı yapmama ve devletten para kaçırma olarak işlenir. Vergi kaçırma ve bundan doğan zenginleşme söz konusudur. Zimmet para geçirme hususu kamudan para vergi kaçırma olarak ele alınmıştır.

Genel olarak yolsuzluğun zimmet para geçirme veya malı kullanma olarak değerlendiren yazar, toplumdaki değerlerin ne derecede yozlaştığını göstererek eleştirel üslupla ele almıştır. Toplumdaki geçim derdinin yüksek olması, işçilerin temel ihtiyaçlarını bile karşılamada güçlük çekmesi, zenginle fakir arasındaki güç dağılımı dengesizliğinden kaynaklanmasından dolayı eserlerdeki kahramanlar ahlaki değerlere önem vermeyerek yolsuzluğa başvurmuştur. Toplumun bozulan yapısının her yanında görülen ahlaki çözülmeyi kimse durduramadığı gibi herkes bir lokma kapma peşine düşer. *Geç Başlayan Yargılama* 'da işçilerin müdürün yolsuzluğunu bildikleri halde etkisiz olmaları ifademizi destekler. *Yapayalnız Etem* ' de işçinin bir daha görme şansı olmayacak olan hayatı kendince kullanması yolsuzluğun farklı bir çeşididir. Bari Ucuza Gitmesin hikâyesinde değerlerine sahip çıkan adamın toplumda küçümsenmesi ve zorla yolsuzluğa sürüklenmesi sosyal hayattaki çözülmeyi yansıtır. Dölek yolsuzluğun toplumun her kademesinde farklı şekillerde var olduğunu eserlerinde yansıtmıştır.

3.1.3.2. Yetkiyi Kötüye Kullanma

Yetki kavramı günlük yaşamda görev anlamında kullanılır. Türk Dil Kurumu ise yetki kavramını bir görevi, bir işi yasaların verdiği imkânlarla göre, belli şartlarla yürütmeyi sağlayan, hak, salahiyet, mezuniyet olarak tanımlar. (TDK Güncel Türkçe Sözlük, Yetki Maddesi) Bir şahsa verilen yetkinin kötüye kullanılması ise makam ve derece sahibi kişinin görevini hakkıyla yerine getirmemesine yol açar. Yetkiyi kötüye kullanma suç teşkil ettiği için Türk Ceza Kanunda da ele alınmıştır:

(1)Kanunda ayrıca suç olarak tanımlanan haller dışında, görevinin gereklerine aykırı hareket etmek suretiyle, kişilerin mağduriyetine veya kamunun zararına neden olan ya da kişilere haksız bir menfaat sağlayan kamu görevlisi, altı aydan iki yıla kadar

hapis cezası ile cezalandırılır. (2) Kanunda ayrıca suç olarak tanımlanan haller dışında, görevinin gereklerini yapmakta ihmal veya gecikme göstererek, kişilerin mağduriyetine veya kamunun zararına neden olan ya da kişilere haksız bir menfaat sağlayan kamu görevlisi, üç aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. (3) İrtikâp suçunu oluşturmadığı takdirde, görevinin gereklerine uygun davranması için veya bu nedenle kişilerden kendisine veya bir başkasına çıkar sağlayan kamu görevlisi, bir yıldan üç yıla kadar hapis ve beş bin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılır... (Üzülmez, 2012: 192)

Genel olarak kanun üzerinden değerlendirirsek yetkiyi kötüye kullanma, verilen yetkiyi kullanmama, gereğini yerine getirmeme ya da kişinin kendi çıkarına göre hareket etmesi, görevini ihmal ederek geciktirmesi gibi birçok şekilde gerçekleşir. Sulhi Dölek toplumdaki aksaklığı sağlayan çeşitli yolsuzlukları eserlerinde ele almıştır. Kişinin görevini ve yetkisini kötüye kullanmasını da *Truva Katırı* adlı romanında işlemiştir. Romanda görevine sıkı sıkıya bağlı olan kişinin yetkilerini kötüye kullanmamak için direnmesine rağmen en sonunda yenilmesi anlatılır. Roman, bürokrat camiasındaki genel anlayışa zıt ve inatçılığıyla ön plana çıkan Sinan karakteri üzerine kurulmuştur. Yazar alegorik bir anlatımla konuyu işlerken Sinan'ın inatçı ve sert davranışlarını 'katır' hayvanına benzeterek aktarır. Halk arasında kullanılan katır inadı deyiminden dolayı Sinan'a katır lakabı verilir zira huysuz, aşırı inatçı ve kurallara fazlasıyla sadıktır. Truva katırı olarak Sinan romanda memurluk hayatında doğru olanı yapmaya gayret eden ve yolsuzluğa karşı durarak maddi gücün kendi kurallarından onu ayırmayacağını temsil eder. Lakin Sinan'ın ailesi ve iş arkadaşları ona destek olmaz dolayısıyla o savaşta tek başınadır. Romanında olay örgüsünü bürokrat olan Sinan Süreyya Bey'in kitabını başlangıçta basmak istemez. Sinan bu tavrıyla yolsuzluk yapıp güç ve para sahibi diye her şey yapabilme hakkını kendinde bulunduran Süreyya'ya karşı durur. Sinan'ın ailesi dâhil olarak herkes olayın içinde yer alarak onun inadını kırmaya çalışır. Süreyya her seferinde Sinan'ı zorlamasına rağmen kitabı basılmaz. Bunun üzerine Süreyya kitabının basımını sağlayabilmek için Sinan'ı eşi dışında birlikte olduğu kadının var olduğu bilgisini kendi çıkarı doğrultusunda kullanır. Süreyya'nın tehditleri karşısında Sinan yolsuzluk yaparak elinde bulundurduğu yetkiyi kötüye kullanır. Bunun sonucu olarak

kitap basılır. Kitap basımında yetkiyi kötüye kullanma yahut geçerli görevi kötüye kullandırma olayı romanda başkahramanın ağzından şöyle aktarılmıştır:

Süreyya Bey yeniden ziyaretime geldiğinde, böyle karamsar ve ürkek bir havadaydım işte. Geleceğinizi güvenceye alacak olan adam karşınızda diye neşeyle şakıdı Süreyya Bey. Teklifim iyice düşündünüz mü? Eskiden, çıkar ilişkilerinde daha incelikli yöntemler kullanıldığını sanırdım: Parolalar, ıssız yerlerde buluşmalarda, fısıltılı konuşmalar, casusluk filmlerindeki gibi bir gizem perdesi altında el değiştiren isimsiz hesap cüzdanları... Oysa bu adam pervasızca geliyor, sekreterimi kandırıp içeri giriyor, bağıra, çağıra geleceğimi güvence altına almaktan söz ediyor.(Dölek, 1991: 109)

Romanda kahramanın iç konuşması üzerinden tehditte maruz kalma ve bu çerçevede yetkiyi kötüye kullanma aktarılmıştır. Romanda Süreyya Beyin kitabının basımı üzerinden iki yolsuzluk tespit edilmektedir. İlk olarak yolsuzluk, müdür olan Sinan Beyin kitap çıkarmasına yönelik kitap basımında yetki kullanması için yapılan hem bireysel hem de toplumsal baskıdır. İkincisi ise basımı zora giren kitabın devamı için yapılan baskıdır. Bu baskısında sebebi Sinan Beyin eşini aldatmasıdır. Romanın sonuna doğru yasak ve gizli ilişkisi ortaya çıkması ve bununla birlikte gelecek olanlar için kitap basılır. Lakin bu bir tehdit sonrası gerçekleşmesi farklı bir yolsuzluk türüdür.

3.1.3.3. İltimas veya Adam Kayırma

İltimas ve adam kayırmayı aynı anlam dağarcığı içinde de değerlendirebiliriz. Anlam olarak iki kelimedede bir ya da birkaç kişinin bir durumu veya kurum içerisindeki mevkiinden dolayı ona/onlara yönelik öncelik tanımamasıdır.

İslam Ansiklopedisi'nde, adam kayırma fıkıh terimi içerisinde değerlendirilmiştir. Kavramı doğru analiz edebilmek amacıyla iltimas kelimesini açmak gerekir. Sözlükte el sürme, dokunma anlamındaki lems

kökünden mastar olup istemek aramak manasına gelen iltimas Türkçe’de haksız yere adam kayırma, birine arka çıkma, ona ayrıcalık tanıma anlamlarında kullanılır. (Bozkurt, 2014: 154) Görüldüğü gibi kişinin veya kişilerin çıkarını sağlama, mevcut düzeni koruma, ailevi ya da yakın çevresinde bulunması çeşitli sebeplerden dolayı haksız yere kollanması, gözetilmesi, destek olunması amacıyla kaydırılmasıdır.

Yolsuzluğun iltimas boyutunda ele alındığı roman *Truva Katırı* ‘dır. Müdüriyete müdür seçilecek yahut atanacaktır. Bütün memurlar kendi aralarında tartışırken ve herkes kendini göreve uygun bulurken atama gerçekleşir. Müdüriyete ansızın biri görevlendirilir. Bu atama müdür yardımcılığı içindir. Şu an görev yapan müdürün yanına bir yardımcı gelir. Faruk Bey dayısı bakan olduğu için her seferinde ondan bahseder ve kuruma müdür olmak için geldiğini belirtir. Bakan akrabasının onu kuruma müdür yapacağını belirtir. Kurumda arkadaşlarına yönelik müdür gibi tavırlar takınır. Müdür olma davası romanda aşağıdaki parçada verilmiştir:

Yakında genel müdürünüz olacağım. Selami Ağabey bu konuda söz vermeseydi, kıytırık bir genel müdür yardımcılığı kabul etmezdim. Hepimiz, yani bütün “kıytırık” genel müdür yardımcıları, yaralı bakışlarla birbirimizi süzdük. Emekli Albay Şakir Bey Selami de kim? Diye sordu. Kim olacak Bakan! Bakanımızın adı Selami değil. Faruk Bey, başını yana eğip beni birkaç saniye inceledikten sonra, siz nereden bileceksiniz, dedi. (Dölek, 1992: 67-68)

Romanda sürüp giden makama gelme savaşında en sonunda müdürün Sinan olmasıyla adam kayırma hem mizahi olarak işlenmiş hem de eleştirilmiştir. Bir kişinin sırf bakan tanıdığı var diye ataması veya göreve gelmesi sosyolojik bir sorundur. Bu adaletsiz tutum ve adam kayırma hususu memuriyet ve müdürlük vasfı ve makamı üstüne kurgulanmıştır. Toplumsal bir örnek teşkil eden bir yolsuzluk yansıtıldığı tespit edilmiştir. Yazar romanda yolsuzluğun bir türü olan adam kayırma hususunu ele almıştır.

İltimasın başka bir durumu veya formu insanın konumu, bulunduğu mevkii, varlıklı veya tanınmış olmasından doğar. Kişinin sahip olduğu vasfı ve adlandırmaları çıkarı ve yararını sağlayacak şekilde kullanması toplumsal yaşam içinde gizli veya açık bir şekilde iltimas yapmasına sebep olur. İltimas sosyolojik temelli sorun olarak Sulhi Dölek’in hikâyelerinde de yer almıştır.

Aynalar kitabı içinde yer alan *Lodos* hikâyesi ünlü bir kişinin bankada yaşadığı olay üzerine kurgulanır. Bir gün ünlü kişi bankaya gider ve kendisinin meşhur ve halk tarafından çok sevilen, tanınan biri olduğunu ifade ederek yetkili kişilerden kendi işini önemsemelerini talep eder. Kimlik belgesinin beklemeden yapılmasını ünlü olduğu için işinin diğer insanlardan daha önemli olduğunu belirterek kurumdan iltimas ister. Kahramanın kimlik çıkarma olayında “siz beni tanımıyor musunuz” şeklinde çalışanla muhatap olması tanınmışlığını üstünlük olarak atfederek bunu çıkarı doğrultusunda kullanmak istemesi adam kayırmayı yansıtır. Olayda bir kişiyi belli özelliklerinden hareketle iltimas talep etmesi söz konusudur. Bu toplumda yaşanan yolsuzluğun farklı türüdür. Yazar hikâyenin sonunda ünlü kişinin ayrıcalıklardan dolayı iltimas talebini karşılatmaz ve onun işini herkes gibi sıra bekleyerek yaptırır böylece toplumsal soruna bir nevi çözüm bulur.

3.1.3.4. Politik Yolsuzluk

Sosyal yaşamda yolsuzluğun pek çok çeşidi vardır. Yolsuzluğun daha çok siyasi kanatta ele alındığı durumlardan biri de hizmet ve oy isteme üzerinden devlette iktidar sahiplerinin halka yönelik tavırlarıdır. Bahsedilen yolsuzluk yönünü seçmene çevirir ve ona yönelik yapılan görev, faaliyet ve eylemlerle ilişkilidir. Coşkun Can Aktan incelemesinde politik hususa dair yolsuzluğu siyasi olarak adlandırarak kapsamını genişletmişse de bizim için politik olarak asıl yolsuzluk şu şekildedir:

...Hizmet kayırmacılığı (iktidarın bütçe kaynaklarını oylarını azamileştirecek seçim bölgelerine aktarması) ve oy ticareti (siyasal partilerin veya milletvekillerinin seçmen tercihlerini saptıracak davranışlarda bulunmaları; örneğin, milletvekillerinin parti değiştirmeleri, siyasal partilerin oy maksimizasyonu için diğer partilerin siyasal söylemini kullanmaları) gibi... (Aktan, 2014:2-3)

Coşkun Aktan'ın bir yönüne dikkat çektiği politik yolsuzluk aslında propaganda üzerinden işleyen bir mekanizmaya sahiptir. Halkın ihtiyacını karşılamaya yönelik sözlerin verilip tutulmaması veya yapılmaması gibi açıklanabilir. Bahsedilen kavram sadece oy temellidir.

Yolsuzluğun politik türünü *Truva Katırı* romanında yazar ele alır. Truva Katırı'nda darbe sonucu başa geçen ve her şeyi düzeltereğini belirten hükümet vaatlerini gerçekleştirmez. Başlangıçta ekonomi düzelecek, rüşvet yok olacak, enflasyon da indirilecek gibi vaatlerle iktidara gelirler. Seçim üzerine kurulu olan romanda bundan dolayı başından sonuna kadar vaatler yer alır. Bunun karşısında halkın talepleri vardır. Burada politik vaatler söylenmiş ve halk tarafından yapılması beklenir. Ancak vaat edilenler yapılmaz. Müdür Sinan Bey'in konuşmalarında ve sohbet ettiklerinden bunu anlar:

Bu parti, yıllar önce çok büyük iddialarla gelmişti iktidara! dedi. Üstat gittikçe coşarak. "Bürokratik engelleri kaldıracak, eskimi mevzuatı değiştirecek, sınırları yıkacak, ekonomiyi canlandıracaklardı. Doğrusu bunların bazılarını da gerçekleştirdiler. Ama ne oldu? Kaş yapalım derken göz çıkardılar. Halk ağzı açık beklerken, bunların yordakçıları ceplerini şişirmeye başladı...(Dölek,1991:195)

Görüldüğü gibi, Sinan'ın sohbetinde arkadaşı dönemde gerçekleşen yolsuzluğun tercümanı mahiyetinde açıklamalarda bulunur. Dönemdeki iktidarın yolsuzluğunun nelere yol açtığını ve nelere zemin hazırladığını ortaya koymuştur. Toplumsal mesele haline gelen politik yolsuzluk hayatın her aşamasında vatandaşlar tarafından hissedilir. Zira verilen vaatlerin yerine getirilmemesi durumunda halk ekonomik, sosyal ve pek çok yönden sorunlarla karşı karşıya kalırken iktidar ve çevresi maddi kazanç sağlayarak kendi işini görür. Bu hem haksız kazanca hem de vatandaşın sömürülmesine sebep olmaktadır.

3.1.3.5. Rüşvet

Yolsuzluğun çeşitli türlerinde biri de rüşvettir. Genel manada rüşvet bir işte yasa dışı olarak yapılması gerekeni daha çabuk, öncelikli olarak yerine getirilmesi için yetkili kişilere haksız yere maddi kazanç veya mal teklif edilmesidir. Rüşvet kimi zaman talep doğrultusunda kimi zaman da teklif olarak gerçekleşir. Talep görevli kişi veya kişiler tarafından yapılırken teklif ise ceza ve suç işleyen kişi veya kişilerin işlerini halletmek için başvurdukları

bir yoldur. İslam Ansiklopedisi' nde ele alınan rüşvet kavramı aşağıda verilmiştir:

Sözlükte başka anlamları yanında haksız menfaat sağlamak için verilen ödül, ücret veya ödenen bedel manasındaki reşv kökünden türeyen rüşvet kelimesi fıkıhta, yetkiyi, görevi, nüfuzu kötüye kullanarak sağlanan gayri meşru menfaati ifade eder. Rüşvet karşılıklı çıkar teminine ve iltimasa dayandığı için musanaa (karşılıklı iyilik yapmak ve muhabat (kayırmak) kelimeleriyle belirtilmiştir. Rüşvet verene Raşi, alana mürteşi, aracılık yapana raiş denir.(Köse, 2014: 304)

Görüldüğü gibi rüşvet diğer yolsuzluk türleri gibi benzer manaya sahiptir. Bundan dolayı yolsuzluğun türlerini bazı durum ve olaylarda iç içe geçmiş şekilde görürüz. Yazarın pek çok eserinde de bahsedilen durum söz konusudur. Bu hususlar belirtilerek değinilecektir. Sulhi Dölek, rüşveti Truva Katırı'nda diğer yolsuzluklar birlikte işler. Romandaki rüşvet teklif olarak kalır, gerçekleşmez. Süreyya Bey kitabını çıkarmak uğruna Sinan'a rüşvet teklifinde bulunur. Lakin adeta kair inatlı olan Sinan teklifi kabul etmez. Bunun yanı sıra romanda dönemde rüşvetin sıkça başvurulan yöntem olduğu dile getirilir. Rüşvetin yaygınlaşarak sosyal hayatta yer alması toplumsal sorunu teşkil eder. Ancak rüşvete yönelik çözüm bulunamaz sadece konuşma ifadeleriyle bahsedilenler kalır. Romanda rüşvet olayı bir villa yani bir mal üzerinden Süreyya Bey ve Sinan Bey arasında yaşanır:

Süreyya Bey'in yanına döndüğümde, kolay lokma olmadığını ona göstermeye kararlıydım. Ayrıca, açıklanması güç bir düşmanlık duyuyordum bu adama. Sözelimi o anda bir kalp krizi geçirse, doktor çağırmadan önce beş on dakika oyalanırdım herhalde. Villalardan birini istiyor musunuz? Diye sordu. Bağlantı yolları bittiğinde, değerleri şimdikininkat kat üstüne çıkacak. Doktor çağırılmazdım. Can çekişini keyifle izlerdim. İnanmıyorum diye bıraktı soluğunu. Sizin durumunuz umutsuz. Bedava versem bile villanın sahibi olamazsınız. (Dölek, 1991: 112)

Romanda villa teklifi rüşvetin açık bir delili olmakla birlikte ret edilmesi başkahraman Sinan'ın rüşvete yönelik tavırlarını ortaya koyar. Romanda görüldüğü gibi bir işin yerine getirilmesi için, yetkili kişinin şahsi

çıkarmını sağlama boyutunda maddi mal veya para kullanılmıştır. Bu yolsuzluğun rüşvet boyutu olarak yazar tarafından işlenmiştir.

Yazarın *Balığın Şarkısı* kitabı içerisinde yer alan *Aracı* adlı hikâyesinde devlet kademlerinde gerçekleşen rüşvet üzerinden yolsuzluk hususu değinilmiş Hikâye bir adamın işinden dolayısıyla devlet dairesine gitmesiyle başlar. Gittiği resmi kurumdaki memur adamın işini yapmaz. Bunun üzerine adam memura rüşvet teklif eder, ama teklifi kabul görmez. Memur işinin yoğunluğunu gerekçe göstererek adama her geldiğinde bir dahaki sefere gelmesini söyler. Ancak adam sonunda memura senin yanında çalışayım, diyerek aracı olmaktadır. Aracılık görevi, memura gelen kişilerin rüşvet işine bakmaktadır. Memur ile gelen kişiler arası bağlantıyı kurmaktadır. Ancak ret alarak yarın gelmesi söylenir. Hem rüşvet hem de devlet kurumunda işlerin nasıl olduğunu anlatılır. Hikâyede rüşvet olayı şöyle cereyan eder:

Doğal olarak rüşvet almaya da çekineceğini anlattım. Ama ben alabilirdim. Övünmek istemiyordum ama epey girgin biri olduğumu neden saklayacaktım? İş sahiplerine her işin tarifesini bildireceğimi, parayı tahsil edebileceğimi, yaptığım aracılık hizmetine karşılık bana uygun bir yüzde vermesinin yeterli olacağını açıkladım. (Dölek,1990: 62)

Hikâyede rüşvet ve rüşvete karşı memurun tutumu alıntı parçadan da hareketle ortaya konulmaktadır. Rüşvetin devletin memurları tarafından alındığı parçada açık bir şekilde olmasa da bir devlet memuruna böyle bir teklif ile gelmesi olanağı düşünüldüğünde rüşvet boyutunu yazar bu denli ortaya koymuştur. Bunun yanı sıra kişinin rüşvet konusunda aracı olabilecek kadar ondan bahsetmesi rüşvetin bir başka boyutudur. Hikâyede ayrıca memur üzerinde geçim derdinden dolayı teklif eden kişi üzerinden de işsizlik ortaya konulur.

3.1.3.6. Dolandırıcılık

Dolandırıcılık, kişiyi aldatarak malını veya parasını alma durumudur. Dolandırıcılık suçu, failin, hileli davranışlarla bir kimseyi aldatarak; aldatılan veya bir başkasının zararına olmak üzere, kendine veya üçüncü bir kişiye,

malvarlığına ilişkin yarar sağlaması şeklinde tanımlanabilir. (Yırtımcı,2010: 5) Dolandırıcılık başka bir ifadeyle kişinin veya kişilerin çeşitli şekillerde kandırılarak malını ya da parasını almaya yönelik kasten yapılan suç unsuru barındıran davranışlardır. Günümüzde dolandırıcılık çok farklı şekilde ve yapılarla yaygın olarak sosyal yaşamda görülür. Türk Ceza kanununda suç kapsamında dolandırıcılığın yeri vardır. Kanunda bir kimseyi kandırabilecek nitelikte hile ve desiseler yaparak hataya düşürüp onun veya başkasının zararına, kendisine veya başkasına haksız menfaat sağlamak olarak ele alınmıştır. (Yırtımcı, 2010: 1) Kısacası bir kişinin haksız olarak kendine menfaat sağlaması ve bunu yaparken de sahtekârca bir yol izlemesi olarak dolandırıcılık açıklanmıştır.

Sulhi Dölek yolsuzluğun pek çok çeşidini eserlerinde mizahi üslupla işlemiştir. Yolsuzluğun bir türü olan dolandırıcılığı ele aldığı romanı ise *Kirpi*' dir. Kirpi Reşat'ın intikamı üzerine kurulu olan yaşam hikâyesi işlenir. Reşat intikam alma mücadelesi esnasında okuyuculara topluma yönelik çeşitli izlenimler sunar. Sosyal yaşamdaki olay ve olgulardan da satır arasında değinilen eserde bankerlerin yaptığı sahtecilik üzerinden yaptıkları vurgunla dolandırıcılık yansıtılmıştır. Bankerlerin ülkede vurgun yaptıktan sonra ülkeden kaçıp gitmelerini anlatır. Böylece dolandırılanlar mağdur konumuna düşmüştür. Borsa ve borsacılık üzerinden dolandırıcılık daha yakından gözler önüne serilir:

Yaşlı kadıncağız kocasının malını mülkünü tam olarak bilmediği için neleri satıp Banker k.'ye yatırdığını henüz öğrenmemişti. Üç avukat aylardır Hacı Onbeş Kamil Bey'in hesaplarını inceliyor ama işin içinden çıkamıyorlardı. Hacer Yenge'ye tek söylenen kaybın çok ama çok büyük olduğuydu. (Dölek,1997: 29-30)

Kirpi Reşat'ın ev sahibine kurduğu tuzak ile dolandırıcılık roman içerisinde parçada verildiği şekilde yer alır. Tuzak sonunda ev sahibi borsa ve banker dolandırıcılığı ile hem batar hem de sağlık sorunları yaşamaya başlar. Olayın içinde romanın başkahramanı olan Reşat'ın da para yatırıp bankerler tarafından dolandırıldığı dile getirilir. Burada hem ev sahibi üzerinde sosyolojik bir sorun olan kiracılığa vurgu vardır hem de yolsuzluğu banka, banker ve borsa üzerinde yazar işlemiştir.

Yazar roman ve hikâyelerinde yolsuzluğu sosyolojik sorunlar ile iç içe işler. Buradaki amaç toplumsal sorunu göstermek ve ona çözüm bulma arzusudur. Dölek toplumsal hayatın içine yedirilmiş olan yolsuzlukları işleyerek onları ortaya döker ve eleştirel üslupla gülmeceyi birleştirerek eserlerinde toplumsal sorunlar can bulur. Kentli yaşama ve o yaşamın getirdiklerine hazır olan yazar toplumsal sorunları her yönüyle işler. Yolsuzluğun bir sosyolojik sorun temelinde geliştiği hikâyelerinden biri de *Vidalar* kitabında yer alan *Bu Kentte Aç Kalınmaz* 'dır. Hikâye iş ve işsizlik üzerine kurulmuştur. Eserde bir adamın işten çıkartılması üzerine yaşadıkları anlatılır. Adam işten çıkarıldıktan sonra sürekli iş arar. Lakin bir türlü bulamaz. Geçinmesi gerektiğinden yavaş yavaş evdeki eşyalarını satmaya başlar fakat bu geçici bir çözümdür. Gün geçtikçe evde eşya kalmaz. Çözümü kiracısı olduğu evi başkasına kiralamakta bulur. Bulduğu çözüm yolsuzluğu da beraberinde getirir. Çünkü kiraladığı evi bir kişiye değil birden fazla kişiye kiralar. Böylece herkesi kandırarak onlardan para toplar. Evi kiraladığını düşünerek para veren her kiracı eve gelir. Sonunda kişiler dolandırıldıklarını anlayınca adamı döver ve polise şikâyet ederler hikâye son bulur:

Bir hafta içinde evi kaç kişiye kiraladım, bilmem. İmzaladığım kira sözleşmelerinden koca bir tomar olmuştu. Paralarsa, ondan da kalın bir tomar. Açgözlü davranmıyor, kim ne verirse alıyordum. (Dölek, 1992: 49)

Hikâyenin temelini oluşturan üç temel sorun söz konusudur: işsizlik, geçim derdi ve yolsuzluk. Yazar toplumsal sorunları iç içe geçirerek birbirleriyle bağlantısı noktasında işlemiştir. Toplumdaki işsizlik sorunu geçim derdine yol açtığına artık hiçbir çözüm bulamayan insanlar dolandırıcılığa yönelmiştir. Hikâyede de adamın işsizlikle başlayan geçim derdini çözmek amacıyla dolandırıcılığa başvurduğu yaşamından kesit anlatılmıştır.

Balığın Şarkısı kitabının içinde yer alan *Şimdi Batmak Moda* adlı hikâyede iş adamının yaptığı dolandırıcılığı doktora itirafıyla yolsuzluk ele alınmıştır. Hikâyenin akışı iş adamının burun operasyonu için doktora gitmesi üzerine orada iş ile sıkıntıları anlatması ile gerçekleşir. İş adamı kendi

şirketini sahte evraklar ve yalan beyanlarla iflas etmiş olarak gösterir. Bu durumda evrakta sahtecilik olarak yolsuzluğun içinde yer alır ayrıca şirketin iflası pek çok kişiyi etkilediği için kişilerin dolandırılmasına neden olur. İş adamının doktora aktardıkları yolsuzluğun delilidir:

...Çok şükür işler iyi. Ama bıktım artık. Biraz batayım da ferahlayayım diyorum. Başını salladı. “Anlıyorum.” dedi. Hileli iflas dümeni... Sonradan milyarlarınız yerken de birileri tepenizde vır vır edip keyfinizi kaçırsın istemiyorsunuz... (Dölek, 1990: 126)

Senet, vurgunculuk, evrakta sahtecilik ve hileli iflas olayı konuşmalar ile ortaya konulur. Bahsedilenlerin hepsi yolsuzluğun dolandırıcılık türü içinde yer alır. İş adamı zenginliğine zenginlik katmak için sahte iflas bayrağını çeker ve bunun üzerinden vurgunculuk yaparak yolsuzluğa başvurur. Evrakta sahtecilikte bir nevi dolandırmadır zira olmayanı gösterme ya da var olanı farklı gösterme formunda olduğu için insanları mağdur eder.

Yolsuzluğun türlerinin iç içe geçtiği bir diğer hikâye *Balığın Şarkısı* kitabının içinde geçen *Afedersin Oğlum* ‘dur. E-5 karayolunun yanında evi olan bir kişinin zenginliğe ulaşma yolları üzerine eser kurulmuştur. Hikâyede baba oğlunun rüyasına girerek ona dürüstlüğe karşı yolsuzluğu öğütler ve tüm insanların bu tarz davranışlarda bulunduğunu vurgular. Toplumda olması gerekenin yani dürüstlüğün değerinin kalmadığı için yolsuzluğu doğal göstererek oğluna benimsetmeye çalışır. Yolsuzluğun dolandırıcılık boyutu hikâyede rüyada baba ve oğul üzerinden işlenir:

İnanmasalar da her ihtimale karşı küçük soruşturma yaparlar. Bu arada, nasıl söylesem, sen de kendini biraz elektrikli bir ortamda bulabilirsin. Anlatabiliyor muyum? Çok iyi anladığımı görünce, bana birtakım ayrıntılı bilgiler verdi. İsimler telefon numaraları, bağlantılar, rüşvet vermede görgü kuralları, iç ve dış mevzuat, vergi ve imar yasalarının bazı özel maddeleri, yerel yönetimlere tanınan yetkiler. (Dölek,1990: 114)

Hikâyede babanın rüyada oğluna yolsuzluğun aşamalarını öğreterek taktiklerini vermesi mizahidir. Bu yollar sırasıyla rüşvet almak, iltimas yapmak, vurgunda bulunmaktır. Adam babasından aldığı taktikleri kullanır ancak en son yakayı ele verir ve içeri atılır. Hikâyede olayın sonu şöyle vuku bulur:

Meğer gelenler mali polistenmiş, Şimdi içerdeyim. En iyi avukatları tuttum ama yararı olmayacak galiba. Bütün mal varlığıma tedbir kondu. Uzmanlar yedi yüz yirmi yıl kadar yatabileceğimi söylüyor. (Dölek, 1990: 115)

Hikâyede yolsuzluğun birkaç türü iç içe geçmiştir. Ama temelde dolandırma ve evrakta sahtecilik vardır. Toplumsal sorun olan yolsuzluk hikâyede rüya ile birlikte başlayarak birtakım olaylar dizini içinde devlet bazlı dolandırmaya dönüşür.

Toplumun her kademesinde görülen ahlaki çözüme hız kat ettiği için Dölek eserlerinde mizahi dille konu olarak onları işler. Sosyal yaşamın güçlüğüne güçlük katan yolsuzluk toplumun her kesimden vatandaşını olumsuz etkiler. Zaten geçim derdi ve kiracılık gibi sorunlarla hayatını idame ettirmeye çalışan işçilerin bir de baş etmesi gereken yolsuzluk türleri söz konusudur. Sulhi Dölek yaşadığı çağa ayna tutabilen yazar olduğu için dönemin en bariz sorunlarından olan politik yolsuzluğun yanı sıra rüşvet, adam kayırma, dolandırma, yetkiyi kötüye kullanma ve zimmetine para geçirme gibi sıklıkla başvurulanlara dem vurarak toplumda onların normalleştirilmesini eserlerinde işler. Bahsedilen yolsuzluklar genellikle devlet kademesindeki memurlar ya da müdürler, iş adamları/ patronlar ya da geçim derdinden kurtulma amaçlı fakir kesim kişiler tarafından yapılır.

3.2. GÖÇ VE KENTLEŞME

Göç kavramı, insanların çeşitli nedenlerle ama temelde daha iyi bir yaşama geçme isteği ile bir yerden başka bir yere (özellikle köyden kente doğru) yerleşmesi olarak tanımlanabilir. Çalışmasını göç üzerine temellendiren Dr. Ali Kurt göçü şöyle açıklar:

Bireylerin, daha iyi hayat şartları, iş imkânları, malî olanaklar, emniyet, istikrar ve çeşitli sosyal imkânlar elde edebilmek arzusu ile serbestçe yer değiştirebilmeleri, serbest göç olarak tanımlanır. Serbest göçler, gönüllü göç olarak da adlandırılmaktadır. (Kurt, 2011:4)

Göç, sebebi ne olursa olsun temelinde toplumda daha iyi sosyal imkânlara kavuşma isteği barındırır. Bu çerçevede göçlerin çoğunlukla sosyal

imkânların yoğunlukta olduğu kentlere yönelik yer değiştirme hareketi olarak değerlendirildiği görülür. Kentlerde gelişen sanayilerle birlikte nüfus *çoğunlukla kentlerde toplanmaya başlamıştır. Kente yönelik yapılan göç beraberinde yoğun nüfustan hareketle sıkıntıları da beraberinde doğurmuştur. Özellikle Türkiye’de 1950’den sonra yaşanan köyden kente göç olayı kentlerde tutunma, yer edinme ve geçinme derdi göç ile birlikte kentleşmenin ortaya çıkardığı sorunları göstermiştir. Sulhi Dölek’in roman ve hikâyelerinde göç ve kentleşme olgusu iç içe geçmiş kavramlar olarak karşımıza çıkar.

Cemal Yalçın’a göre göç, tüm toplumları etkileyen, insanlığın tarihiyle yakından ilgili bir olgudur. İnsanın doğduğu yetiştiği bir mekândan başka bir mekân göçmesi çeşitli zorlukları beraberinde getirir. İnsanlık tarihinde belli dönemlerinde yaşanan göç olgusu (kavimler göçü vb.) doğal afetler, ekonomik darboğazlar, yapısal değişimler, can güvenliği, daha iyi bir hayat beklentisi, macera severlik gibi çeşitli sebeplerden dolayı göçmek zorunda kalırlar. (Yalçın 2004: V) Göçü tetikleyen sebepler genel olarak göçün yönünün kentte doğru olmasını sağlamıştır:

Kırsal bölgelerden şehirlere göçte Nüfus artışı, kullanılan ya da ekilebilen toprakların artık son sınırına ulaşması, toprakların miras yoluyla bölünerek küçülmesi dolayısıyla toprağın ekonomik olarak yetersiz hâle gelmesi gibi —itici faktörlerl, kırsal bölgelerde düşük gelire, onun sonucu olarak da fakirliğe sebep olmuştur. İşte kırsal bölgelerde yaşanan bu sıkıntıların yanında şehirlerde de artan nüfusa cevap verecek istihdam imkânlarının olmaması sebebiyle ortaya çıkan işsizlik sonucunda meydana gelen kırsaldan ve başka şehirlerden İstanbul’a göçler, Türk Romanında da göçün sebepleri olarak işlenmiştir. (Kurt, 2011: 33)

Cemal Yalçın’da bu mesele üzerinde durarak ülkemizdeki kentleşme olgunun temel alınan sebebin kentten kaynaklanmadığını dile getirir. Ana sebep olarak 1950’den başlayarak kırsal alanların makineleşmesi, iş gücünün kente doğru yön bulmasını zorunlu kılmaktadır. Bunun sonucu kent nüfus yoğun bir hızla artarak çeşitli kentsel problemler doğurur. (Yalçın,2010: 227) Göç ile ilişkili olan kentleşme kavramı, ortaya çıkarak insanların göç sonucu başta İstanbul olmak üzere büyük kentlere

yerleşmesi birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Bunların başlarında gecekondulaşma yahut kiracılık, kentlerin nüfuslanması ile birlikte kalabalık yaşama alanı, ekonomik sıkıntılar (geçim derdi, işsizlik) gelir. Kentleşme kavramı çalışmamızda kentleşme olgusu başlığında detaylı olarak ele alınmıştır.

Göç, Sulhi Dölek'in romanlarında özellikle kendine özel bir yer bulur. Hem anne hem baba tarafında göç ile İstanbul'a yerleşmiş ailede yetişmiş olmasında dolayı yazar, göçün getiri ve götürülerinden haberdardır. Bununla birlikte göç olgusunun sonucu diyebileceğimiz kentleşmeyi de İstanbul'da birebir yaşaması hasebiyle iyi bilmektedir. Bu nedenle yazarın romanlarında yer alan kahramanların çoğunun babası İstanbul'a göç etmiş kişiler çizilmiştir.

3.2.1 Kentleşme Olgusu

Kent, modern toplum yapısında birey olma yolunda olan insanın yaşadığı bölge veya yerleşim alanıdır. Kent ve kentli insanı açıklayan pek çok tanım vardır. Kavramların ortaya çıkmasının temelinde köyden kent göç hususunu dikkate almak gerekir. “Kent: toplumsal, siyasal, yönetsel ve ekonomik alanların bütün vatandaşlar için var olduğu yaşam alanıdır.” (Hayta, 2006: 165) Alandan kasıt toprak parçası olup tanım coğrafi ve fiziksel bir boyut içerir. Kentleşme olgusu içerisinde modernleşen mekânlar ve bireysel temelli bir yaşama geçmeye çalışan kişiler yer alır. Değişimin ve dolayısıyla gelişimin hâkim olduğu dünyada insanın yaşadığı mekân başlangıçta olmak üzere pek çok şeyi beraberinde farklılaştırır. Kültürel unsurlar, sosyal yaşamdaki farklılaşmalar gözle görülebilen sosyal hayattaki değişimelerdendir. Aslında değişen ve gelişen bir dünya onunla birlikte gelişim ve değişimi yaşayan insanın yaşadığı mekânı başta olmak üzere birçok insan ve insana dair öge ile unsurların farklılaşma olgusudur. Kentleşme olgusuyla birlikte ele alınan kent kavramı şöyle tanımlanabilir: “Kentler kırsal alanları da içine alarak büyüyen, oturma-çalışma-eğlenme fonksiyonları için bireyin tüm zamanını nasıl geçireceğini planladığı, üretim

ve tüketim öğelerinin gerçekleştiği mekândır.” (Hayta, 2006: 170) Kent belli bir mekân üzerinde insan temelli yaşam idamesi için oluşturulan fonksiyonlu yerlerdir. Modern kentler, modern hayatın kendisini bütün boyutlarıyla ortaya koyduğu en geniş kapsamlı yaşama birimleridir olarak karşımıza çıkar. Bu bağlamda ‘modern kent’ olgusu ‘geleneksel şehir’ kavramıyla karşıtlık ilişkisi içerisinde. Modern kentler geleneksel şehirlerin ruhunu ve onu teşkil eden inanç ve yaşama biçimlerini zedeleyerek kazıya kazıya varlığını idame etmiştir (Andı, 2013: 81) Böylece kendini ortaya koyan kent ve kentleşme değişimin bir nevi yıkıcı dahi olsa doğal sonucu olmuştur.

Türkiye’nin modernleşme ve kentleşme süreci eşzamanlı şekillenmiştir. Türk toplumundaki modern unsurlar batı etkisi ile kendini göstermeye başlar. Özellikle Tanzimat Dönemi’nde başlayan modernleşme açılımları hem edebiyatta hem de sosyal yaşamda görünür hale gelir. Türk toplumunda gerçekleşen değişimler doğal süreç sonucu olarak edebiyata da yansır ve dönemin edebi eserlerinde yer bulur. Bu yansıma kent ve kentleşme olgusunda da rahatlıkla seçilir. Tanzimat Dönemi’ndeki yazılan roman ve hikâyelerde mekân olarak kentin önemli bir anlamı ve derinliği yoktur. Sadece arka fonda tasvirlerde yer alan mekân algısı mevcuttur. Serveti Fünunda da mekân benzer bir anlam taşır. Daha çok şairlerin gündelik hayatlarından içine kaçtıkları mekân yazarlarınsa bazı semtleri Batılılaşma sembolü olarak çizilmiştir. Milli Edebiyat Dönemi ve Cumhuriyet Dönemi edebiyatlarının yaşam merkezi olarak İstanbul dışına çıktığı Anadolu’yu mekân olarak seçtikleri görülür. Cumhuriyet Dönemi Türk edebiyatında 1940’lı yıllara kadar yer yer mekân Anadolu yer yer kent olarak ele alınır. Kişilerin kent yaşamına dönüşüne 1950’li yıllarda başlamasıyla edebiyatında mekânı tekrardan kente döner. Köyden kente göçün yoğunlaşmasıyla toplumsal yapıdaki farklılaşmayı Bekir Hergüner şu şekilde aktarır:

1950’li yıllarda çeşitli sebeplerle fitili ateşlenen yoğun nüfus hareketliliği, 60’lı yıllarda da hızını kesmemiş hem bireyi, hem de toplumsal yapıyı değiştirmeye devam etmiştir. Kırsalın hızla boşalmasına karşılık kentler insan ve konut anlamında hızla dolmaya başlar. Kente gelenlerin sayısı ve bu sayının oluşturduğu sorunlar arttığı ve değiştiği için 1950 kuşağı öykücülerinin Sait Faik etkisiyle başlayan bireye eğilme sürecinde de çeşitlenme artar. Olcay Önertoy, 1960’lı yıllarda toplumsal konuların yanında bireye önem verilmeye başladığını, öykücülerin, çevresiyle

uyum sorunu yaşayanları, yaşanan zaman dilimindeki düzene karşı uyumsuzluğu kendilerine konu edindiklerini söyler. (Hergüner, 2017: 220)

1950’li yılından sonra kent ve kentli insan olgusu Türk toplumuna oturmaya başlamıştır. Bunun bir sonucu olarak da roman ve hikâyelerde kent artık bir dekor, fon, Batılılaşma sembolü olmaktan çıkar. Kent, değişimin ve gelişimin yaşandığı cazibe merkezi olarak kişinin bireyleştiği yaşam alanı halini alır. Sulhi Dölek 1950’li yıllarda çocukluk çağında olduğundan kentleşme evresini erken yaşta görme fırsatı bulmuştur. Bu nedenle Sulhi Dölek, özellikle romanlarında çocukların başkahramanı olduğu veya çocukluk yıllarından bahseden kahramanların yaşam hikâyelerinde kent yaşamı sorunu dikkat çeker. Sulhi Dölek yaşadığı hayat itibariyle kentleşmeyi ve onun beraberinde getirdiği sorunları birebir tecrübe etmiştir. Bunun yanı sıra eserlerini kaleme aldığı 1970 ve 1980’li yıllar kentleşme olgunun Türkiye’de ivme kazandığı döneme denk gelir. Sulhi Dölek, sosyolojik mesele olan kentleşme içinde yaşayarak büyümesinden dolayı bahsedilen sorunları yakından bildiğinden sosyal bazlı gelişmelere hakimdir. Bu sebeple de kentleşme unsurlarına sık sık eserlerinde yer vermiştir. Sulhi Dölek romanları ve hikâyelerinde genel olarak mekân kenttir. Eserlerindeki yapı unsurlarından olan mekân ise kentleşmenin en hızlı yaşandığı ve Türkiye’nin en kalabalık şehri İstanbul’dur. Öncelikle romanlarını ele alırsak kahramanlarının İstanbullu memur ya da iş arayan okumuş insan profilinde olduğu görülür. Bahsedilen kahramanlar kentli insanlardır ve çoğunlukla evli, çocuklu, kiracı, maaşı ile zar zor geçinen ya da işsizdirler. Bu sebeple eserlerde kahramanların bazen ismine yer verilmez kahramanlar özellikleriyle (kiracı, işçi gibi) ön plana çıkarılırlar.

Bu açıdan bakıldığında Dölek’in romanlarda toplumu, aile hayatını ve onun dâhilindeki sorunlarla örülmüş bir yapının varlığı söz konusudur. Feridun Andaç, yazarın kenti ve kentli insanı ele alışıyla ilgili tespiti şöyledir:

Değişim, Çözülme, toplumdaki kirlenme/yozaşma, yabancılaşma Dölek’in anlatı dünyasının belirgin izlekleri olarak öne çıktı. Kentin topografyasını gören bir gözün, kavrayışlı bir bakışın anlatımcısı olarak çizdi. Kuşkusuz, Dölek’in çıkış noktası insani durumlar, bu durumlarla ortaya çıkan olayların seyrine bakıştır. Anlattığı, bir bakıma da Sait Faik ve Orhan Kemal’vari bir duruşla gerçekliklerini

dile getirdiği “küçük insan”ın kentteki serüveni, her yanıyla onun gözlemine ağdı. Yer yer gülümseten bakışı, yaşadıkları dram karşısında hayata tutunma çabasındaki insanların iç dünyalarını sergilemede göz doldurur. (Andaç, 2016: 299-300)

Andaç, genel olarak yazarların içinde olduğu toplumu mercek altına aldığı tespitinde bulunur. Sulhi Dölek de bu tespite değer yazarların başında gelmektedir. İstanbul’daki zorlu yaşam, kent olgusu ile doğan kira derdi, insanların kentleşmeye doğru giden yaşamı onun da dahil olduğu bir süreçtir. Kısacası o kent yaşamını, kentleşmeyi ve kentli insanını hem içten bir gözle hem de dışarıdan bir gözlemci gibi seyrederek roman ve hikâyelerinde ele almıştır. Romanlarda aile dışı bir ilişki yaşamaya hazır olan ancak bunu yapamayan kahramanları da vardır. Bunu en iyi yansıtan *Kiracı* romanının kahramanı Kerim’dir. Çünkü iş arkadaşı Sühan’a ilgi duyar. Hatta bu olay ileri gitse de mütevazı bir aile babası olan Kerim bunu yapamaz. Bunun bir sebebi de kiracı olmasıdır. Çünkü kiracı olma hasebiyle Sühandan’ı hak etmediğini düşünür. Yani hem bireysel hem de toplumsal olgular eserde iç içedir.

Feridun Andaç, Sulhi Dölek’in romanlarını okumuş biri olarak romanda gördüğu kent ve kentleşmeyi şöyle izah eder:

“Değişim, çözülme, toplumdaki kirlenme/yozlaşma, yabancılaşma Dölek’in anlatı dünyasının belirgin izlekleri olarak öne çıktı. Kentin bu topografyasını gören bir gözün, kavrayışlı bir bakışın anlatımcısı olarak çizdi. Kuşkusuz, Dölek’in çıkış noktası insani durumlar, bu durumlarla ortaya çıkan olayların seyrine bakıştır. Anlattığı, bir bakıma da Sait Faik ve Orhan Kemal’vari bir duruşla gerçekliklerini dile getirdiği “küçük insan”ın kentteki serüveni, her yanıyla onun gözlemevi ağdı.” (Andaç, 2016: 299)

Feridun Andaç’ın da dediği gibi Sulhi Dölek’in romanlarında bir küçük insan söz konusudur. Ancak bu insan kentleşmeyi yaşamış ve artık kentli insanın sorunlarını bilen birey haline gelmiştir. Sulhi Dölek romanlarında ve hikâyelerinde kentleşmeyi ana mesele yapmaz yahut yapamaz. Çünkü kendi iç benliği buna engel olur. Kentleşmeyi eserlerinde kısa kesitlerle belirtir. Genel olarak değindiği kentli insan tipidir. Bunu anlatırken de daha çok ekonomik sorunlar üzerinden ele alır. Kenti ve kentleşmeyi bazı romanlarında gecekondü oluşumları ile birlikte almış, kimi

zaman apartmanlaşma ve apartman yaşamı ile insanın dünyasının nasıl değiştiğini farklı bakış açılarıyla işlemiştir.

Sulhi Dölek'in ilk romanı *Korugan'da* Vedat adlı çocuğun mahalle hayatı ve onun gizli koruyucusu olan korugan aleti ile olan ilişkisi ile çocuksu bakış açısıyla işlenmiş bir romandır.

Vedat maceracı bir ruha sahip meraklı, çok gezen bir çocuk karakterdir. Mahalle ve sokaklarda dolaşarak kentli yaşamın olgularını ve oluşumlarını tanıtır. Dölek'in anlatımıyla bir gün okuyucu kendisini roman içinde bakkalda, bir gün havaalanında ve bir başka gün fabrikada bulur. Lakin kentli yaşam olayları içerisinde sorunlar ele alınmaz. Sorundan ziyade kentli yaşamın belirtileri, olguları vardır. Romanda sorun olarak yer alan tek bulgu mahalledeki bir teyzenin arsasını satıp apartman yapılması için mühendislerle konuşması yer alır. Teyzenin mühendislerle konuşma gerçekleştirdiği esnada Vedat koruganı ile teyzeyi kurtarır. Kısacası kentin bir mahallesinde gerçekleşecek değişim çocuğun gözünden sorun olarak yansıtılır. Apartman bir kentleşme olgusudur. Romanda apartmana karşı olan Vedat'ın, teyzenin evini korugan ile savunması değişim olgusu olan kentleşmeye yönelik bakış açısını yansıtır.

Kiracı romanı kent yaşamında en büyük sorun olan ev bulma ve kiracılık olgusu üzerine kurulmuştur. Romanın başkahramanı olan Kerim Kocaman pek çok ev değiştirmiş kiracı tipiyle çizilir. Roman kahramanı Kerim'in genel profili devlet memuru, evli ve çocuklu kentli bireydir. Romanda mekân ise İstanbul kentidir. İstanbul'un 1970'li yıllarını yansıtan roman, kentin çeşitli problemlerini de yansıtır. Bu problemlerin başında konut, geçim derdi gelmektedir. Memur olmasına rağmen ev sahibi olması imkânsız olan Kerim'in kiracılık yaşamı ve ev sahipleriyle yaptığı çekişmeler işlenmiştir. Romanda kentli insanın bu soruna çözüm olarak hayatına son verdiği görülür. Bir toplu konut açılışına gelen başbakanın karşısında gerçekleşen intihar, sorunun büyüklüğüne kanıttır. Ömrü kiracı olarak geçen Kerim'in yaşamı, geçim sıkıntısı ile son bulur. Kentleşmenin beraberinde ortaya çıkardığı sorunlar eserde ele alınmıştır. Kentleşmenin hız kazanmasıyla birlikte kentlerde ev ihtiyacı sorun haline gelmiştir.

Berberinde ev sahibi, kiracılık kavramlarını meydana getirmiştir. Romanda kent yaşamı ve kentli insan olgusunu izlekler üzerinden veren bir başka boyut ise Kerim'in eşinin akrabalarının İstanbul'a gelmesiyle gerçekleşir. Malatya'da öğretmen olan akrabaları tayin dolasıyla gelir. Ancak İstanbul'da memur maaşıyla değil ev sahibi olmak kiracı bile olmanın zor olduğunu görerek tekrar tayin isteyerek geri dönmek zorunda kalırlar. Bu aslında kent yaşamından kaçmadır. Kerim ise o kent hayatıyla iç içe yaşar. Hatta boğuşur ve en sonun canını feda eder.

Kenti ve kent insanının yaşamını ele alan diğer bir roman ise *Teslim Ol Küçük*' tür. Roman Ali Özer'in geçmişe dönüşleriyle ve içsel anlatışlarıyla kurgulanmıştır. Romanın kahramanının geriye dönüşlerinde çocukluk yılları üzerinden kent yaşamı ve kentleşme olgusu yansıtılır. Romanın kahramanı Ali çocukluk döneminde kentte ev bulma sıkıntısı, gecekondulaşma ve göç sorunlarının içinde büyür. Ali'nin babası zamanında çalışmak için İstanbul'a gelmiş işçidir. Kent hayatıyla ilk kez karşılaşan kahraman kendisi gibi birçok kişiyle aynı kent yaşamından kaynaklanan sorunları yaşar. Romanda kent İstanbul'dur ve kentleşme olgusu göç, gecekondulu ve kira sorunları üzerinden verilir. Ali çocukken kiracılık sorunları ve geçim derdiyle büyümüştür. Ali'nin kiracılık ve geçim derdiyle boğuşan babası sonunda gecekondulu dikerek çözümünü bulur. Kentleşmenin ortaya çıkardığı sorunlardan olan göç ve gecekondulu olayı romanda şöyle aktarılır:

Okul tatiliyle birlikte hem Cavidan'ın dırdırından kurtulmak hem de inşaatımızı yakından izleyebilmek için, oradan bir gecekonduya taşındık. Böylece, şehrin göbeğinden ilk kez uzaklaşıp, babamın deyişleriyle köylülere, fabrika işçilerine, işportacılara ve minibüsçülere komşu olduk. (Dölek, 1995: 123)

Görüldüğü gibi romandan verilen parçada köyden kente göç olgusu ve kentleşme dâhilinde çarpık yapılaşma ele alınmıştır. Gecekondulu ve gecekondulaşmaya yazar burada değinmiştir. Kentin yapısının gecekondulaşmayla yerleşim olarak nasıl bir dağılım içinde olduğu mesleklerle yansıtılmıştır. Gecekondulaşma, kentte yaşanan kiracılık sorunları, geçim derdi ve yoğun göç sonucunda gerçekleşmiştir. Sulhi Dölek özellikle 1950'li ve 1960'lı yıllar arasında yaşanan köyden kente doğru göçün meydana çıkardığı kentleşme sorununu ele almıştır.

Romanlarının yanı sıra dört hikâye kitabı da bulunan yazar *Balığın Şarkısı* kitabında kent olgusuna yirmi yedi hikâyeden üçünde değinmiştir. Kent sorunlarının değinildiği hikâyelerden ilki *Sudan Bir Öyküsü*'dür. Hikâyenin konusu apartmana fazla gelen su faturasından hareketle yöneticinin kara mizah öğeleriyle dolu tasarruf adı altında bazı tedbirler alması oluşturur. Tasarruf gerekçesiyle sular az miktarda açılır veya vanalar tamamen kapatılarak apartman sakinlerin duş dahi almasına izin verilmez. Ama bu böyle devam edemez herkes mağdur olur. Apartman sakinleri durumdan şikâyetçi olarak su vanalarının açılmasını yöneticiden talep ederler ama istekleri kabul görmez. Ay sonunda faturanın daha da kabarık gelmesi olayın komik ve mizahi yönünü oluşturur. Bahsedilen olayın kent hayatının ortaya çıkardığı apartmanda geçmesi manidardır. Su faturası üzerinden kent yaşamının zorunlu hale getirdiği toplu yaşamlar üzerinden kentleşme sorunu işlenmiştir.

Kent ve kentleşme olgusuna değinen bir diğer hikâyeye ise *Alegori Örgütü*'dür. Apartman üzerinden kentleşme olgusunun yansıtıldığı hikâyede olay yasaklar üzerine kurulu düzene sahip olan yöneticiyle kurgulanmıştır. Yönetici apartman sakinlerine insanın gizli hayatını bile ele alan yasaklar koyar. Zamanla mizahi bir hale gelen yasaklar apartman sakinlerinin kavgası sonucu karakolda biter. Kentleşme olgusunun sonucu olan insanın toplu yaşama biçimi eserde ele alınmıştır. Apartman belli kurallar ve düzen çevresinde toplu yaşamın sürdürüldüğü insanların birbirinden habersiz yaşadığı kentleşmenin doğurduğu yaşam biçimidir. Bunun sonucunda ortaya çıkan birey kent yaşamında hayata uyum sağlamaya çalışır ve kentleşmenin ortaya çıkardığı sorunlarla boğuşur. Hikâyede kentli yaşamın farklı yönleri ele alınmıştır.

Son olarak kentleşme sorunu, *Damda Akıllı Var* hikâyesinde yer alır. Hikâye gecekonduda ve çarpık kentleşme sorunun sonucu olarak ev yıkımı ile başlar. Gecekonduda yaşayan ailenin babası gecekondunun damına çıkar ve yıkımı engellemeye çalışır. Evin reisi türlü konuşmalarla ikna edilir ve aşağı indirilir. İndiği ev ise ekiplerce yıkılır. Lakin bir şekilde evin reisi gecekonduda yaşamının sıkıntısını dile getirdiği için televizyona çıkmış ve evsiz barksız

kaldığından meşhur olarak gündem yaratmıştır. Bundan sonra eşinden dayak yiyen kadınlar, emekli maaşı az gelen yaşlılar, paraları çalınan işçiler gibi derdi olan herkes dama çıkmaya başlar. Anlaşılacağı üzere dam halkın sorununu aktarma yeri olmuştur. Dama akıllı biri çıkar ve o kendini atar böylece hikâye son bulur. Hikâye kent yaşamının önemli bir sorunu olan gecekondulaşmaya mizahi üslupla değinmiştir.

Köyden kente yönelik yapılan yoğun göçler zamanla kentleşmeyi ve beraberindeki sorunların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Özellikle 60'lı yıllardan itibaren köyde yaşam sürenlerin daha iyi kazanç, yaşam imkânları için büyük kentlere gitmeleri beraberinde yeni kavramların oluşmasına sebep olmuştur. Kent yaşamında günden güne artan nüfus için ev bulma sorun haline gelmeye başlar. Kent nüfusunun artışına oranla ev sayısı yetersiz kaldığı için apartman daireleri yeni yaşam biçimi olarak alternatifler sunar. Elbette köydeki ya da mahalledeki tekli ev yaşamından toplu yaşama geçilmesi insanlar için yeni sorunları da beraberinde getirmiştir. Apartman olgusuyla birlikte yönetici, kurallar gibi farklı kavramlarda ortaya çıkmıştır. Yine apartmana gücü yetmeyen kiracılıkla yaşamını idame ettirenlerin yanı sıra gecekondulaşmada ortaya çıkmıştır. Kent nüfusunun artışına oranla kira ödemek istemeyen bazı kesim vatandaşlarda kaçak yapılaşmaya gitmiştir bu da elbette farklı sorunları doğurmuştur. Kısacası Dölek romanlarında mekân olarak İstanbul kentini esas almıştır. Kentleşmenin beraberinde getirdiği sorunlarıysa satır aralarına eserlerinde yer vermiştir.

3.3. TEKNOLOJİ VE İNSAN

İnsanoğlunun yaratılışından itibaren gelişim ve değişim hayatında yer edinmiştir. Bu gelişim unsurlarından bir tanesi ve belki de en önemlisi de teknolojiye gerçekleşmiştir. Zaman geçtikçe teknoloji insan için gelişim ve değişimin ana merkezine yerleşmiştir. Teknoloji kelimesi sözlükte: Bir sanayi dalı ile ilgili yapım yöntemlerini, kullanılan araç, gereç ve aletleri, bunların kullanım biçimlerini kapsayan uygulama bilgisi, uygulayım bilimi olarak tanımlanmaktadır. (TDK Güncel Sözlük, Teknoloji Maddesi) Genellikle

insanlar teknoloji kavramını yaşamında kolaylık sağlayan, iletişimini kolaylaştıran, zaman geçirmesinde etkili bir alan olarak değerlendirir. İnsan yaşamına sağladığı kolaylıkların başında ev araç ve gereçleri gelir. Bunun yanında bir de insanın iletişim ve eğlence hayatını şekillendiren sosyal medya, televizyon gibi araçlar da vardır. Özellikle televizyon film, dizi, belli eğlence ve yarışma programlarıyla insanı kendine bağlayan bir vasıta görevi görmektedir.

Teknoloji ve insan arasında sıkı bir bağ oluşmuştur. Bu bağ insanoğluna hem olumlu hem de olumsuzluklara sebebiyet oluşturur:

Yaşadığı teknolojik dünya insanı ve yaşamını sadece olumlu anlamda etkilememekte, teknoloji olumsuz yönleri ile eleştiri konusu da olmaktadır. Üretim hızı ilerlemesi ile teknolojinin üstünlüklerinden yararlanan insanın monoton bir yaşam içine girmesi, duygusallığından uzaklaşması, sosyal yaşamdan kopması ve toplumun değer verdiği çoğu şeyin önemini yitirmeye başlaması teknolojinin olumsuzlukları konusunda getirilen eleştiriler arasında yer almaktadır. Ürün, süreç, bilgi, amaç ve anlam boyutlarıyla yaşamın her alanında kendini gösteren teknoloji; sağladığı kolaylıklarla birlikte birtakım kaygı ve tehlikeleri barındırmaktadır. İnsan tarafından oluşturulan teknoloji icat eden kişilerin bakış açısını ve kültürünü de yansıtmaktadır. (Yiğit, Çengelci, Karaduman, 2013:79)

Parçadan anlaşıldığı gibi teknoloji, insan hayatında doğrudan tesir eden, önemli bir yer kaplayan bir araçken zaman içerisine insanını bir uzvu kıvamına gelmiştir. Elbette bu değişim kişinin dünyayı algılayış biçiminin değişmesine yol açmıştır. Sonuç olarak gündelik yaşamda teknolojik aletlere bağlı yahut bağımlı halde gelinmiştir. Bütün bunların doğal bir sonucu olarak insanın yaşam alanı daralmakta ve daha az çalışan, gezen bir insan profili ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte herkes televizyon, telefon gibi araçlara rahatlıkla ulaşabilmektedir. Bu imkân ise insanları araştırmayan, sorgulamayan ve hatta düşünmeyen bir bireye dönüştürmüştür. Sulhi Dölek, romanlarında teknolojik gelişmelere de yer verir. Teknolojiyi ele alışı ise hikâye kitabında tenkite dayalı olarak işlenmiştir. *Habis'in Serüvenleri'* nde hikâyesinde detaylı olarak insan ve teknoloji arasındaki bağ, teknolojinin insanı düşürdüğü durum ve teknolojinin hayatımızdaki yeri hem güldürücü hem de üzücü biçimde sonuçları ile anlatılmıştır. Toplumun belli kaidelerine uymayan, ailesi tarafından hor görülerek dışlanan Habis Yozyürek boş işlerle

uğraşır ve sürekli işe girip çıkar. Toplumda ciddi bir sorun haline gelen işsizlikten dolayı Habis küçük bir bakkala, markete, fabrikaya işe girer hatta televizyon programlarına kadar işe girer ama bir türlü işlerinde kalıcı olamaz. Ayrıldığı işlerde de Habis'in kurgusu üzerinden hikâyede sistemselsel bir eleştiri söz konusudur. Eserde Habis'in teknoloji ile macerası televizyonla başlar. Televizyonda daha önce iki kez ilginç ve tesadüfi şekilde çıkan Habis, bu sefer Aptallar Yarışıyor adlı bir programda çıkacaktır. Yarışmanın amacı katılımcıların aptal olduğunu kanıtlamaktır. Akıllılık ve aptallık arasında farkı televizyon üzerinden ortaya koyan hikâyede insanla televizyon programlarının arasındaki ilişkiye yer verilir. Programa katılan yarışmacıların türlü hedefleri vardır. Kimi ünlü olmak, kimi para kazanmak, kimisi de Habis gibi o ekranlara çıkma heyecanını tatmak için oradadır. Bir yarışmacının sözleri televizyon ve insan arasındaki ilişkiyi ortaya koyar:

Bir başka aday, epeyce mürekkep yalamışa benzeyen gözlüklü bir aptaldı. “Biz aptal değiliz efendim” deyip duruyordu. “Sadece yoğun bir medya bombardımanı ile aptallaştırıyoruz. Zaten her şeyden önce aptallığın tanımını yapmak gerek. Nedir aptallığın gerçeğe en yakın tanımı? Ne istediğini bilmemek mi? Bindiğin dalı kesmek mi?” Yanında oturan genç kız omuzlarını silkti ve pembe diziler seyretmekten pembeleşmiş gözlerini kırıştırdı. Kimseden yanıt gelmeyince gözlüklü adam derin mutsuzluğa gömüldü. “Her şey çok aptalca,” diye mırıldandı. Habis tam onun da kazanma şansının çok yüksek olduğunu düşünüyordu ki gözlüklü adam kuşkuyla çevresine bakıp adayları saydı. “Bir dakika beyler,” dedi. “Kandırıldık galiba. Bıyıklı arkadaşın dediği gibi, yine hakkımız yeniyor. Sekiz finalist olacağı söylenmişti, oysa burada on kişi var.” Bu sözler üzerine, kapının yanında oturan yeşil ceketli adam ayağa kalkarak kendisinin program görevlilerinden biri olduğunu açıkladı. “Bu yeterli değil” dedi gözlüklü. “Ondan bir çıkarsa dokuz kalır. Yine bir kişi fazla.” “Çok doğru,” dedi yeşil ceketli. O fazlalık da sizsiniz. Kendinizi ele verdiniz. (Dölek, 1997: 33-34)

Görüldüğü gibi televizyonda yayınlananların insanları aptallaştırması eleştirilerek program saçmalık üzerine kurulmuştur. İsmi ise televizyon karşısında insanın düştüğü durumun eleştirisel bir tanımı olarak dikkat çeker. Programının isminin durumu ortaya koyar. Televizyon insanları kendine çekerek onları kendine bağlı canlı ama yapay bir nesneye dönüştürmüş ve aptallaştırmıştır. Pembe dizi izleyen kızın artık gözlerinde her yer pempembe olur. Çünkü o artık dizilerle yaşayan bir varlık haline gelmiştir. Aslında zevk

olarak izlenen televizyon insanı kendine ait bir parça haline getirerek köle vaziyetine koymuştur. Teknolojinin bize sunduğu önemli bir gelişme televizyondur. Onunla her haberi, gelişmeyi anında izler, film ve dizi izleyerek keyifli vakitler geçiririz. Ama aslında yavaş yavaş bizi ele geçiren bir zehir gibidir. Bu zehir kendisi olup onsuz yapamayan bir insan haline dönen toplum onunla birlikte aptallaşır.

Hikâyede tenkit aptallar yarışıyor programı ile bitmez, bir toplumsal sorun olarak aptallaşma işlenir. Hikâyenin kahramanı Habis'in yaşadığı maceralar arasında yarışmadan sonra televizyon yorumcusu olması da dikkate değerdir. Zira Habis katıldığı programda insanları kendin çekerek izlenmeyi arttırdığından yorum programı yayın hayatına girer. Hikâyenin bu kısmında kendine özgü yorumlarla televizyon izleyen kesimi aptallaştığına inandıran Habis, en sonunda işten kovulur. İletişim alanlarının insanı akılsızlaştırdığını söylemesi Habis'in sonu olur. Çünkü televizyon, yayınları ve özellikle reklamlarla bunu yaparak para kazanır bu sebeple Habis'in insanları uyandırması istenmez. Lakin Habis Yozyürek, izlenmek amaçlı değil insanın düştüğü vahim durumu anlatmak için program yapar. Habis'in televizyon ve onun insana yaptıklarını eleştirel bir dille şöyle ifade eder:

Alık alık ne bakıyorsunuz öyle ekrana? Kaçan büyük fırsatın ne olduğundan bile habersizsiniz Türklerin aptal olup olmadığını değil; neden, nasıl, kimler tarafından aptallaştırıldığı tartışmalıydı. Çünkü, baylar ve bayanlar, yeryüzünde aptal toplum yoktur, aptallaştırılmış toplumlar vardır. Şimdi, kendinizi sorgulamanızı istiyorum. Bir: gerçekten aptal olmadığınızı sorun kendinize. Ve iki: Kimin tarafından aptallaştırıldığınızı sorun. Anladınız mı şaşkınlık? Bu akşamlık bu kadar. Yarın kaldığımız yerden sürdüreceğiz. Şimdilik hoşçakalın ey habenneka sürüsü. Kameranın kırmızı ışığı söndü. Monitörde Habis'in görüntüsü silinip Kanal 11 logosu göründü. Ardından, aptalları daha da aptallaştıracak bir dizi reklam yayına girdi (Dölek, 1997: 65)

Habis'in televizyonda yaptığı konuşmasının asıl sebebi toplumu bilinçlendirme gayesidir. Onun davranışları toplumu, aptal eden yayınlar, reklamlara karşı bir anlamda tepkidir. Eserde toplumun bu şekilde uyutulduğunu, düşünme yerine uyuşuk televizyona bağımlı, köle gibi bir insan profili yaratılması mizahla birleştirilerek anlatılmıştır. Buna karşı duran Habis ise yozlaştırılmaya çalışılan insanların ilk önce beynine sonra

kalplerine dokunmak ister. Kanalın patronundan uyarılar almasına rağmen Habis düşüncelerini yaymaya devam etmiştir. Habis benzer söylemlere devam eder, bu da hikâyede şöyle yer alır:

Çanak antenlerin süslediği dünyamızı cehenneme çevirmenin daha kestirme bir yolu olabilir mi? Hepimizden, hatta tepemizde dönüp duran iletişim uydularından bile daha yukarıda bir yerlerde bulunduğu kesin olan yüce varlığın o güçlü vericilerinden yaydığı dalgaları yüreklerimizin derinliklerinde duymaktan başka çaremiz var mı? (Dölek, 1997: 71)

Teknolojiyle kurulu sanal dünyanın insanlara yönelik algısını eleştiren Habis, gerçek dünyaya dönmenin zamanı geldiğini belirtir. Eleştirel bir üslupla manevi duygulara insanların yönelmesinin zamanının geldiğini dile getirmiştir. Sulhi Dölek, teknolojiyle beraber gelen değişimin insan yaşamına olan olumsuz etkisini eserinde işlemiştir. Teknolojinin insan hayatına verdiği zararı ve zarar sonucunda insanın düştüğü gülünç durumu eleştirel bir dille hikâyede ele almıştır. Teknolojinin insan hayatının nasıl bir parçası olduğu televizyon üzerinde gözler önüne serilmiştir. Televizyonun bireyin bir sorunu olarak zamanla büyüyerek toplumsal bir mesele olması ele alınmıştır. Zira televizyonla uyuşturulan insanlar zamanla aptallaşır ve sorgulamanın olmadığı topluma dönüşür.

SONUÇ

Cumhuriyet dönemi yazarlarından 1970’li yıllarda Türk edebiyatında adını sıkça duyuran yazar Sulhi Dölek, öz yaşam öyküsünde belleğinde kalıcı yer edinen dönemin sosyal olaylarına, sorunlarına eserlerinde sıkça yer vermiştir. Yazar, kendi deneyimlerinin yanı sıra yaşadığı dönemdeki tanık olduğu sosyal olayları ve meseleleri zihinsel süzgecinden geçirerek mizahi bir üslupla eserlerinde işlemiştir. Dölek, hayatının büyük bir çoğunluğunu İstanbul’da sürdürdüğünden eserlerindeki mekânlarda onunla sınırlanmıştır. Bu sebeptendir ki yazar dönemin sosyal meselelerini yazdığı çeşitli türdeki eserlerinde İstanbul şehri üzerinden yansıtmıştır.

Çalışmamızda Sulhi Dölek’in roman ve hikâyeleri esas alınarak yazarın sosyal meseleleri işleyişi irdelenmiş ve böylece onların ortak yapısı çıkarılmaya çalışılmıştır. İncelememiz temelde üç bölümden müteşekkildir. Birinci bölümde Sulhi Dölek’in hayatı ve eserleri ele alınarak çalışmamıza zemin hazırlanmak amaçlanmıştır. Zira deneyimlerini eserlerine çeşitli şekillerde yansıtan yazarın hayatını, edebi kişiliğini, eserlerini bilmeden romanlarını ve hikâyelerini doğru analiz etmek mümkün olmayacaktır. Dölek’in hayat hikâyesi yazdığı eserlerdeki kahramanlarıkiyle birebir örtüşür. O da kahramanları gibi sosyal sorunlarla baş etmeye çalışmış bir kiracı, geçim derdine kafa tutmaya çalışan aile bireyi ve yerine göre de bir işsiz olmuştur. Bu sebeple yazarın yaşamından hareketle eserlerinde ele aldığı tipler, onların yaşam biçimleri, hayatla mücadelesinin olduğu noktalar benzediği için yazar bu sorunları güldürü unsuru temelli içtenlikle işlemiştir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde yazarın roman ve hikâyelerinde insanı en çok etkileyen ekonomik meselelerin toplumsal yaşamda oluşturduğu sorunlar incelenmiştir. Bölümde yazarında bilhassa eserlerinde üzerinde durduğu sosyal sorun haline gelen kiracılık ele alınmıştır. 1970’li yıllarda köyden kente doğru yoğun göç hareketlerinin beraberinde kentteki nüfusun artmasıyla konut sıkıntısı sosyal sorun olarak ortaya çıkmıştır. Ev bulma sıkıntısı beraberinde kiracılık ve ev sahipliği gibi yeni kavramların

oluşmasını sağlamıştır. Dölek'in eserlerinde de bariz şekilde konut sorunu dikkat çeker. Bu sebeptir ki kiracı kahramanlar, ev bulamadıkları için ya da sık sık ev değiştirmek zorunda kaldıklarından toplumda kendilerini göçebe olarak değerlendirmişlerdir. Eserlerdeki kiracı kahramanların ev bulamama sıkıntısıyla hayata, ev sahiplerine karşı ezilmişlik duygusuna kapıldığı görülür. Böylece ev sahiplerinin üstün görüldüğü kiracıların ise onların kölesi olarak algılandığı görülür. Roman ve hikâyelerdeki ev sahipleri kiracılara karşı ne yaparlarsa yapsınlar, yaptıklarının kendi sosyal hakkı olduğu anlayışında çizilmiştir. Özellikle *Kiracı* romanında ev sahibi- kiracı, ev bulma meselesi kitlesel bir problem olarak yer almaktadır. *Korugan, Kirpi, Teslim Ol Küçük, Geç Başlayan Yargılama*' da sosyal boyutta kalan sorunlar *Kiracı* romanında Kerim Kocaman'ın üzerinde dönemsel kriz olarak yansıtılmıştır. Kiracılık dönemin bir sorunu olup ev sahibini güçlü kılan bir mesele olarak eserlerde ağırlıklı olarak kendini gösterdiği tespit edilmiştir. Ayrıca Dölek'in kiracılarının genellikle isimlerinden ziyade kiracı olma özellikleriyle eserlerde verildiği görülür. Temsil ettikleri toplumsal sorunlarla ele alınan kahramanların özellikleri üzerinde değil de yansıttıkları sosyal meseleyle ön plana çıkmışlardır. Göçün etkisiyle ortaya çıkan nüfus artışı konut sıkıntısının yanı sıra işsizlik sorununu da meydana getirmiştir. Çalışmamızda kira sorunundan sonra bir diğer ekonomik temelli sorun olan işsizlik üzerinde durulmuştur. İşsizlik meselesini yazar roman ve hikâyelerinde işçi-işveren yapısı üstüne inşa etmiştir. Kentleşmeyle beraber her geçen gün artan nüfus iş bulma sıkıntısıyla karşılaşır. İşçi sayısının gereğinden fazla olması iş bulma sorununun yanı sıra işverenlerinde işçiye olan tavırlarını etkilemiştir. Dölek'in eserlerinde işverenler, işçilere yönelik olumsuz tavır ve davranışlar geliştirmiştir. İşçilerin patronlarına muhtaç olduğu düşüncesinin hâkim olduğu işverenler işçilere alt seviyede olan insan olarak yaklaşmıştır. Eserlerde ele alınan işverenler ve işçiler/iş arayanlar birbirlerinden farklı dünyalara yerleştirilmiştir. İşverenlerin işçileri hem psikolojik açıdan hem de biyolojik olarak sürekli ezdiği görülür. İşçi mahallelerindeki yoksulluklardan ve geçim derdinden haberi olmayan patronların bazen işçilerle alay ettikleri bazense onları hakir gördükleri tespit edilmiştir.

İşsizlik meselesinin de bağlantılı olduğu toplumu sınıflara ayıran maddiyatın, insanları zengin/fakir ayrımına tabi tutmasını çalışmamızın ekonomik temelli sorunlarının içerisinde yer alan üçüncü bölümünde ele aldık. Sulhi Dölek'in roman ve hikâyelerinde zengin kişiler fakirlerin halinden anlamayan, onları hor gören, ezen kişiler olarak çizilmiştir. Onların karşısındaki fakir kahramanlarsa ezilmiş olarak ele alınmıştır. *Biz Elimizden Geleni Yaptık* hikâyesinde bariz olarak aç bir kişinin halinden anlamayan zengin bir grup ele alınmıştır. Aç ve tok ayrımı üzerinde eserde zengin fakirin halinden anlamaması ve onu hor görmesi işlenmiştir. Zengin fakir ayrımının toplumdaki çeşitli yansımalarını yansıtan yazar işçi-işveren, kiracı-ev sahibi arasındaki ilişkiden hareketle de sorunu sergilemiştir. Sulhi Dölek'in roman ve hikâyelerinde vurgulanan asıl şeyse zenginler ile fakirlerin arasında yaşantının, hayata bakışın, anlayış farkının var olduğudur. Genellikle kahramanların isminden ziyade temsil ettikleri grubun tipik özellikleriyle çizildiği tespit edilmiştir.

Ekonomi bölümünde maddiyata dayalı ikilemden sonra çalışmamızda hem işsizlik hem de kiracılık sorunu ile bağlantılı olarak geçim derdi ele alınmıştır. Geçim derdi, insanın yaratılışından bu yana meşgul olduğu ana meselesidir. Sulhi Dölek, geçim derdini roman ve hikâyelerinde ekonomik boyutta ele almıştır. Yazarın roman ve hikâyelerinde geçim derdi kişinin ailesine bakması, aile reisi babanın ay sonunu getirebilmesi, ailenin temel ihtiyaçlarını, giderlerini karşılayabilmesi olarak verilmiştir. Ekonomi bölümünün başlıklarına bakıldığında her başlık birbiri ile benzer ve hemen hemen aynı hususu dile getirmektedir. Kiracılık meselesinde ev sahibi, işsizlik meselesinde patron, maddiyata dayalı bir ikilem meselesinde zengin, yazarın gözünde itici davranışlar sergileyen, insanları ezen, kendisinde her şeyi yapabilme gücü bulan insan tipidir. Kiracı, işçi/iş arayan ve fakirin tam tersi konumda yer alanlar ev sahibi, patron ve zengin gibi kişiler roman ve hikâyelerde zalim olarak çizilmiştir.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde değişim kaynaklı sosyal meseleler üzerinden sosyal hayatı düzenleyen toplumsal değerler başlığında din, ahlak, yolsuzluk üzerinde durulmuştur. İslâm dinini temel alan yazarın din

üzerinden Doğu ve Batı kültürlerini eserlerinde kıyasladığı görülmüştür. *Teslim Ol Küçük*' te kahramanlar üzerinden Doğu ve Batı kültüründeki din temelli kadın, erkek, yaşam gibi hususlar ele alınmıştır. Bunun yanında *Kiracı* romanında ev sahibi sıfatında olan Hacı Bey'in, Hacı olmasına rağmen paraya düşkün olması, dini yaşantı olarak değil şekli ifadelerde yapması eleştirilerek işlenmiştir. Dini değerleriyle ahlaki değerleri örtüşmeyen bireylerin toplumda meydana getirdiği sorunlar irdelenmiştir. *Küçük Günahlar Sokağı*'nda toplumun dine bakışı üzerinden dilencinin bile evliya olarak kutsandığı toplumun yanlış din algısı yansıtılmıştır. Bununla birlikte halkın siyasilere kutsallaştırarak Adnan Menderes'i karşılama törenlerini dini bir ayin yahut tören olarak kabul etmesi eleştirilmiştir. *Habis'in Serüvenleri* hikâyesinde "kara çarşaf balesi" adı altında kadınların dini bir elbise mahiyetinde olan kara çarşaf giymeleri eleştirilmiştir. Sulhi Dölek'in roman ve hikâyelerinde din ile ilgili maddi ve manevi hususları, toplumun yanlış din algısını, hurafelere olan inancını eleştirdiği tespit edilmiştir. Din meselesinden sonra toplumsal değerlerin içinde yer alan ahlaki değerler çalışmamızda ele alınmıştır. Yazar, ahlaki değerler hususunda toplumun iyilik, yardımseverlik, namus meselelerine karşı tutumunu işlemiştir. İyilik ve dürüstlük, yardımseverlik gibi değerlerin toplumdaki rağbet görmediklerine ve böylece yozlaştıklarına değinmiştir. Eserlerde iyilik ve yardımseverlik toplumda yok denecek kadar az olması ya da olsa bile kişiye fayda sağlamaması bağlamında işlenmiştir. Namus meselesinin toplumsal anlamda salt kadınlarla bağlantılı algılanmasının yanlış olduğu yazar tarafından dile getirilmiştir. Bahsedilen husulardan hareketle yazarın roman ve hikâyelerinde yozlaşan, içi boşaltılan değerlerin toplumsal mesele haline geldiği tespit edilmiştir.

Toplumsal değerler bölümünde sosyal sorun oluşturan yolsuzluk meselesini ele aldık. Sulhi Dölek'in eserlerindeki yolsuzluğu zimmete para geçirme, dolandırıcılık, rüşvet, yetkiyi kötüye kullanma, politik yolsuzluk, iltimas ve adam kayırma konu başlıkları altında değerlendirdik. Yolsuzluğun toplumda yarattığı sorunların yazarın roman ve hikâyelerine farklı boyutlarda yansımalarını irdeledik. Sulhi Dölek'e göre toplumun çeşitli yerlerinde insanların makamını, statüsünü kullanarak zenginleşmesi, bitmek bilmeyen para hırsları, bir yerlere gelme isteği uğruna insani değerlerin yok sayılması

sosyal mesele haline gelmiştir. Bu sebeple yazarın toplumun hemen her kesiminde farklı şekillerde görülen yolsuzlukları alaya alarak eserlerinde işlediği tespit edilmiştir.

İncelememizde üçüncü bölümünün ikinci başlığı olan göç ve kentleşmenin insan ve topluma mesele olarak yansımalarına değinilmiştir. Birincil mesele olarak kentleşme ve kentli insan incelenmektedir. Sulhi Dölek köyden kente göçmüş ailenin çocuğu olarak kentleşme sorununu derinden yaşayan İstanbul’da yaşamını idame ettirmiştir. Bu sebeple yazar kentleşme ve kentli insan sorunlarını bizzat yaşamından dolayı yakinen bilmektedir. Yazar roman ve hikâyelerinde kentleşme olgusunu köyden kente göç, kentte gecekondulaşma, apartman yaşamı, kentli bireyin sıkıntıları olarak ele almıştır. Dölek, insanın kent sorunları içerisinde kimi zaman birey olma çabasında krizler yaşayarak *Kiracı* romanındaki Kerim Kocaman gibi intihar ettiğini ele almıştır. Kimi zamansa toplu yaşam koşullarına kişilerin uyum sağlayamadığını güldürü unsuruyla birleştirerek işlemiştir. Bazen de köyden kente gelerek yaşanan konut sıkıntısından hareketle gecekondulaşmaya değinmiştir. Toplumsal bir sorun haline gelen kentleşme eserlerinde pek çok sorunla bağlantılı olarak ele alınmıştır. Sulhi Dölek’e göre kentleşme süreci normal sosyal gelişim olgusudur. Lakin bu süreç zarfı içerisinde insan zorluklarla karşılaşmıştır.

İncelememizin son başlığı değişimin merkezinde yer alan toplumu derinden etkileyen teknolojidir. Teknolojinin bilindiği gibi insan hayatını kolaylaştıran faydalı yönünün yanı sıra insanı tembelleştiren, beynini kullanmasını engelleyen olumsuz tarafları da mevcuttur. Hayatı televizyonun sanal gerçekliğinden ibaret sanarak yaşayan insan grubunun/neslinin oluşması Sulhi Dölek’in *Habisin Serüvenleri* kitabında eleştirilerek işlendiği görülmüştür. Yazara göre insanı kendine bağımlı hale getiren televizyon insana en büyük zararı verir. Dölek, Habis üzerinden hikâyede bunu hem güldürü öğeleriyle birlikte mizah yaparak hem de insanın düştüğü aciz durumu eleştirerek işlemiştir. Hikâyede insanların televizyon gözlükleriyle hayata bakması, bundan doğal sonucu olarak da tembel, asalak, çalışmayan bir nesil yetişmesinin yanlışlığının ele alındığı tespit edilmiştir.

Sulhi Dölek'in roman ve hikâyelerinde sosyal meseleleri ele aldığımız bu çalışmada ilk olarak eserlerde işlenen sosyal meseleleri yazarın yaşamı ve dönemin sosyal gerçekleri üzerinden temellendirdik. Buradan hareketle dönemde genel olarak görülen göç ve kentli insan sorunları yazarın eserlerinde yoğun bir şekilde ele alındığına şahit olduk. Bahsedilen iki temel sorun insanın bir yurt edinme ve kendini bulma çabasıdır. Yazarın roman ve hikâyelerindeki bütün kahramanlar ya göç etmiş ya da göç sonrasında kentli insan olma problemiyle karşı karşıya gelmiştir. Kentli olma, kente tutunma, kendine yer edinebilme uğraşı ekonomi kökenli pek çok problemi de doğurmuştur. Sulhi Dölek'in incelediğimiz eserlerinde ekonomik problemlerin başında kiracılık, geçim sıkıntısı ve işsizlik gelmektedir. Dölek'in roman ve hikâyelerinde kahramanların başlıca sorunu kiralık ev arama yahut ev sahibi ile başlarının dertte olmasıdır. Kentleşmenin hız kazandığı dönemde kente uyum sorunu yaşayan bireylerin hayata tutunma çabası Dölek'in eserlerinin esasını teşkil etmektedir. Kente gelen insan yaşamını idame ettirebileceği bir ev aramış ve bu da özellikle romanlarda kiracı- ev sahibi ilişkisini ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu ilişkiden doğan çatışma bir sosyal mesele olarak eserlerde yer almıştır. Kentte yer edinebilen insanın bundan sonraki en çok karşılaşıacağı sorunlardan bazıları geçim derdi ve işsizliktir. Sulhi Dölek'in roman ve hikâyelerin genelinde bahsedilen bu iki mesele iç içe ele alınmaktadır. Kiracılık, işsizlik ve geçim derdi gibi sosyal meseleler toplum yaşamında kutuplaşmaları doğurmuştur. Eserlerdeki kutuplaşmalardan bazıları fakir- zengin, işçi-işveren, kiracı-ev sahibi olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal değişimle birlikte ortaya çıkan sosyal sorunlar toplumsal normların ve değerlerin süreç içerisinde yozlaşmasına sebebiyet vermiştir. Dölek'in roman ve hikâyelerinde yer yer bireyin dine bakışının değiştiği, ahlaki değerlerin zayıfladığı ve yolsuzluğun ön plana çıktığı görülmektedir. Özellikle eserlerdeki belli mevkideki kahramanların adam kayırma, rüşvet alma, görevini kötüye kullanma gibi davranışlarla toplumsal değerleri yozlaştırdıklarına şahit olmaktayız.

Sonuç olarak çalışmamızda Sulhi Dölek'in roman ve hikâyelerinde sosyal meselelerin ekonomik ve toplumsal değerler üzerinden mizahi üslupla ele alındığı tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

İncelememizde Esas Alınan Sulhi Dölek'in Roman ve Öyküleri:

- Dölek, S. (2004). *Aynalar*, İstanbul: Dünya Kitapları.
- Dölek, S. (1990). *Balığın Şarkısı*, İstanbul: Güneş Yayınları.
- Dölek, S. (1993). *Geç Başlayan Yargılama*, İstanbul: Varlık Yayınları.
- Dölek, S. (1997). *Habisin Serüvenleri*, İstanbul: Varlık Yayınları.
- Dölek, S. (1982). *Kiracı*, İstanbul: Karacan Yayınları.
- Dölek, S. (1997). *Kirpi*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Dölek, S. (2006). *Korugan*, İstanbul: Dünya Kitapları.
- Dölek, S. (2005). *Küçük Günahlar Sokağı*, İstanbul: Dünya Kitapları.
- Dölek, S. (1991). *Teslim Ol Küçük*, İstanbul: Varlık Yayınları.
- Dölek, S. (1991). *Truva Katırı*, İstanbul: Varlık Yayınları.
- Dölek, S. (1992). *Vidalar*, İstanbul: Varlık Yayınları.

İncelememizde Alıntı Yapılan Kaynaklar:

- Abuzar, C. (2011). “Dinin Toplumsal Yaşam Üzerinde Etkisi”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.26, ss. 144-153.
- Altan, Z. Ö. (2003) *Sosyal Politika*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Yayınları.
- Aktan, Ç. (2014). “Yolsuzluğun Politikası”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, C.6, S.1, ss.60-71.
- Andaç, F. (2016). *Bir Güz Güneşi Gibi*, Ankara: Defne Kitap.
- Andı, F.(2013). “Beton Duvarlarda Açan Çiçek: Modern Kent ve Kentleşmeye Karşı Erdem Beyazıt'ın Şiiri”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, S.1, ss.79-92.
- Aydın, E. (2009).”Edebiyat-Sosyoloji İlişkisinde Sosyolojik Kaynak ve Ölçütler”, *Turkish Studies*, C. 4, S.1, ss.360-365.

Baktır, S. (2001). “Ticari Ahlak”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F Bölümü Dergisi*, C.16, S.2, ss. 1-10.

Berksoy, T. & Yıldırım, Y.N. (2017). “Yolsuzluk Üzerine Genel Bir Bakış”, *Journal OF Awareness*, C.2, S.1 , ss.1-18.

Bozkurt, N. (2004). *İltimas* , *İslam Ansiklopedisi*, C.5, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.

Dölek, S. (2001). “Kendileri”, *Güldiken Dergisi*, C.8, S.24, ss.23-34.

Dölek, S.(1990) “Yazmak ya da Yazamamak”, *Varlık Dergisi*, Y.57, S.998, ss.35-36.

Eral, M. (2007). *Zenginlik*, *İslam Ansiklopedisi*, C.44, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.

Eskicioğlu, O. (1995). *Fakir İslam Ansiklopedisi*, C.12, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.

Goldmann, L.(2005), çev. Ayberk Erkay, *Roman Sosyolojisi*, çev. Ayberk Erkay, Ankara: Birleşik Yayınları.

Güçlü, N. &Sehitoğlu, T.E. ,(2006). “Örgütsel Değişim Yöntemi”, *Gazi Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.16, ss.240-254.

Güneş, M. (2011). “Türk Edebiyatı Tarihçiliğinde Mustafa Nihat Özen ve Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi”, *A.Ü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 45, ss. 167-192.

Hayta, Y.(2016). “Kent Kültürü ve Değişen Kent Kavramı”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.5, S.2, ss.165-184.

Hergüner, B. (2017). “İnsanın Kentinden Kentin İnsanına: Öyküde Kent, Kentleşme, Kentlileşme Görünümleri”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, S.9, ss.219-239.

Işık, İ.(2004). “Sulhi Dölek”, *Türk Yazarlar Ansiklopedisi*, C.1 Ankara: Elvan Yayınları.

- İtişgen, R. (2013). “Türk Ceza Hukukunda Zimmet Suçu”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.71, S.1, ss.639-672.
- Kabaklı, A. (2016). *Türk Edebiyatı C. 5*. İstanbul: Türk Edebiyatı Yayınları.
- Kaçar, S. E. & Hacak, H. (2004). *Zimmet, İslam Ansikopedisi*, C.2, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Karaduman, H.& Cengelci, T. & Yiğit, Ö.E. (2013). “Teknolojinin Değerlere Yansıma Konusunda Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Görüşleri”, *Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırma Dergisi*, C.4, S.1, ss.73-96.
- Karakaya, M. (2007). *Çocuk Edebiyatımızda Sulhi Dölek ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale,
[https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp\(tez no:220510\)](https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp(tezno:220510)).
- Karpat, K(1977), *Çağdaş Türk Edebiyatında Sosyal Konular*, Ankara, Varlık yayınları.
- Keskin, M.Y. (2004). “Din ve Toplum İlişkileri Üzerine Bir Genelleme”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. 5, S.2, ss. 7-21.
- Kırtıl, G. (2012). “Edebi Metinlerin Sosyolojik İmkânı Üzerine Farklı Yaklaşımlar”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* C. 5, S.10 , ss. 292-312.
- Kozak, İ.E. (1984). *İbni Haldun'a Göre İnsan, Toplum, İktisat*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Köse, S. (2004). *Rüşvet , İslam Ansikopedisi*, C.21, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları
- Kurt, A. (2011) *1950 Sonrası Türk Romanında Anadolu'dan İstanbul'a Göç(1950-1980)*, Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi. İstanbul.
- Lordoğlu, K.& Özkaplan, N. (2003), *Çalışma Ekonomisi*, İstanbul: Der Yayınları.

- Moran, B.(2011). *Edebiyat Kuramları ve Eleştirileri*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Önder, M. & Bulut, H. (2013). “Temel Dini Değerler ve Değerle Eğitimi”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 6, S.1, ss.16-32
- Satıroğlu, A. (2012). “Edebiyat Sosyolojisi”, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, C.3,S.11, ss.173-174.
- Seyda, M.(1980). *Çocukluk Yılları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Şen, M. (2008).*Zenginlik ve Fakirlik* , Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Tefsir Bilim Dalı,
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (tez no: 218634).
- Shils, E.(2003-2004). “Gelenek”, *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, C.7, S.25, ss.101-131.
- Taplamacıoğlu, M. (1969) *Genel Sosyoloji*, Ankara : Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Uludağ, S. (2004) *Bela, İslam Ansikopedisi*, C.2, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Üzülmez, İ. (2012). “Görevi Kötüye Kullanma Suçu”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 16, S.1, ss.191-216
- Yalçın, C. (2010).“Kentleşme Sorunları üzerine bir tartışma”, *H.Ü.İktisadi ve İdari Fakülte Dergisi*, S.1, ss.225-245.
- Yazıcı, M. (2014). “Değerler ve Toplumsal Yapıda Sosyal Değerlerin Yeri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.24, S.1, ss. 209-223.
- Yılmaz, E. &Çiftçi, S. (2011). *Kentlerin Ortaya Çıkışı ve Sosyo-Politik Açından Türkiye’de Kentleşme Dönemleri*,
<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/esosder/article/view/5000068383/500006344>
58 (Erişim:03.02.2019).

Yırtmacı, E. (2010). *Dolandırıcılık Suçu*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (tez no: 273280).

Yönden, H. (2015). *Ahlaki İlke ve Ahlaki Değer Problemi Üzerine* , Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ana Bilim Dalı Türk İslam Düşünce Tarihi Bilim Dalı, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (tez no:412054)ç.

Zaim, S. (1997) *Çalışma Ekonomisi*, İstanbul: Filiz Yayınevi.

Zeytinoğlu, E. (1985). *Ekonomik Sistemler*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.